

**POGLEDI NA
SIMONA GREGORČIČA**

Založba Univerze v Novi Gorici

2006

Pogledi na Simona Gregorčiča

Publikacija je izšla ob mednarodnem simpoziju, ki sta ga v Kobaridu 10. novembra 2006 pripravili Fakulteta za slovenske študije Stanislava Škrabca Univerze v Novi Gorici in Občina Kobarid, finančno pa podprla Agencija za raziskovalno dejavnost RS

Uredila: Barbara Pregelj in Zoran Božič

Recenzenta: izr. prof. dr. Zoltan Jan
Marija Uršula Geršak, univ. dipl. hisp in lit. komp.

Prelom in oblikovanje: RM design

Tisk: Tiskarna Pleško

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09Gregorčič S.(082)

POGLEDI na Simona Gregorčiča / [uredila Barbara
Pregelj in Zoran Božič]. - Nova Gorica : Univerza, 2006

ISBN 978-961-6311-43-4

1. Pregelj, Barbara
231170048

Barbara Pregelj

Univerza v Novi Gorici

SIMON GREGORČIČ IN (LITERARNI) KANON

Simona Gregorčiča literarna veda uvršča med slovenske literarne klasike. A Simon Gregorčič je tudi goriški slavček, pesnik, ki se je s svojim ustvarjanjem tako proslavil med ljudstvom, da je njegova prva pesniška zbirka postala prodajna uspešnica, zlata knjiga, kot jo je v svoji oceni za Ljubljanski zvon kmalu po izidu označil Fran Levec, njegove pesmi pa »neumrjoče«.

»Zavzel je Gregorčič s temi poezijami jedno od najodličnejših mest v naši literaturi in ves slovanski jug se sme dičiti z njegovim imenom«, je zapisalo anonimno pero v Slovenskem narodu v letu izida *Poezija*, Gregorčič pa je dosegel sloves najboljšega živečega pesnika. Povsod so ga vabili in častili in celo zelo ostre kritike, ki so se nesrečno ujele z izidom njegove druge pesniške zbirke, tega slovesa niso mogle ovreči. Njegova neposrednost, domoljubje, formalna enostavnost, zvočnost njegovega verza in osebna nesreča so še bolj nagovarjale najširše množice, zato lahko pritrdimo Mihaelu Glavanu, ki je v svojem prispevku v tej monografiji zapisal, da je »Prešeren konstituiral visoko umetniško poezijo, Gregorčič pa je konstituiral poezijo za vse Slovence.«

In v čem je torej smrtni greh, o katerem je govoril Cankar, ko je priznal, da so pesniki moderne »zatajili Simona Gregorčiča, pesnika po milosti božji«?

Zgodovinski pregledi slovenske književnosti Simona Gregorčiča, tudi zaradi njegovega narodnega budništva, predstavljajo s simpatijo, a pri oceni kvalitete njegove poezije so večinoma previdnejši. To je mogoče pripisati ambivalentnosti, s katero je literarna veda dolgo sprejemala (bolj) ljudske, priljubljene in celo trivialne avtorje, jih vrednotila z vatli visoke književnosti, a se obenem tudi sama zavedala, da zanje takšna merila niso zadostna, ker povsem zanemarjajo recepcijsko dimenzijo, ki je zanje prav gotovo bistvena. In če se je slovenska literarna veda precej ukvarjala s (trivialnimi) oblikami romana, je v vrednotenju poezije Cankarjev greh ostal.

Zato je vprašanje (o)vrednotenja Gregorčičeve poezije še vedno aktualno, morda danes še toliko bolj, ker tudi literatura, razbremenjena svoje nacionalno-konstitutivne in družbene funkcijske določenosti vse bolj postaja tržno-porabna institucija, ki vse bolj pristaja tudi na načela trga.

Monografija *Pogledi na Simona Gregorčiča* prinaša prispevke s simpozija o Simonu Gregorčiču, ki sta ga v Kobaridu 10. novembra 2006 pod naslovom *Pesnik, duhovnik, domoljub* organizirali Fakulteta za slovenske študije Stanislava Škrabca Univerze v Novi Gorici ter Občina Kobarid. Rdeča nit večine zbranih prispevkov je prav vrednotenje Gregorčičeve poezije, njegova korespondenca s Prešernovim ustvarjanjem, pa tudi recepcija Gregorčičeve poezije tako znotraj literarnega kanona, ki ga vzpostavlja šolstvo, kot v tujini, še zlasti v prevodih v italijanščino.

Pogled tematsko določajo tri poglavja. Prvo je duhovnozgodovinsko, ki ga uvaja prispevek **Mihaela Glavana**, ki na ozadju kulturnozgodovinske podobe Simona Gregorčiča izpostavi priljubljenost in popularne elemente Gregorčičeve poezije, predvsem njegovo zvočnost, učinkovito rabo (ponarodelih) izrekov, javni status pesniškega prvaka, ki je botroval njegovi slavilni in prigodniški poeziji, v času prve svetovne vojne pa tudi številne upodobitve na razglednicah. V naslednjem prispevku zgodovinar **Branko Marušič** analizira Gregorčičevo poseganje v politiko, kar je značilno za večino ustvarjalcev njegovega časa, pri tem pa opozori na štiri pomembnejša obdobja takšnega vključevanja: čitalniško, prizadevanja za odpravo spora med staro- in mladoslovenci, opozarjanje na italijanske ozemeljske zahteve ter dokončno ločitev liberalnega in klerikalnega tabora ob koncu stoletja. **Bogomila Kravos** piše o parodijah Gregorčičevih pesmi, ki so v Trstu nastale v tridesetih letih med štampiljarji. Njen prispevek analizira samoironične predelave pesmi *Naše zvezde*, *Nazaj v planinski raj*, pa tudi pesem *V pepelnični noči*, ki je po mnenju Kravosove nastala kot odgovor na očitke o profanaciji pesmi. **Silvo Fatur** se v svojem prispevku posveča odnosu Simona Gregorčiča do svojega mecena Josipa Gorupa pl. Slavinskega, ki je občutno pomagal pri izboljšanju pesnikovega gmotnega položaja.

V drugo poglavje so uvrščeni prispevki, ki se osrediščajo ob recepciji Gregorčičevega dela. *Pogledi* na recepcijo Simona Gregorčiča uvajata oba prispevka, ki se ukvarjata s problemom njegove recepcije pri Italijanih: **Irena Prosenč Šegula** podaja pregled prevodov in obravnava Gregorčiča pri sosedi. Če še število prevodov še zdi zadovoljivo, pa se avtorici zdi še zlasti problematična njegova prodornost v italijanski prostor. Prispevek **Fedore Ferluga Petronio** pa je naravnano bolj prevodoslovno, saj pod drobnogled jemlje Husujeve prevode Gregorčiča, ob katerih se potrjuje, da je prevajanje težko delo, še zlasti prevajanje tako zvočne poezije, kot je Gregorčičeva. Recepcijo Gregorčiča v srednješolskih učbenikih vse od 19. stoletja je raziskoval **Zoran Božič** in ugotovil, da pesmi, ki so vključene v učbenike 19. stoletja večinoma niso tiste pesmi, po katerih je Gregorčič prepoznaven danes, avtor pa opaža tudi vse

manjše zanimanje za goriškega slavčka v učbenikih 20. stoletja, še zlasti pa po zadnji šolski reformi. **Maja Melinc** v svojem prispevku podaja izsledke raziskave o poznavanju in razumevanju Gregorčiča med dijaki z obeh strani meje.

Tretje poglavje je bolj interpretativnega značaja: uvaja ga **Aleksander Bjelčević**, ki se ukvarja z Gregorčičevim verzom in kitico. Avtor ugotavlja, da je goriški slavček tradicionalist: večina njegovih pesmi je silabotoničnih, med ritmi prevladuje jamb, sledi mu amfibrah, trohej je redek, prav tako daktil. Med kiticami prevladujejo stare evropske (romarska, hildebrandska, vagantska, angleška baladna), mnoge so uporabljene le enkrat in večinoma prvič v slovenščini. Največ Gregorčičevih pesmi pa je pisanih brez kitic in z različno dolgimi verzi. S svojim izvirnim metodološkim pristopom se je analize Gregorčičevih pesmi lotil **Vlado Nartnik**: likovno pomenljive rime je iskal v pesmih *Daritev*, *Rabeljsko jezero* ter *Naš narodni dom*, barve mavrice v *Daritvi*, *Pevcu*, *Kupi življenja*, *Mavrici*, načelo somernosti v *Človeka nikar!*, v *Soči* pa protistavi sedanjosti in prihodnosti. **Tomaž Sajovic** je Gregorčičevo pesništvo opredilil kot historizem, a obenem opozoril, da njegova umetelnost ne more pričati tudi o njegovi umetniškosti, ki je vedno znova povezana s časovno dimenzijo in enkratnostjo. Časovno razsežnost je avtor prispevka analiziral s pomočjo pesmi *Človeka nikar!*, v kateri je našel linearno kopičenje retorično oblikovanih pomenov in spominsko kopičenje že prebranih pomenov, o prepričanju v nesmiselnost človeške eksistence pa po njegovem priča končni poziv Bogu v pesmi. **David Bandelli** nas od elegične podobe Gregorčiča usmeri k njegovemu lažjemu, smešnemu, komičnemu, celo sramotilnemu pesništvu, s čemer pokaže na njegovo prezrto vsestranskost in spretnost. Prispevek **Milene Mileve Blažič** raziskuje Gregorčiča z vidika mladinske književnosti: zanima jo predvsem Gregorčičevo pojmovanje otroka, ki se v Gregorčičevi poeziji pojavlja bodisi kot otrok sirota, nedolžni otrok, božanski ali ranjeni otrok. Avtorica ugotavlja, da gre za romantično pojmovanje otroka, ki je povezana tudi z njegovim duhovniškim poklicem. Poglavje sklepa prispevek **Matejke Grgič** o pogledih na jezik v Gregorčičevem času.

Zadnje poglavje prinaša zanimivo pričevanje **Janeza Dolenca** o Gregorčičevem pogrebu. S svojim memoarskim pogledom na Gregorčiča ponovno poudarja izjemno priljubljenost goriškega slavčka, obenem pa odpira vprašanja, ki se tudi v tej monografiji zastavljajo ob njegovi duhovnozgodovinski in literarni interpretaciji ter recepciji.

Žal je morala monografija iziti brez dragocenih prispevkov **Denisa Poniža**, **Lojzke Bratuž** in **Darje Lavrenčič Vrabc**. *Pogledi na Simona Gregorčiča* bi bili z njimi gotovo še bogatejši.

I. Pil i jaz sem sladki strup

Mihael Glavan

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

VEČNO ŽIVLJENJE GREGORČIČEVE POEZIJE

Kulturnozgodovinska podoba Simona Gregorčiča

Pesniški, duhovni in politični profil Simona Gregorčiča je trdno spojen z nacionalnimi emancipacijskimi in prosvetiteljskimi prizadevanji Slovencev. Gregorčič je konstituiral poezijo za vse Slovence, pri tem ostal v globinski strukturi romantičnega subjektivizma, a je zaradi bližanja širšim plastem sprejemnikov znižal visoke estetske (Prešernove) standarde. V njegovem opusu so jasno razvidni nekateri popularni elementi, ki so zanimivi z vidika modernih kulturnozgodovinskih in kulturoloških študij. Nekoliko natančneje analiziramo zlasti sladko zvočnost njegovih verzov, pogosto in spretno rabo učinkovitih izrekov (gnomov), njegov javni status pesniškega prvaka (poeta laureatus), ki se povezuje s slavnostno in prigodniško poezijo, ter izjemen spoj njegove poezije in popularnega razgledniškega slikarstva v prvi svetovni vojni.

Ključne besede: kulturna zgodovina, kulturološke študije, popularni elementi v poeziji

The poetic, spiritual and political profile of Simon Gregorčič is firmly linked with the national emancipation and cultivation efforts of Slovenians. Gregorčič constituted poetry for all Slovenians, remaining within the profound structure of romantic subjectivism but, in order to address broader layers of reception, lowering the high aesthetic (Prešeren's) standards. His opus clearly reveals certain popular elements interesting from the aspect of modern cultural-historic and culturological studies. Analysed in detail are especially the sweet sonorance of his lines, frequent and adroit use of efficient phrases (gnomes), his public status of poeta laureatus relating to praising and special occasion poetry, and the extraordinary combination of his poetry and the popular postcard painting in the First World War.

Keywords: cultural history, culturology studies, popular elements in poetry

Gregorčič med minulim, sedanjim in prihodnjim

Moderna splošna zgodovina priznava, da tudi dokončno minula obdobja oz. neke zaključene enote preteklega dogodkovno-dogajalnega niza niso dokončno odstavljena, niso le nekakšni statični muzejski eksponati, temveč so vgrajeni in zato zavestno in podzavestno stalno prisotni v zdajšnjosti, preko katere prehajajo tudi v vizije prihodnosti. To tembolj velja za kulturno zgodovino, ki jo razumemo kot mrežo pomenov, ki jo spletajo ne samo odnosi produkcije in konsumpcije ter centri politične in vojaške moči. Kultura ni preprosto odsev tega, kar se dogaja na nekem področju, npr. v ekonomiji, ampak je integralni del tega, kar se dogaja »povsod«. Gre torej za zrenje celotnega bivanja, političnozgodovinskega, antropološkega in duhovnega, upoštevati je treba tudi prispevke izjemnih posameznikov, moč

religije, mešanje prebivalstva, urbanizacijo itd.¹ Pri našem početju verjamemo, »da je gospodarjenje s preteklostjo občutenjsko-psihološki kompleks. Misel je lahko adekvatna dejanskosti le zaradi argumentov, ki so že za njo, zato je preteklost, sedanost in prihodnost mogoče konceptualizirati kot kompleksno enost.« (Grdina 2005: 7/8)

Tako tudi o Simonu Gregorčiču razpravljamo kot o poetu, človeku in duhovniku, ki je lahko »odbival« svoje življenje in ustvarjanje samo v svojem trenutku in samo tako, kot ga je lahko. Njegova resničnost ni več današnja resničnost. Vsaka naša interpretacija njegovega dela je subjektivna in avtorsko intonirana. Preučevanj intelektualne preteklosti, kamor sodijo tudi kulturnozgodovinska razpravljanja o Gregorčičevi poeziji in njegovi duhovni podobi v povezavi s celotno slovensko kulturno zgodovino tistega časa, je zelo zahtevno opravilo, ker za svoj temelj ne jemlje le fakcitate, ampak v veliki meri tudi imaginarije (zamišljeno realnost pesnikove osebnosti), idearije (idealne predstave) in mentalitete (zgodovine mišljenja). Preteklost je vselej mnogopersonalna, sestavljena tudi iz osebnih usod in zato nezaključljiva. Ko se postavljamo v položaj kulturnega zgodovinarja o Gregorčiču, se lahko opiramo na tri temelje: njegov ustvarjeni opus, predvsem pesniški, na dokumentarno gradivo, ki ga je zapustil, na literarnozgodovinske, strokovne in pričevanjske (spominske) spise o njegovem delu, ki so nastali v času njegovega življenja ali pozneje, ter na splošno politično, gospodarsko in kulturno dogajanje njegovega obdobja.

Kljub vsemu doslej opravljenemu trudu in delu seveda velja, da tudi Gregorčičev duhovni svet v razmerju do bližnjih, časa, okolja, predvsem pa njegovo bivanje v slovenski (pod)zavesti še zdaleč ni zaključeno in dopolnjeno. V okviru našega prispevka nas predvsem zanimajo tiste lastnosti »človeka« in njegove poezije, ki nam razkrivajo vzroke za njegovo močno prisotnost še tudi sto let po smrti.

Politični in kulturni okvir Gregorčičevega delovanja

Že konec leta 1848 je bilo s sprejemom t. i. oktroirane ustave sanj o združitvi slovenskih dežel v samostojno državno enoto konec. Z novo upravno razdelitvijo leta 1849 je ostalo narodno ozemlje še naprej razdeljeno na tri dežele: Kranjsko, Goriško in Štajersko. Res pa je, da so bili razen Prekmurcev vsi Slovenci združeni v eni državi. Tudi našemu jeziku se ni godilo dobro. Potem ko je v prvih treh letih po marčni revoluciji prišlo do praktičnih

¹ Tako pojasnjuje svoje delo John Storey, direktor Centra za raziskovanje medijskih in kulturnih študij na Univerzi Sunderland, Velika Britanija. Primerjaj: *Delo*, 10. 7. 2006, Kultura.

poskusov uradovanja v slovenščini, je po letu 1851 spet povsod zavladala nemščina, le na podeželskih osnovnih šolah je bila slovenščina učni jezik vsaj v začetnih razredih. Politične pravice državljanov so se manjšale, za nas pa je bilo še bolj tragično usihanje slovenskega časopisja, ki je zaživelo takoj po revoluciji. Preživela sta le časnika Bleiweisove *Novice* in *Slovenski cerkveni časopis* (od 1849 *Zgodnja danica*).

Slovensko narodnopolitično gibanje se je pošušilo in se stanjšalo ter preoblikovalo v kulturna in čitalniška društva. Komaj je obstala celo Mohorjeva družba, ustanovljena v Celovcu 1851. Naše narodno gibanje je spet dobilo, kot že poprej in še tolikokrat kasneje, in upamo, da ne bo spet tako v novem evropskem »imperiju«, predvsem književnokulturno naravo. V petdesetih letih se je na »levici« oblikovala skupina svobodomiselnih mladih izobražencev, predvsem literatov, med katerimi sta bila najbolj izrazita Fran Levstik in Simon Jenko, podpiralo pa jih je tudi precejšnje število liberalnejših katoliških duhovnikov, med katerimi je bil malo kasneje tudi Simon Gregorčič.

Osrednje politične teme, ki so se jim posvečali v 2. pol. 19. stol., so bile povezane z narodno problematiko (na Goriškem še tem bolj), z jezikovnimi in književnimi vprašanji, z uveljavitvijo slovenskega jezika v šolah, v uradih in na sodiščih, z oblikovanjem slovenskih kulturnih ustanov ter z rastočimi ponemčevalnimi pritiski. Z gospodarsko krizo na podeželju in številčno rastjo delavstva so nato stopila v ospredje še socialna vprašanja in ob zaostrovanju katoliško-liberalnih razmerij v Avstriji klerikalno-liberalni konflikt s problemom odnosa do cerkve in duhovščine. Vsi drugi problemi, tudi demokratizacija parlamentarnega in volilnega sistema, posameznikove pravne, socialne in politične svoboščine, so bili ob strani. Vodilna politična vloga v 60-tih letih je nedvomno pripadala Bleiweisu. Slovenska politika do razprave o konkordatu 1867 v bistvu ni imela klerikalnega obeležja. Ena od osrednjih osebnosti liberalnega izobraženskega kroga je bil Fran Levstik, v celoti gledano pa je bil liberalizem močnejši na Štajerskem. Njegovi najbolj izpostavljeni postavi sta bila Anton Tomšič in Josip Jurčič, dva Dolenjca. Zahteva po Zedinjeni Sloveniji (v spomenico zapisana 1861) ostaja narodnopolitični ideal. Slovenski poslanci na Dunaju so se omejevali na zahteve po narodni in jezikovni enakopravnosti, hkrati pa se ob priložnostih navduševali nad številnim slovanskim in južnoslovanskim jezikovnim in narodnim sorodstvom. V takem ozračju se je politično formiral v svojih najbolj sprejemljivih dvajsetih letih mladi Gregorčič. Njegovi kulturnopolitični izleti v slovanstvo so ostali njegova stalnica vse življenje, najbolj jasno in glasno jih je izrazil v poeziji in celo v programskih člankih ob bosanski vstaji 1875 in ob bolgarsko-srbski vojni, ki je sovpadla s tisočletnico Metodove smrti (1885).

Poseben sociološki fenomen v drugi polovici 19. stoletja so bile slovenske čitalnice, lokalni centri kulturnega, družabnega in političnega življenja. V resnici je šlo za neinstitutizirano obliko političnega življenja, saj se Slovenci nismo mogli polno izživeti v državnih oblikah (parlament - dunajski, deželni itd.). Prva čitalnica je bila ustanovljena 1861 v Trstu, še istega leta v Mariboru, Ljubljani in Celju. Začelo se je v mestih z močno nemško kulturno in etnično skupino, ki pa je bila politično manj konzervativna in predvsem manj podeželska. Na Primorskem so čitalnice doživele poseben razcvet, delovale so v vseh mestih, trgih in celo v vaseh, kjer so vključevale tudi vedoželjne ter nacionalno in kulturno bolj ozaveščene kmete. Zlata doba čitalništva so bila pozna šestdeseta leta, ko je delovalo okoli 60 čitalnic z nad 4.000 člani (Vodopivec 2006: 75-78). Čitalniška društva so bila velika šola političnega, narodnega in kulturnega življenja, tudi jezikovne izobrazbe in splošne omike, cvetelo pa se je seveda tudi nekritično (patetično) rodoljubje, povezano z veseliško zabavo. Šestdeseta leta so rodila tudi pomembne in obstojne narodne organizacije v središču Slovenije: telovadno društvo *Južni sokol* (1863), prvo slovensko znanstveno društvo *Slovenska matica* (1864) in ljubiteljsko gledališko *Dramatično društvo* (1866).

Gregorčič se politiki seveda ni mogel izogniti, čeprav se vanjo nikoli ni aktivno vključeval. Močneje se ga je dotaknila v rihemberški dobi, torej po letu 1873, in mu odtlej sledila do konca življenja. Hudo ga je prizadel razdor narodne sloge na Goriškem, ki je bil posledica osrednjeslovenske delitve na staro in mladoslovence. Zato se je konec leta 1874 prvič močneje politično izpostavil in v *Glasu*, ki je po razkolu *Soče* obveljal za glasilo konservativnejše duhovščine, objavil javni poziv po narodni slogi (*Za novo leto*), sicer bo idejna ločitev pokopala vse delo za Zedinjeno Slovenijo. Med drugim pravi takole: (Koblar 1951: 151-155.)

In Zedinjena Slovenija? Nosili smo jo nekdam na jeziku in zastavi, v srcu in v glavi. Ona je bila naš vzor, prva in glavna točka slovenskega programa. Za njo smo govorili in pisali, sklicevali tabore in ondi iz tisoč grl zahtevali od vlade vsaj upravno zedinbo vseh Slovencev.

... Ah, vi zlati časi slovenske edinosti, proč ste, proč! In z vami naša slava, naša nada in še več!

... Toda molčimo! Saj namen tem jeremijadam ni zdražba, je – sprava; navdihnil jih je duh ljubezni, ne sovraštva duh! Bratje, ali niso ti žalostni nasledki najglasnejši klic k edinosti, k slogi in spravi?

In res se je sloga na Goriško vrnila, se etablirala z novim časopisom *Sloga* (1876), usmeritev pa je bila tudi sicer uglašena z obdobjem političnega slogaštva na Slovenskem.

Navedeni odlomek je sicer primer Gregorčičevega posega v politično publicistiko, vendar zato pesnika nikakor ne moremo prištevati k pravim politikom, torej k tistim, ki so se ljubiteljsko ali profesionalno ukvarjali z državljanskim upravljanjem na regionalni ali na lokalni ravni in so praviloma aktivno delovali v političnih strankah. Kot duhovnik je zavestno

opravljaj vlogo narodnega buditelja in duhovnega usmerjevalca v manjših podeželskih krajih, kjer je služboval, ter skrbel, da se je ohranjalo tradicionalno sožitje vernega prebivalstva v okrilju cerkve, ki je v njegovem času še ostajala glavni varuh vedenjskih pravil in meril. V tej vlogi je (strankarsko) politično deloval celo manj vidno kot mnogo drugih duhovnikov. Njegova politična pozicija je bila jasnejša in bolj izpostavljena v okvirih njegovega pesništva. Toda Gregorčič je tudi svojo vlogo vodilnega pesnika razumel in odživel izrazito kulturniško. Prav tipično je močno poudarjal tradicionalno pokrajinsko (primorsko) zavest in iz nje izhajal, kadar je naslavljaj cel narod. Za svojo državo je imel habsburško cesarstvo in delil čustva večinske navezanosti na to dinastijo. Tudi Gregorčiču avstrijska država in cesar nikoli nista bila sovražna in grozeča, pravi sovražniki so mu bili pohlepni zahodni italijanski sosede, ki so realno ogrožali Primorce z naseljevanjem v tem prostoru in z vsiljevanjem svojega jezika in kulture. V širšem slovanskem okviru je opozarjal na sovražno madžarsko kolonizacijo na vzhodu in turško na jugu. Navsezadnje je tudi res, da je v svojih moških letih doživljaj za Slovence in Slovane najugodnejše obdobje, ko je Habsburško monarhijo vodila Taaffejeva vlada (1879-1892), ki se je opirala na zavezništvo slovanskih narodov in jim zato odmerjala nekaj več svoboščin, deželni predsednik pa je bil Primorec Andrej Winkler. Simon Gregorčič je bil kot tipičen humanistični izobraženec 19. stol. uspešen glasnik nacionalnih emancipacijskih prizadevanj, vendar s svojim duhovniškim, prosvetiteljskim in pesniškim delom še ni zmožel seči do vizije moderne, demokratične preobrazbe družbe in politike.

Ni pa mogoče prezreti, da je Gregorčič predvsem s svojo poudarjeno narodnoobrambno pesmijo močno poudaril slovenski emancipacijski naboj in ga pomagal vzdrževati vse do prve svetovne vojne. Ker so takrat šele nastajali potrebni pogoji za priznanje samostojnega slovenskega naroda, je bila vloga pesnikov vodnikov še posebej dragocena in odločilna. Slovenščina se je dejansko izkazala za edino sredstvo, ki more prebuditi dovolj ustvarjalnih energij /.../, da naš etnični prostor lahko enakopravno vstopa v »posvet narodov«. (Grdina 2003: 30)

To seveda ne pomeni, da je bil slovenski narod le plod pesnikov in pisateljev in so se Slovenci kot narod utemeljili samo s svojim jezikom in književno kulturo. /.../ Res pa je, da je bila slovenska politika v vseh taborih v rokah ljudi, ki so svoj status in položaj dosegli ne z gospodarsko uspešnostjo, temveč z izobrazbo, saj so zasedali različna uradniška mesta, pripadali raznim svobodnim poklicem ali opravljali razne, predvsem z izobrazbo povezane naloge. (Vodopivec 1998: 126)

Poet za vse Slovence

Kakor velja, da je Prešeren konstituiral visoko umetniško poezijo, lahko zatrdimo, da je Gregorčič konstituiral poezijo za vse Slovence. Nadaljeval in sprostil je poezijo romantičnega subjektivizma, zavezano nacionalnemu principu, ki je osrednja globinska struktura slovenskega pesništva vse do srede 20. stoletja.

Tudi v literarni in kulturni zgodovini živi veliko interpretativnih apriorizmov in poenostavljenih posplošitev. To velja tudi za Gregorčiča, ki je v pregledih literarne zgodovine obveljal za svetobolnega pesnika, ki se je razčustvoval ob osebnih in narodnih nesrečah. Njegova poezija se je prijela predvsem na treh poljih: v intimni ljubezenski nezadoščenosti, ki je bila povezana z zavezanostjo duhovniškemu poklicu in podstrukturirana še s socialno determinirano nemožnostjo za izbiro posvetnega poklica (klasične filologije), v otožni navezanosti na ožjo in širšo domačijsko lokalno ujetost, ki z leti postane odkrito hotena (nikoli ni hotel sprejeti ponujenih možnosti za radikalnejši prestop z Goriškega v katerikoli drugi del Slovenije ali celo neslovenski del avstroogrške monarhije), in končno v globoko občuteni skrbi za nacionalno, z jezikom in kulturo povezano usodo. Slednja je spet podstrukturirana s slovanstvom. Nespregledljiva je še njegova religiozna poezija, ki je trdno speta s prevajanjem.

Če hočemo vsaj v obrisih jasneje ugledati celovito podobo Gregorčičeve poezije in nakazati pesnikov osebni prispevek in njegovo mesto v kulturnozgodovinskih tokovih, ki so uokvirjali njegova štiri aktivna desetletja, si moramo ogledati, kateri so njegovi poglobitveni dosežki na omenjenih štirih področjih. To bomo skušali storiti tako, da ne bomo sledili zgolj od zunaj vsiljenim literarnovednim kodeksom, ampak enakovredno upoštevali, kaj je pesnika samega v resnici zaposlovalo, motiviralo in vznemirjalo in tako sililo k javnemu poetičnemu in drugačnemu izražanju. Ob tem bomo skušali ugotavljati, koliko od tega, kar se je njemu zdelo relevantno ali celo bistveno, je preživelo njegov čas in pridobilo, metaforično rečeno, večno življenje v kulturni zavesti Slovencev. Kajti Gregorčič je nedvomno živ oziroma trajno navzoč slovenski pesnik, saj je vsaj z eno izdajo prisoten v vsaki slovenski družini. Ali je razlog za to sladkost njegovih pesmi, ki je izražena v sintagmi goriški slavček, ali gre še za kaj več in kaj drugega?

Med Prešernom in Cankarjem ali pesniki o pesniku

Iz kulture preteklosti imamo dovolj izjav o tem, da je najslajša pesem slavca; vsaj dve sta posebej znani v slovenski književnosti, Prešernova in Cankarjeva.

*Pusti peti mojga slavca,
kakor sem mu grlo ustvaril,
pel je v sužnosti železni
Jeremij žalost globoko,
pesem svojo je visoko
Salomon pel o ljubezni.
Komur pevski duh sem vdihnil,
z njim sem dal mu pesmi svoje;
drugih ne, le te naj poje,
dokler, de bo v grobu utihnil.*
(Orglar)

Prav programsko preroško zvenijo Prešernovi verzi, ki poleg sporočila o svobodi pesniškega ustvarjanja vsebujejo kar dve iztočnici, ki sta potem trdno zaznamovali Gregorčiča. Prva je tista o slavcu, druga pa o Jeremiji, katerega Žalostinke je Gregorčič prevajal proti koncu življenja. Spregledati tudi ni mogoče omembe sužnosti, ki jo je pesnik doživljal kot svojo posebno usodo.

Drugo zanimivo in relevantno izjavo o Gregorčiču kot pesniku je zapisal ob koncu svojega življenja Ivan Cankar, torej pripadnik tiste generacije, ki je vsaj z delom svoje pesniške produkcije (Murn) zamajala romantično subjektivno strukturo, a je še ni v celoti presegla.

Pred dvajsetimi leti, v onem zdavnem, tako lepem času, ko se je rodila nova slovenska pesem, ta sijajna pesem Kettejeva, Murnova in Župančičeva, smo vsi, ki smo stali ob zibelki, napravili smrten greh. Naše mlade oči so zamaknjene strmele v prihodnost: naše prešerno upanje je s širokim zamahom zavrglo preteklost; pa ni zavrglo samo njenih zmot, temveč tudi vse njene večne lepote. Če bi otroci ravnali njivo, bi trebili ljuljko, obenem gazili pšenico. Tako smo zatajili Simona Gregorčiča, pevca po milosti božji. Usmili se, človek, svoje mladosti, odpusti ji vse! Tudi vse krivičnosti ji odpusti, zakaj še tiste so rodile žlahtne sadove!

Tudi Cankarjeva izjava meri v isto smer. Gregorčičeva poezija mu je pristna, prava in večna. Njegov pesniški rod jo je vsrkal in izpil, ni je pa ne mogel ne hotel v celoti vzeti za svojo. Zanimivo je, da je Cankar že govoril o večni lepoti (večnem življenju) Gregorčičeve poezije, ki izvira iz narojene milosti in ne iz programskega ali didaktičnega prizadevanja.

Popularni elementi Gregorčičeve poezije

Vse skrivnosti »večnega življenja« Gregorčičeve poezije iz časa v čas nam gotovo še niso znane. Radi zatrjujemo, da se je prav Gregorčič od vseh naših pesnikov najhitreje in

najbolj scela zлил s slovensko dušo, da je njegova pesem takorekoč grabila za srce. Obveljal je za pevca osebne in narodove bolečine, utemeljene na neizpolnjenem hrepenenju in občutju razkola med ideali in stvarnostjo (svetobolje), pa tudi za pesnika nacionalnega ponosa in jeze ter bolesti ob grabežljivosti in nasilnosti tujcev. Njegov čustveni lirizem in zanosen nacionalni poudarek sta v njegovem in kasnejšem času vselej našla odprto srce in pritrjevalno misel v vseh slojih slovenske narodne skupnosti. Pri njegovi poeziji tudi povprečen človek ni imel predsodkov, da mu govori njemu nedosežni duh z božanskega piedestala, ki so mu znane stvari, do katerih sam ne more brez posrednika. Občutja osebne nezadoščenosti, razčustvovane nedeljske sreče nad lepoto "planinskega raja" in svete jeze nad potujčevanjem so mu bila tako bližnja, pesniška metaforična in alegorična govorica, ulita v gladke in zveneče verze, pa tako prijetna, da je bil neposreden stik s pesnikom takojšen, neoviran in neposreden. Gregorčič pa je lahko prepričljivo nagovoril tudi najzahtevnejše sprejemnike, saj v resnici ni upesnjeval eksistencialno manj usodnih tem od tako imenovanih visokoakademiških pesnikov, le odeval jih ni v izvirne pesniške podobe in komplicirano sestavljene ter reflektirane miselne sestave, zato pa njegova jezikovna poetična orkestracija, čeprav preprosta, neposredna in domača, dosega veliko mojstrstvo.

Ob teh že večkrat poudarjenih temeljnih vsebinskih in formalnih elementih velja nesramežljivo omeniti še nekatere odlike njegove poezije, ki bi jih današnje kulturološke študije nemara uvrstile med lastnosti popularne kulture.

»Gregorčič mi širi srce in mi da čutiti, da sem izvoljena. Težko je razložiti, kako me gane čistost in linearnost njegovega jezika. Je eden redkih pesnikov, ki se ne bojijo lepe melodije.« Izjavo smo letos prebrali v naši publicistiki in je bila v resnici namenjena drugemu, tudi letošnjemu jubilanu. Zamenjali smo samo dve besedi: Mozart in skladatelj. Podala jo je brez sramu ena vodilnih evropskih koncertantk.²

V lanskem in letošnjem letu »prerajeni« tržaški pisatelj Vladimir Bartol je v svojih mladostnih spominih na svojo duhovno rast, ki je bila povezana tudi z Gregorčičem, zapisal tole:

- Jezik je največje čudo, ki je bilo dano človeku. Višina človekove kulture se meri tudi po tem, koliko in kako točno zna nekdo z besedo posredovati drugim od sebe, od svojega.

- Nesporazum med avtorji in čitatelji in recenzenti je v bistvu samo splošni del nesporazuma, ki nastane med celotnim ali življenjskim opusom nekega avtorja in njegovimi sodobniki.

- /.../ misliti boli. Toda človek, ki je član kulturnega naroda, je dolžan sprejeti nase to bolečino in to breme.

² Anne Sophie Mutter, nemška violinistka, ki je letos posnela obsežen Mozartov opus. Delo: 23. 8. 2006, 24.

Tudi Bartolova spoznanja nas usmerjajo k bistvenim elementom Gregorčičeve ustvarjalnosti, ki so prispevali k večnemu življenju njegove poezije med Slovenci.

Vsaj omeniti moramo še en popularen element Gregorčičeve poezije, njeno izrazito gnomičnost.³ Gregorčičeve pesmi so zelo pogosto zgrajene na jedrnih izrekih, ki so se marsikdaj osmosvojili in zaživelj svoje lastno življenje, ki ga marsikdo ne more več povezati z njihovim ustvarjalcem. Naštejmo le nekaj najbolj znanih primerov:

*Mojo srčno kri škropite
po planinskih sončnih tleh,
kakor seme jo vrzite
po doleh in po bregeh.*
(Iskrice domorodne, 1864)

*Gorje mu, ki v nesreči biva sam;
a srečen ni, kdor srečo vživa sam!*
(Sam, 1872)

*Daritev bodi ti življenje celo:
Oltar najlepši je - srca oltar,
Ljubezen sveta v njem - nebeški žar,
Gospodu žrtva – vsako dobro delo.*
(Daritev, 1866)

*Za vse je svet dovolj bogat,
In srečni vsi bi bili,
ko kruh delil bi z bratom brat
s prav srčnimi čutili.*
(Siromak, 1870)

*Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
Življenje naj bode ti deloven dan!*

*Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
Kar more, to mož je storiti dolžan!*
(Življenje ni praznik, 1878)

Gregorčičeva muza pred prestolom

³ Slovarski poduk: gnóma (gr. gnome = duh; razum, izrek): izrek, poučna, jedrnato izražena misel, resnica (spoznanje) ipd. v vezani ali nevezani besedi, zlasti pregovori in reki.

Gregorčič se je svojemu cesarju oddolžil s tremi slavnimi pesmimi: *Cesarju Frančišku Jožefu I. ob slovesni priliki njegovega prihoda v Gorico 4. aprila 1875 vedno zvesta Slovenija* (Glas 4, 2. 4. 1875, št. 14, str. 1), *Francu Jožefu I. ob njegovem prihodu na Primorsko meseca septembra l. 1882 Primorski Slovenci* (Soča 12, 11. IX. 1882, izredni list, str. 1; Slovenski narod 15, 1882, št. 209, str. 1; Gorica 2, 1900, št. 78, str. 1) in *Slovenija svojemu cesarju I-III* (11. do 17. julija 1883). (Ljubljanski zvon 3, 1883, št. 8., str. 481-483; Soča, 13, 1883, št. 29; delno Slovenski narod 16, 1883, št. 155, str. 1; zbornik Spomenik o šestoletnici habsburške vlade na Slovenskem. Ljubljana 1883, str. VII-VIII.)

France Koblar poudarja, da »iz teh pesmi odseva močna narodna zavednost« (Koblar 1947: 371), vendar si jih ni upal ponatisniti, ker so bile za tisti čas neprimerne. V to skupino pesmi lahko prištejemo še *Ti osrečiti jo hoti*, deveto iz *Iskric domorodnih*, ki so nastale še v mladeniških časih. Pesmica je bila ponovno aktualizirana proti koncu prve svetovne vojne, ko se je nova država Jugoslavija že jasneje risala na obzorju, a še zmeraj v okviru Avstrije.

Jugoslavija prihaja

*zdaj pred té, naš svetli car,
roko in srce podaja
s prošnjo srčno tebi v dar.*

Ti osrečiti jo hoti,

bodi oče ji skrbeč,

in ob miru biser bo ti,

in ob vojski krepek meč!

Naš pesnik je ustvaril tudi večje število prigodniških pesniških besedil, namenjenih slovečim in zaslužnim sodobnikom, njegovim prijateljem, pa tudi političnim, kulturnim ali osvobodilnim stremljenjem bratskih narodov, svobodoljubnim, humanitarnim in prosvetiteljskim organizacijam ter društvom. Gotovo je bil precejšen del te verzifikacije naročen ali vsaj pričakovano od slavnega pesnika, zlasti intimnejša besedila pa so nastala tudi po lastnem nagibu. To ni najboljša in najbolj trajna Gregorčičeva poezija, ne smemo pa prezreti njene kulturnozgodovinske vloge in pomena, ki ga je imela v času njegovega življenja in tja do prve svetovne vojne, med slovenskimi izseljenci pa tudi kasneje.

Navedimo le nekaj značilnih slavnih in zahvalnih pesmi te vrste, pa tudi kakšno jedko: *Akademičnemu društvu Triglav ob desetletnici* (1886), *Himna goriškega pevskega društva Slavec* (1875), *Beli Ljubljani* (1882), *Bratom Čehom o prihodu na Slovensko* (1887), *Carju Nikolaju* (poljskemu, 1902), *Carmen Sylvi* (romunski kraljici, 1906), *Dr. Juniju na njegove napade v Slovincu* (*Mahnito mahaš name mah na mah ...*, 1885), *Frančišku Sedeju, nadškofu* (ob poklonitvi 1906), *Jurčiču v spomin* (1881), *J. Strossmayerju, Mojim slavilcem* (ob Gregorčičevem večeru v Ljubljani, 15. marca, 1885, ko so mu podarili zlato pero in srebrn črninik), *Največjemu sinku Beneške Slovenije* (1902), *Pesem šolskodske mladine*, idr. V to skupino pa ne sodijo z umetniško ambicijo zasnovane epsko intonirane pesmi, ki motivno temeljijo na sočasnem ali historičnem družbeno-političnem dogajanju, npr. *Hajdukova nevesta*, *Balkan*, *tužni velikan*, *Naš narodni dom* idr.

Velikansko slavlje v Ljubljani 11. junija 1882, ob ustoličenju prvega slovenskega župana Petra Grassellija po enajstih letih nemškega županstva, je bil omembe vreden dogodek za vse Slovence, Gregorčičeva oda pa primerno voščilo. Značilna je tudi dramaturgija svečanosti. Slovenski narod poroča, da je na svečanem banketu »dr. Ivan Tavčar prebral Gregorčičevo pozdravno pesem, /.../ svetnik Franc Potočnik pa poudaril, da je bil Prešeren tisti, ki je na Hradeckega zložil krasno odo, /.../ danes pa je našega župana in našo Ljubljano s svojo krasno pesmijo pozdravil prvi zdanji pesnik slovenski.« S tem je bil Gregorčiču tudi z oblastne pozicije tako rekoč uradno priznan status pesniškega prvaka. Dve najbolj znani kitici še zmeraj odmevata in bi ju bil vesel vsak ljubljanski župan:

*Bog živi te, bela Ljubljana,
kraljica ti naših gradov;
saj vendar spet svojcem si dana,
oj mati slovenskih sinov.*

*Bog živi te, bela Ljubljana,
ti zdaj naš ponos in uzor,
Bog tvojega živi župana,
Bog živi ves narodni zbor.*

Gregorčič na fronti prve svetovne vojne

Ob drugih sestavinah Gregorčičeve poezije ne moremo prezreti njene preroške misli, ki je posebej jasno izražena v njegovih nacionalno in socialno obarvanih pesmih. Z močjo pesnika in z etično držo iskrenega humanista pričuje o svojem času in položaju neboljjenega, negotovega in ogroženega posameznika in naroda kot subjekta. Ob danes že močno pozabljenih političnih dogodkih iz leta 1866, ko je v neposredni bližini divjala avstrijsko-pruska vojna, v kateri je Italija pridobila Benečijo in dokončala svoj združevalni risorgimento (preporod), je vzkipelo pesnikovo domoljubno čustvo in se izlilo v formalno in vsebinsko veličastno pesnitev *Soči*. Vznemirjen, zaskrbljen in rodoljubno vznesen je pesnik s prstom pokazal, kako tujec ravna z domovino naših očetov, kako se tam širi tuj rod in preplavlja naš nekdanji raj. S preroško silo je elegičnemu čustvu dodal uporni svarilni krik in pogledal v prihodnost, v kateri je videl še večji pohlep tujcev in še hujše boje za naš narodni obstanek. Ob tej najmočnejši in najbolj uspeli pesmi je ustvaril še več pesniških besedil, ki dopolnjujejo celoto njegovega videnja usode slovenskega naroda in njegove tragične zgodovinske vpetosti v mednarodna politična trgovanja (*Domovini, V pepelnični noči, Znamenje, Naš narodni dom, Naš čolnič otmimo* idr.). Tako pesem so seveda že sodobni, še bolj pa kasnejši rodovi uporabili tudi za čisto pragmatične politične potrebe, čeprav je v svojem bistvu predvsem čustven izraz idealov samozavesti prebujajočega se naroda.

Nov in močan prerod je Gregorčičeva domoljubna pesem doživela v najtežjih trenutkih divjanja prve svetovne vojne ob zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja. Če je *Soči* ob nastanku delovala kot elegičen odziv na grožnje narodu in zemlji očakov, podkrepjen s slavilnimi verzi lepote planinske domačije, je v krutem vojnem klanju povsem na novo učinkovala druga plast te pesnitve, njen obrambni bojni klic in tudi ostra in neizprosna grožnja »tujem, lačnim naše zemlje«. Takrat se je Gregorčič s svojo pesmijo deset let po svoji smrti tako rekoč »aktivno« vključil v boj slovenskih fantov. Njegova pesem je bivala z vsemi Slovenci, predvsem pa s Primorci, tako s tistimi, ki so trpeli pomanjkanje ter trepetali v zaledju za svoje može in sinove, kot seveda s tistimi, ki so se bojevali na fronti. Živela je v dveh tiskanih podobah: v knjigi vojaške poezije (antologija Rudolfa Andrejka *Slowenische Kriegs- und Soldaten-Lieder*, 1916 (z barvnimi ilustracijami Antona Koželja), predvsem pa v množični seriji razglednic *Vojska v slikah*, kateri je dala nosilni poudarek in posebno kulturno vrednost in privlačnost. Nobenega dvoma ni, da je v govorjeni (recitirani) podobi tolažila tisoče razboljenih duš na fronti in podžigala množice otrok in mladostnikov, ki so jo doživljali iz ust svojih staršev in učiteljev. Knjigo Gregorčičevih poezij v taki ali drugačni podobi so že takrat imeli v mnogih slovenskih družinah, tudi kmečkih in delavskih,

na Primorskem pa v vsaki. Spomini na otroška doživetja te poezije se prenašajo iz roda v rod in so še zmeraj živi.

Vojska v slikah

Vojska v slikah in plebiscitne razglednice so bile tonirane, večidel črno sive, sivo zelene, vijolično rjave, pa tudi dvobarvne in večbarvne. Ustvarjalo jih je več likovnih umetnikov: Anton Koželj, Ivan Vavpotič, Hinko Smrekar, največ pa Maksim Gaspari. Po 1. svetovni vojni je Gaspari pripravljala pretežno barvne serije, ki jih je izdajala Umetniška propaganda in več drugih založb.

Gaspari glavni motivni svet črpa iz ljudske pesmi in pripovedk, bogastva naše ljudske umetnosti, s posebnim poudarkom na alpskem svetu in drugih sestavinah iz življenja našega kmečkega človeka z vso paleto šeg in navad.

In prav spoj Gregorčičeve domoljubne preroške pesmi in Gasparijeve domačijske risbe ali slike je edinstven in tako naraven, da do bolj posrečenega v svojem času ne bi moglo priti. Ne samo, da gre za podobno doživljanje sveta in življenja (svetobolje ali svetožalje, ki je bilo obema umetnikoma skupno), tudi emocionalno doživljanje narave in krajine sta si delila. Oba sta bila rojena v hribovitem predalpskem svetu, Gregorčič na Vrsnem, Gaspari v Selščku nad Cerknico, in oba sta tudi v svoji zrelosti svojo bivanjsko srečo povezovala s podobami planinskega raja. Ni mogoče spregledati neke usodne zagledanosti v neokrnjeno, nekoliko ostro gorsko panoramo s posebno močno romantično čustveno izraznostjo. Gregorčič je vse življenje ostajal v bližini svojega planinskega raja, pa tudi na svojih popotovanjih zahajal v gore, npr. k svojemu prijatelju Jakobu Aljažu, znamenitemu bohinjskemu župniku, skladatelju in gorniku. Gaspari je bil poročen s Korošico Frančiško Wurzer, domačinko iz Bistrice v Rožu, in je precej let preživel na Koroškem ter pogosto upodabljal koroško pokrajino s starinsko kmečko arhitekturo.

V prvi svetovni vojni je tako nastalo enkratno sozvočje mrtvega pesnika in živečega ljudskega likovnega umetnika, pri čemer je seveda treba poudariti, da sta bila Gregorčičeva preroška poezija, pa tudi del njegove ljubezenske, domovinske in moralične poezije, nadvse živa in aktualna.

Kakor je bilo za Gasparijevim slikanjem mogoče razbrati programsko hotenje oteti pozabe vse, kar je pristno narodnega, domačega, starega in lepega, je tudi Gregorčič vnet za ohranitev in razvoj domovinskih vrednot: vere, družine, jezika, slavne zgodovine, kulture itd. Ni presenetljivo, da se je ta veličastni spoj udejanjil prav v času najhujšega trpljenja slovenskega naroda, v krvavi prvi svetovni vojni, ko so mladi fantje množično padali na

avstrijsko-italijanski fronti in je vse ljudstvo krvavelo in stradalo zaradi imperialističnih interesov velikih držav. Ta vojna je še posebej močno mobilizirala domoljubna in socialna občutja, Gasparijeve in tudi druge razglednice z Gregorčičevo besedo in pogosto tudi s portretom pa so postale prave ikone množične kulture. V nekoliko spremenjeni podobi se je zgodba ponovila v drugi svetovni vojni, ko se je Gregorčič znova pojavil kot simbolna podoba trpečega pesnika in duhovnika, vendar se tokrat njegova lirika bolj povezuje s knjižno ilustracijo.

Gregorčičeve razglednice iz cikla *Vojska v slikah* v določeni meri opredeljujejo tudi njihove "uporabnike". Njihov nakup in pošiljanje je seveda pomenil opredeljevanje za povsem določeno idejo, program. V prvi vrsti je to nedvoumna podpora svojemu narodu, slovenskosti. Vse razglednice so likovno in besedno motivno izrecno in izrazito slovenske, tudi tedaj, kadar je redko dodan kakšen ikonografski element širšega državnega okvira, Avstro-Ogrskega cesarstva, npr. podoba generala Borojeviča ali celo cesarja ipd. Te razglednice so imele močan domet tudi med našimi izseljenci po vsem svetu, med katerimi so budile in krepile vezi z domovino, mnoge spominjale na mladost v domačih krajih in jih z nostalgijo obvezovale k pomoči trpečemu narodu.

Natančen pregled *Ilustriranega glasnika* izkazuje, da je zbirka izšla v 12 serijah s skupaj 137 razglednicami, po vojni pa se je nadaljevala z deklaracijsko serijo, ki se pričenja s številko 138. *Vojska v slikah* torej vsebuje 29 Gregorčičevih razglednic (neupoštevaje barvne različice).

LITERATURA

- BARTOL, Vladimir (2006). *Pot do učenosti*. II. Knjiga. Ljubljana: Sanje, 17, 117.
- BOGATAJ, Janez (2000). *Bogastvo razglednic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GLAVAN, Mihael (2006). *Zlata knjiga Simona Gregorčiča*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRDINA, Igor (2005). *Preroki, doktrinarji, epigoni. Idejni boji na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo (Zbiralnik XI), 7 - 8.
- GRDINA, Igor (2003). Slovenščina in zgodovinska izkušnja. *Ampak* 5/11, 30.
- KOBLAR, France (1951). *Simon Gregorčič: Zbrano delo, Tretja knjiga*. Ljubljana: DZS, 151-155.
- MARUŠIČ, Branko (2005). *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- VODOPIVEC, Peter (1998). Vloga slovenskih intelektualcev pri emancipaciji Slovencev. *Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti*, 126.
- VODOPIVEC, Peter (2006). *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

Branko Marušič

Nova Gorica

POSEGI SIMONA GREGORČIČA V POLITIČNO ŽIVLJENJE

Gregorčičev čas je tudi literarne ustvarjalce samodejno vabil, da se občasno ali pa kar stalno vključujejo v javno politično gibanje, predvsem na Goriškem.

Za pesnika Simona Gregorčiča so značilna predvsem štiri razdobja takega poseganja, in sicer: čitalniško obdobje z domoljubnimi in narodnoprebudnimi literarnimi deli (predvsem šestdeseta leta 19. stoletja); prizadevanja za spravo med sprtimi staro- in mladoslovenci (sredina sedemdesetih let). Ne le pesnikova napotila, tudi drugi razlogi so vodili Slovence na Goriškem, da so se pomirili in potlej živeli polni dve desetletji v spravi, sicer polni nemira; opozarjanje na italijanske ozemeljske zahteve ob koncu balkanske krize in ob berlinskem kongresu (1878), ko je tudi avstrijska oblast navdihovala Slovence z državnim patriotizmom. Gregorčič je sicer skozi ves čas svojega ustvarjanja izpovedoval nemir obmejnega prostora; ponoven, pravzaprav bolj opazen vstop pesnika v politiko na prelomu 19. in 20. stoletja, takrat, ko sta se na Goriškem dokončno ločila liberalni in klerikalni tabor (1899). Pesnik je pripadal slednjemu.

Ključne besede: politično gibanje na Goriškem, Simon Gregorčič, čitalniško obdobje, prizadevanja za spravo, opozarjanja na italijanske ozemeljske zahteve

L'epoca in cui visse il poeta Simon Gregorčič (1844-1906) era propensa alla partecipazione saltuaria o addirittura costante dei letterati all'attività politica, specialmente nel Goriziano.

Per quanto riguarda il poeta Simon Gregorčič possiamo individuare quattro periodi di questa sua partecipazione: L'epoca dei gabinetti di lettura (le così dette čitalnice) con le opere letterarie di carattere patriottico (soprattutto gli anni sessanta dell'Ottocento); Gli sforzi per la riconciliazione tra le due fazioni, tra i così detti staroslovenci e i novoslovenci (intorno alla metà degli anni settanta). Non solo i suoi sforzi, ma anche altre ragioni pacificarono gli animi degli Sloveni del Goriziano, che negli successivi due decenni operarono riconcigliati, seppure tra varie inquietudini; Alla fine della crisi balcanica e all'epoca del congresso di Berlino (1878), quando le autorità austriache animavano gli Sloveni con il patriottismo statale, egli richiamava l'attenzione sulle pretese territoriali italiane. Gregorčič, comunque, espresse le tensioni di questo territorio limitrofo durante tutto il suo periodo creativo; Il successivo ed ancor più marcante intervento del poeta nell'ambito della politica avvenne alle soglie del Novecento, quando nel Goriziano la frazione liberale e quella clericale si separarono definitivamente (1899). Il poeta apparteneva a quest'ultima frazione.

Parole chiave: attività politica nel Goriziano, Simon Gregorčič, l'epoca dei gabinetti di lettura, gli sforzi per la riconciliazione, pretese territoriali italiane

Odkritje spomenika pesniku Simonu Gregorčiču v Ljubljani, 8. septembra 1937, je bil slovenski kulturni dogodek. Slavje pa je imelo še poseben pomen za primorske Slovence, ki so v tedanji Jugoslaviji živeli kot emigranti. V priložnostnem članku za glasilo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine je literarni zgodovinar Fran Petre (podpisan kot P – é) takrat zapisal, da je Gregorčič »pesnik slovenskega narodnostnega boja.«¹

Narodnostni boj je obsežen in kompleksen politični problem, ki Gregorčičevo ustvarjanje spremlja že od začetkov. Njegov življenjepis je pravzaprav kulturnopolitična zgodovina Slovencev, predvsem v zgodovinskih mejah na Goriškem v drugi polovici 19.

¹ Istra 3. 9. 1937, št. 35.

stoletja. Tako ni mogoče podvomiti, da je razmerje pesnika do politike stalnica, ki pa ima nekaj izrazitejših in bolj značilnih razdobij. Pri Gregorčiču so za časa njegovega življenja vsaj štiri. Po smrti je Gregorčičeva navzočnost v javnosti dobila ob vsem drugem tudi simbolične oblike, ki so se najbolj očitno kazale med prvo in drugo svetovno vojno, na Primorskem pa tudi med obema vojnama.

* * *

V življenje in literarno ustvarjanje je Simon Gregorčič vstopal v času čitalništva, v šestdesetih letih 19. stoletja, ko je bil v habsburški monarhiji uveden parlamentarizem. Čitalništvo pa je bilo kulturnopolitično delovanje Slovencev z namenom, da s prireditvami širi rabo slovenskega jezika, utrjuje slovensko narodno zavest in tako uresničuje eno od temeljnih točk prvega slovenskega političnega programa še iz leta 1848. S čitalniškim gibanjem je povezan prvi javni nastop mladega Gregorčiča, ko je na prireditvi v tolminski čitalnici, ki so jo 29. avgusta 1863 pripravili dijaki goriške gimnazije, nastopil s pesmijo *Pozdrav Tolmincem*. To literarno delo ni ohranjeno, pač pa je bil objavljen sonet *Gospodu dr. Lavriču v slovó* in z akrostihom *Lavriču za slovo*; napisan in objavljen, ko se je predsednik tolminske čitalnice dr. Karel Lavrič jeseni leta 1863 selil iz Tolmina v Ajdovščino. Kot njegov avtor je bil podpisan »eden gor. gimnazijalcev«. France Koblar je najprej v opombah h Gregorčičevem zbranem delu² sodil, da je po vsej verjetnosti »gimnazijalec« Simon Gregorčič. Kasneje, v monografiji o Gregorčiču, pa je zaradi navedbe v knjižici dr. Franceta Oblaka *Doktor Karol Lavrič in njegova doba* (Gorica 1906) spoznal Oblaka za avtorja soneta.³ Ko bi analiza pokazala, da je priložnostni sonet v resnici Gregorčičev, bi to bila prva objave kake njegove pesmi.⁴ V tem času je Gregorčič že snoval svoj cikel *Iskrice domorodne*, ki jih je objavil v *Slovenskem glasniku* leta 1864 po končanem osmem razredu gimnazije. V kratkih in na enotno obliko ubranih pesmih ter v »elegičnem občutju in romantičnem zanosu izpoveduje [Gregorčič] svojo ljubezen do nesrečne domovine.«⁵ Pesmi

² Simon Gregorčič, Zbrano delo. 1. Ljubljana 1947, str. 385.

³ France Koblar, Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo. Ljubljana 1962, str. 393. Oblak je v knjižici (str. 19) objavil odlomek iz pisma, ki mu ga je poslal iz Trsta (19. 11. 1863) poslal prijatelj Emil Grossmann. V pismu je omenil, da je v *Novicah* prebral poezijo o Lavričevem odhodu iz Tolmina: »Pri prvih verstah spoznal sem že, da si ti to spisal.« Ta podatek, ki ga Oblak ni potrdil in niti ovrgel, pa pušča dvom. Več o tem v: Branko Marušič, Doneski k biografiji dr. Karla Lavriča. Zgodovinski časopis 14/1960, 196–202; Isti, Primorski čas pretekli. Koper 1985, 289–297; Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830–1918. Gorica 2002, str. 106, 131.

⁴ Z akrostihom je Gregorčič napisal priložnostna soneta *Daritev* (1866) in *Al. M. Zornu – škofu* (1883?).

⁵ France Koblar, Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo. Ljubljana 1962 str. 187.

so začrtale pesnikov odnos do naroda, ki mu pripada, in do problemov, ki spremljajo življenje tega naroda, zlasti njegovo uveljavitev. Pri tem svojem odnosu, ki je bil močno občutljiv, je vztrajal do konca svojega ustvarjanja in življenja.

V čitalniški čas sodi tudi Gregorčičevo prizadevanje, da leta 1871 ustanovi čitalnico v Kobaridu. Kolikšen je bil delež Gregorčiča pri delovanju kobariške čitalnice, pove časopisno poročilo iz časa, ko je Kobarid zapustil : *»Dokler je bil preblagi Gregorčič pri nas, cvetela je naša čitalnica; akoprav je bolehal, se je vendar žrtvoval za moralni, duševni in gmotni blagor našega revnega ljudstva. V zimskih časih zbiral je može v čitalnici, prebiral jim slovenske časopise in razlagal v lepi domači besedi prav koristne stvari; poslušalcev imel je vedno dovolj. Predstavljale so se ta čas gledališčne igre združene s petjem. Naša čitalnica obstoja zdaj iz same gospode; kdo je vsega tega kriv?«*⁶ Nekaj mesecev nato je dopis iz Kobarida sporočal: *»Imeli so tukaj pred leti vrlega kaplana, domačina, kateri je menda društvo ustanovil, a mu znal tudi po tem pravi živelj vdihati, da se je naglo razvijalo in razcvetalo. Imeli so takrat lepe, mnogoobiskovane besede s petjem in gledališnimi predstavami, o katerih je tudi 'Soča' pohvalno poročala ... A voditelj je šel in izmed nekaterih sposobnih mož ni bil noben tako iskren nepristransk rodoljub, da bi bil vodstvo s tisto ljubeznijo do stvari in s tistim taktom nadaljeval, kojih treba, da se društvo živo in čvrsto ohrani.«*⁷

* * *

Po čitalniškem navdušenju, ki je na Goriškem – tu mislim na zgodovinski obseg te dežele – dobilo razsežnosti bolj kot kje drugje na Slovenskem, je sledil čas taborov s hkratnim ustanavljanjem političnih društev. Na Goriškem so Slovenci dobili tako društvo leta 1869. Nosilo je značilno ime Soča. Med njegovimi člani – vseh je bilo tedaj 239 – je bil po podatkih iz pomladi leta 1871 tudi Gregorčič, eden od 32 duhovnikov. Bil je hkrati eden od 21 poverjenikov društva. Ko so se v društvu čez leto dni razvneli staro- in mladoslovenski spori, podobno kot drugod na Slovenskem, Gregorčič vanje spočetka ni javno posegel, očitno pa se je od društva oddaljeval. Ko so junija 1872 začeli stari izdajati svoj list *Glas*, Gregorčiča ni bilo med njegovimi sodelavci, čeravno je pri listu tesno sodeloval njegov prijatelj Ivan Stres. Gregorčiča tudi ne najdemo na seznamu voditeljev katoliško političnega društva Gorica, ki je nastalo spomladi leta 1873. Zagotovo pa ni bil več član Soče, saj so društvo, kot je bilo slišati na prvem občnem zboru Gorice, 15. maja 1873, zapustili vsi duhovniki. Med obema goriškima društvoma, Sočo in Gorico, ter med njunima glasiloma *Soča* in *Glas* se je

⁶ Soča 27. 4. 1876, šte. 17.

⁷ Soča 28. 7. 1876, šte. 30.

vnel hud prepir, ki je dosegel višek ob državnozbornih volitvah oktobra 1873. Delovanja društva Gorica se je udeleževal tudi Gregorčič, če tako razumemo časopisno poročilo, da je bila na občnem zboru Gorice 26. februarja 1874, že v času po volitvah, najbolje zastopana Vipavska dolina po »rihemberških klerikalcih«.⁸

S časom pa se je napadalni duh pri obeh sprtih taborih umirjal. Nedvomno je pri tem med katoličani pomembno vlogo odigral Simon Gregorčič, ki je v prvi številki *Glasa* leta 1875 objavil članek *Za novo leto*. V njem je pokazal na škodljivost razdora in pozval k spravi, rekoč: »Bratje, ali niso ti žalostni nasledki najglasnejši klic k edinosti, k slogi in k spravi?« K temu dodajmo, da je v isti številki tednika *Glas* pisec uvodnika silovito napadel liberalizem. Gregorčičev klic, ki tudi na strani katoličanov ni bil edini, ni obrodil skorajšnjih sadov, zato je moral zelo verjetno znova Gregorčič v nepodpisanem članku *Oljkina mladina* pred cvetno nedeljo leta 1875 zapisati, naj Slovenci sprejmejo oljčno vejico: »Sprejmite symbol miru v roke, mir in spravo pa v srce«.⁹ Če pa tega ne žele storiti, naj vsaj vzamejo oljčno vejico in gredo čez nekaj časa na pokopališče kropiti ubogo Slovenijo. Na Gregorčičevo spravljalivost je pokazal tudi Simon Rutar v svojem dnevniku, ko je po srečanju z Gregorčičem 5. septembra 1872 zapisal, da je »on eden tistih ljudij, ki vedno v sredi vise, kateri bi radi vsa nasprotja pomirili in zjedini, bodisi cerkev z znanostjo in umetnostjo, bodisi stare in mlade Slovence.«¹⁰ Rutar je bil takrat še dijak in odločno na mladoslovenski strani. Bil je ponosen, da je septembra leta 1872 v Kobaridu seznanil pesnika s Franom Levcem, ki je tedaj služboval na goriški gimnaziji.

Spravo so na Goriškem nato dosegli ob koncu leta 1875. Še pred tem je pot k temu dejanju zgladilo pevsko društvo Slavec, ki je združevalo Slovence s celotne dežele ne glede na politično usmerjenost. V prvem odboru društva, postavljenem poleti leta 1875, je bil tudi Simon Gregorčič, ki je bil tudi ustanovni član društva. Septembra pa je bila v obeh slovenskih goriških glasilih objavljena njegova *Himna goriškega pevskega društva »Slavec«*.¹¹

Na Miklavžev dan leta 1875 je bil podpisan sporazum med goriškimi staro- in mladoslovinci. Z ukinitvijo Soče in Gorice je nastalo novo društvo Sloga. Glasilo edinega in enotnega političnega društva na Goriškem pa je postal časnik *Soča*. Gregorčič se je v novo društvo včlanil 20. aprila 1878,¹² dve leti po njegovem nastanku.¹³ Morda zato, ker je sprava

⁸ Glas 27. 2. 1874, šte. 9.

⁹ Glas 12. 3. 1875, šte. 11.

¹⁰ Simon Rutar, *Dnevnik (1869–1874)*. Trst-Nova Gorica 1972, str. 105, 107.

¹¹ Soča 30. 9. 1875, šte. 39; Glas 1. 10. 1875, šte. 40.

¹² Archivio di Stato di Gorizia, I.R. Capitanato di Gorizia b. 17, f. 119.

med goriškimi Slovenci zaradi nedejavnosti društva Sloga takrat že doživela prve kritike. Gregorčič je vselej stremel k spravi, tudi takrat, ko je 4. julija 1878 na učiteljski konferenci v Rihemberku povabil na svoj dom učitelje in napil spravi med učitelji in duhovniki.¹⁴

* * *

Tretji Gregorčičev poseg v politično javnost je iz konca osemdesetih let 19. stoletja, pravzaprav je to njegova oda *Soči*, ki s svojimi sporočili še danes odmeva. Ko se je leta 1915 z vstopom Italije v dogajanja prve svetovne vojne ter nastankom soškega bojišča pokazala močna aktualnost te Gregorčičeve pesmi,¹⁵ so se literarni zgodovinarji spraševali, kdaj je pesem nastala. Avgust Žigon je na začetku stoletja pesnika vprašal o datumu nastanka pesmi. Odgovoril mu je, da v sedmi šoli, ko ga je učil slovenščino na goriški gimnaziji Ivan Šolar. To pa je bil čas, ko so se rojevala *Iskrice domorodne*. Vendar je moralo do leta 1879, ko je bila oda *Soči* 1. avgusta prvič objavljena v Stritarjevem *Zvonu*, preteči dobro poldrugo desetletje. Josip Debevec, urednik *Doma in sveta*, je menil: »Pomisliti treba samo na leto 1866. in vse, kar je bilo z njim v zvezi. Italija – in mi.«¹⁶ Ob koncu sedemdesetih let je prišla balkanska kriza in z njo povezani dogodki.

Protiturške vstaje na Balkanu, zlasti v Hercegovini, so leta 1875 odmevale tudi pri Slovencih. Slovenskim prostovoljcem v bojih proti Turkom, denarnim nabiralnim akcijam in drugim izrazom solidarnosti so se pridružili tudi književniki. Tudi Gregorčič, če omenimo le objavo pesmi *Balkan* v goriškem *Glasu*, septembra 1875. Svoj literarni delež, povezan z balkanskimi dogodki, je dopolnil tudi z materialnim, saj je, kot piše tisk, kot rihemberški kaplan namenil konec leta 1875 Hercegovcem ves ofer.¹⁷ Leta 1877 je sledila rusko-turška vojna, ki se je končala s sanstefanskim mirom (3. 3. 1878). Temu pa je kot dokončni akt sledil berlinski mirovni kongres junija leta 1878. Italija je pred mednarodnimi pogajanja in odločitvami spomladi leta 1878 začela z veliko diplomatsko akcijo, da bi Avstro-Ogrski dali določena ozemlja na Balkanskem polotoku, sama pa bi si pridobila strateške meje na severu in vzhodu. Poleg tega se je v italijanski kraljevini močno razmahnilo iredentistično gibanje, ki so ga podprli politiki, publicisti in tisk. Ker so bila v italijanske zahteve vključena tudi ozemlja,

¹³ Oblast je društvena pravila potrdila 30. 1. 1876, svoj prvi občni zbor je društvo imelo 11. 5. 1876.

¹⁴ Soča 11. 7. 1878, šte. 28.

¹⁵ Takrat je bila prevedena tudi v italijanski jezik. Prevod Hilarija Vodopivca je objavila *Edinost* (11. 6. 1916, šte. 162).

¹⁶ K zgodovini Gregorčičeve »Soči«. *Dom in svet* 1915, str. 268–270.

¹⁷ Soča 7. 1. 1876, šte.[1]. Kasneje je denarni znesek namenil za družine vpoklicanih v zvezi z okupacijo Bosne in Hercegovine (Soča 14. 9. 1878, šte. 37).

naseljena s Slovenci in Hrvati, je avstrijska oblast iskala pomoč tudi pri primorskih Slovanih, da bi izkazovali zvestobo avstrijski državi in bi tako italijanske zahteve prikazali kot nelegitimne. Tako je spomladi leta 1878 zavel po Primorskem val javnega nasprotovanja zoper italijanske ozemeljske aspiracije. Organizirani so bili trije tabori, med njimi je bil eden tudi v Kobaridu 7. aprila 1878. Podpisovale so se peticije vdanosti cesarju in druge oblike izkazovanja pripadnosti monarhiji s hkratnim odločnim nasprotovanjem italijanskim ozemeljskim zahtevam; v vrsto vdanostnih manifestacij je bilo vključeno tudi prebivalstvo avstrijske Furlanije.

Očitno je prav takrat nastopil trenutek, ko je Gregorčič lahko uresničil svoj mladostni načrt. Pesem *Soči* je izšla že v času, ko se je nemirni val polegel, navsezadnje je trozveza med Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Italijo leta 1882 umirila iredentizem in ga postavila v latentno stanje. Gregorčičeva *Soči* zato tudi ni imela takojšnjega učinka, pač pa je ta trajneje segal v kasnejša desetletja, ko je pesnik še živel, in zlasti v čas po njegovi smrti. To Gregorčičevo pesem so poznali tudi Italijani, ki pa nekaterih njenih verzov (» ... *ter tujce, zemlje-lačne, vtopi / na dno razpenjenih valov!*«) hote ali zaradi nepoznavanja slovenskega jezika niso zmogli razumeti. To se je pokazalo ob državnozborskih volitvah spomladi leta 1897. Takrat je goriški dvakrat tedenski list *La Sentinella del Friuli* zaključek Gregorčičeve ode grobo parafrazil kot: »*In slovensko ljudstvo ne bo odnehalo, dokler ne bo po načrtu, potem ko bo brodilo po furlanski krvi, doseglo obal Jadrana.*« (Ed il popolo sloveno non poserà, sino che esso, guazzando nel sangue friulano, non avrà raggiunto, attraverso il piano, le rive dell'Adria).¹⁸ Pri tem je še dodal: »*Bratje, borimo se proti takim vampirjem!*« Prirejene verze je list večkrat objavil. Lahko bi pomislili, da je časnik mislil na kako predvolilno izjavo kandidata dr. Antona Gregorčiča, a je gotovo meril na pesnika.¹⁹

Italijanska volilna zmaga spomladi leta 1897 je v Avstrijskem primorju še bolj okrepila narodnostna nasprotja.

* * *

Preskočili bomo obdobje spora med Mahničem in Gregorčičem, ki je imelo po svojem odmevu v slovenski javnosti veliko političnih prvin, zlasti pri liberalno - klerikalnih soočanjih. Mahnič je pri svojem uveljavljanju načela o ločitvi duhov na Slovenskem pričel delovati najprej v svojem idejnem in poklicnem krogu. Med prvimi »žrtvami« je bil prav Gregorčič.

¹⁸ 6. 3. 1897, števil. 19.

¹⁹ *La Sentinella del Friuli* 10. 3. 1897, števil. 20.

Poslednji Gregorčičev poseg v politiko je iz zadnjega desetletja njegovega življenja, iz časa, ko se je na Goriškem končalo tisto pravno obdobje v slovenski politiki, ki se je začelo konec leta 1875 in h kateremu je dal svoj delež tudi Gregorčič. Goriška sprava je bila že od nastanka precej majava. Katoliški tabor je bil zlasti potem, ko je vodenje slovenske slogaške politike prevzel dr. Anton Gregorčič, pesnikov daljni sorodnik, a sosed na Vrsnem, neenoten. Dr. Anton Gregorčič je pogosto našel več opore pri liberalno usmerjenih politikih, kot je bil na primer kobariški rojak Andrej Gabršček. Prihajal je v spore s svojimi stanovskimi tovariši. Ko pa je sredi devetdesetih let stopil v goriško politiko dr. Henrik Tuma, ki je zagovarjal radikalnejša stališča, ko je bilo treba slediti smernicam katoliških shodov in slovenske katoliške politične organizacije ter ko je goriške razmere pričel reševati novi goriški nadškof Jakob Missia, je bil sredi leta 1899 na Goriškem izveden razkol. Dr. Tuma in dr. Gregorčič sta prišla v huda navzkrižja tudi zaradi svojih značajev.

Kataloški klerikalni in liberalni tabor sta od poletja 1899 hodila vsak po svoji poti. Toda prav v dneh, ko se je napovedoval dokončni razkol, se je Gregorčič oglasil Tumi in mu predlagal, da se umakne iz javnosti, ker s svojim delovanjem pripravlja tla razkolu. Kot v podobnem primeru pred desetletji je tudi sedaj Gregorčič pozival k spravi, rekoč: *«Žuga razkol in razdor. Ali naj se ta vrši zaradi ene osebe?!»*²⁰ Pesnik je seveda pri tem ravnal naivno in ni poznal Tumove odločnosti, prav tako pa tudi ne znamenj časa, ki so bila drugačna od tistih, ko je sam začel vstopati v javnost. Tuma je Gregorčiču odgovoril, da se ne umika: *«Služite pa mi vzgled. Vašo osebo so obstrelili. Bili ste naš prvi general po duši. Streljali pa so na vas privilegirani vojskovodje v bleščečih haljah, podlih duš. Vmaknil ste se jim, a Vaš um se je obsenčil. Vaša žrtev je bila nesreča za Vas, bila je nesreča za narod slovenski!»*²¹ Te besede, zlasti beseda obsenčiti, so Gregorčiča močno prizadele. Zato jo je večkrat uporabil v osebni dopisovanju, pa tudi v ciklu 18 političnih pesmi *Sršeni*, s katerimi pa se je, kot ugotavlja France Koblar, izkazal kot slab politični pesnik.²² Objavil jih je v časniku *Gorica* poleti leta 1901. V ciklu zasmehuje liberalni tabor (*»Tumovci«*), večkrat dr. Tumo (*»učiteljček«*) pa tudi Andreja Gabrščka, in sam je v pismu Vrhovniku 30. julija 1901 zapisal: *»Ti ne moreš umeti, koliko sem moral trpeti – a s satiro si lajšam bolečine... Strup vèn.»*²³

²⁰ Simon Gregorčič, Zbrano delo. 4. Ljubljana 1951, str. 176–177.

²¹ Henrik Tuma, Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935). Ljubljana - Trst 1994, str. 135.

²² France Koblar, Zbrano delo. 2. Ljubljana 1948, str. 393.

²³ Simon Gregorčič, Zbrano delo. 4. Ljubljana 1951, str. 226.

Gregorčiča je spor v domačih vrstah hudo prizadel. V pismu, najverjetneje iz meseca novembra 1899, je prijatelju, ki pa pri objavi pisma ni naveden z imenom, odgovarjal: »*Prav uganil si, da z žalostjo, skrbjo in strahom sé svoje višavice gledam na razburkano valovje, ki čolniček naš premetava. V njem vidim dvojne krmarje in dvojne veslarje: eni ga želé spraviti v mirno pristanišče, drugi pa menda v svojo Kalifornijo. Na kateri strani sem jaz sé svojim srcem, pač ne boš dvomil. O dr. Tumi sem začel dvomiti od tačas, ko sem izvedel izrek njegov, da dr. Gregorčič propade, ker ne skrbi sam zase. Jaz sem, še predno se mi je kaj sanjalo o 'Nar. tiskarni' in 'Gorici', pisal g. Gabrščeku, naj ne začinja zdražbe; dr. Tumi pa, naj se poravná z večino poslancev, sicer naj odstopi. Odpisala sta mi oba, a odgovori so mi dokazali, da sta moje želje, svet in prošnje vrgla – v vodo. Od tedaj sem ju pustil v miru. S takimi trmači je nemogoče jadrati. Meni je žal, če ju valovje požré a čolnič se mora rešiti.*«²⁴

Leta 1903 se je Tuma le začasno umaknil iz javnega življenja, saj je leta 1908 vstopil v socialdemokratsko stranko. Nasprotnika pa sta ostajala Andrej Gabršček in dr. Anton Gregorčič. Ostrine spora sprtih strani na Goriškem so se pokazale tudi ob Gregorčičevi smrti. Pa tudi Tuma je hotel razložiti svoj odnos do pesnika, najprej v daljšem članku, ki ga je objavil kamniški *Naš list* (1907, štev. 4-7). S Tumo je takrat polemizirala *Gorica*, glasilo dr. Gregorčičevega tabora. List je imel za neresnično Tumovo trditev, »*da se je pesnik dal po svojih prijateljih zlorabiti v politično-klerikalne svrhe, ko je l. 1901 objavljal svoje politične pesmi.*«²⁵ Tuma je nepomirljivo razmerje do pesnika ohranjal do svoje smrti. V posthumno izdanih spominih je omenjen pesnikov nezakonski otrok na Gradišču.²⁶ To odkritje je sprožilo mnoge polemične ugovore.

* * *

Obsežen je seznam dogodkov, ki kažejo, kako je Gregorčič še po smrti občasno in posredno vstopal na politično prizorišče. Ostanimo le pri navedbi nekaterih; ta problem tudi še ni bil podrobneje raziskan.

Na slovenski strani so se vnele polemike že kmalu po smrti v zvezi s sestavo odbora, ki naj bi poskrbel za Gregorčev spomenik. S sestavo niso bili zadovoljni liberalci, češ da so odrinjeni. Nasprotovali so, da ima pri akciji veliko vlogo dr. Franc Pavletič, »zagrizen«

²⁴ Naš pesnik o našem razkolu. *Gorica* 17. 11. 1899, štev. 24. V Gregorčičevih *Zbranih delih* pismo ni bilo objavljeno.

²⁵ *Gorica* 23. 2. 1907, št. 16.

²⁶ Iz mojega življenja. Spomini, misli in izpovedi. Ljubljana 1937, str. 262.

Mahničev učenec. Svoje nezadovoljstvo so opravičevali z dejstvom, da je bil Gregorčič žrtev »nevihte s Krasa«, ki je »mrcvarila in dokončno ubila največjega pesnika sedanje dobe.«²⁷ Polemike so se nadaljevale tudi septembra leta 1908, ko so Gregorčiču odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši.²⁸ Leto dni pred tem so spominsko ploščo v spomin na pesnika odkrili Rihemberžani. Tudi ta prireditev je minila v klerikalno-liberalnih polemikah, ki so se končale celo na sodišču.²⁹

Gregorčičeva smrt je odmevala tudi pri goriških Italijanih. Dnevnik *Il Gazzettino popolare* je poročal o smrti starega in bolnega duhovnika, ki se je opirajoč na palico sprehajal po goriških ulicah, njegov obraz je izražal odprtost, iz odkritosrčnih oči pa je dihala dobrot; naj tudi Italijani sledijo zgledu Slovencev, da zapro trgovine v ulicah, koder se bo pomikal Gregorčičev pogrebni sprevod.³⁰ Liberalni dnevnik *Corriere friulano* je pisal o smrti »smrtnega sovražnika« Italijanov, ki je želel v eni svojih pesmi potopiti Italijane v morju.³¹ Pisec članka je še vzkliknil: »Žalostna muza, ki je pobudila take verze!«³² List se je tudi zgražal, da so italijanski trgovci na ulicah v Gorici, koder se je pomikal Gregorčičev pogrebni sprevod, zaprli trgovine. Kako morajo tako ravnati, se je spraševal list, saj je pesnik vendar zapisal, »da naj reka v svojem vrtnčastem toku uniči vse nasprotnike Slovanov.« Ali naj takemu pesniku Italijani izkazujejo čast?³³

Tako potvarjanje Gregorčičevih verzov je spodbudilo *Il Gazzettino popolare* k polemičnemu nastopu, češ da Gregorčič ni ščuval Slovencev proti Italijanom, ampak je le pokazal na neko bodočo vojno, in da v poeziji ni pozival na uničenje Italijanov.³⁴ Na potvarjanje Gregorčičevih pesmi so opozorili tudi pesnikovi sorodniki, ki jih je zastopal odvetnik dr. Alojzij Franko.³⁵ Gregorčičevo smrt sta omenila tudi tednik *Il Popolo*, glasilo furlanskih zadrug, in katoliški *L'Eco del Litorale*, ki je v Gregorčičevem pogrebu videl »una

²⁷ Soča 19. 12. 1906, števil. 102.

²⁸ Soča 5. 9. 1908, števil. 104; Gorica 7. 9. 1908, števil. 72.

²⁹ Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918. Gorica 2002, str. 319–325.

³⁰ *Il Gazzettino popolare* 25. 11. 1906, števil. 1506.

³¹ Skliceval se je na Gregorčičeve verze, ki jih je l. 1897 objavila *La Sentinella del Friuli* (op. 18), vendar zopet v spremenjenem besedilu: »Finchè nuotando nel italo sangue – non avrà dell' Adria le sponde raggiunete – pago non sarà il popolo slavo«.

³² *Corriere friulano* 25. 11. 1906, števil. 276.

³³ *Corriere friulano* 27. 11. 1906, števil. 277.

³⁴ *Il Gazzettino popolare* 28. 11. 1905, števil. 1508.

³⁵ *Corriere Friulano* 30.11. 1906, števil. 280.

vera dimostrazione slovena.»³⁶ Časnik je izkoristil Gregorčičev pogreb za polemiko z italijanskimi liberalci, rekoč, da italijanske Gorice ne bo rešil iredentizem, pač pa gospodarska politika.³⁷

Gregorčičev pogreb je bil izziv za goriške Italijane in da bi pokazali na svojo moč, so na goriškem pokopališču par dni nato pripravili proslavo ob 14-letnici smrti voditelja goriškega italijanstva Carla Favettija (1819-1892); v mladosti se je poskušal tudi kot pesnik. Soča je menila, da je bila demonstracija manj spominska kot predvsem uperjena proti Slovincem.³⁸

Nerazumevanje Gregorčičeve Soči, pravzaprav apokrifski razlaga nekaterih njenih verzov, še vedno buri del italijanske javnosti. Goriške polemike ob Gregorčičevi smrti spominjajo na polemike, ki so jih sprožile besede goriške kulturne delavke in mestne svetovalke Antonelle Gallarotti ob 150-letnici Gregorčičevega rojstva leta 1994, in sicer v časopisni objavi z naslovom *Simon Gregorcic, il padre del nazionalismo sloveno.*³⁹ Ob izjavi slovenska stran ni molčala.⁴⁰

Izjemen dosežek je bila letošnja postavitev Gregorčičevega kipa v goriškem mestnem parku. Govorniki so tisto soboto popoldne (21.10. 2006) omenili, kako da Gregorčičev kip, postavljen v soseščini spomenika Graziadie Isaie Ascolija, zre v bližnjo stavbo Trgovskega doma, ki je bil središče goriških Slovencev pred prvo vojno in neposredno po drugi svetovni vojni. Toda Gregorčičev kip lahko zre tudi na trg, danes imenovan po Cesaru Battistiju, v Gregorčičevih časih pa so ga Slovenci imenovali Telovadni trg. Z balkona palače na tem trgu, v kateri je bil sedež vojaškega območja, je Benito Mussolini 31. julija 1942 pretil, da bodo zoper tiste, ki »gojijo bolne sanje« tostran in onstran rapalske meje, uporabljeni »nezlomljivi zakoni Rima.«⁴¹ Deset dni po Mussolinijevi grožnji je bil na Vodicaх nad Šempasom ustanovljen prvi primorski partizanski bataljon, ki je nosil ime Simona Gregorčiča. Pesnikovo ime se je znova pojavilo v političnem vrvežu, pravzaprav v boju, podobno kot v

³⁶ L'Eco del Litorale 27. 11. 1906, šte. 135.

³⁷ L'Eco del Litorale 28. 11. 1906, šte. 136.

³⁸ Soča 5. 12. 1906, šte. 98.

³⁹ Il Piccolo 15. 10. 1994, št. 243. Na izjavo, ki je nihala med priznanjem in obsodbo, je odgovoril v nacionalističnem slogu Livio Tunini (Il Piccolo 25. 10. 1994, šte. 251), ki mu je Gallarottijeva odgovorila (prav tam).

⁴⁰ Branko Marušič, Le komu koristi odpiranje ran, ki jih je čas že zacelil? Primorski dnevnik 29. 11. 1994, šte. 326.

⁴¹ Il movimento di liberazione in Friuli 1900/ 1950. Udine 1973, str. 161.

prvi svetovni vojni na soškem bojišču, vendar takrat, leta 1942, z drugačnim simbolnim pomenom.

Leta 1944, med drugo svetovno vojno, je minevala stoletnica Gregorčičevega rojstva. Jubilej so slavili pripadniki Osvobodilne fronte, partizanska stran,⁴² kot tudi nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja in ljudje, ki so živeli v okupiranih krajih. Odvijale so se predvsem spominske proslave in objavljale publikacije. In če ostanemo le na ozemlju Primorske, omenimo, da je na primer v *Partizanskem dnevniku* na dan jubileja (15. 10. 1944) dr. Joža Vilfan pisal o Gregorčiču, »glasniku naših teženj«. Gregorčiču je bila posvečena dvanajsta številka (1944) *Tolminskega glasa*, glasila tolminskih domobrancev. Na ozemlju Cerkljanske, ki so ga nadzirale partizanske enote, je bilo 15. oktobra 1944 osemnajst Gregorčičevih proslav. V okrilju nemške komande Adria je za leto 1945 izšel domobranski *Koledar Simona Gregorčiča*. Edina proslava Gregorčičeve stoletnice v okolju, ki ga vojna ni neposredno zajela, je bila v Buenos Airesu, pa tudi ta je potekala ob ideoloških nesoglasjih znotraj slovenske takratne ekonomske emigracije, v pretežni meri Primorcev. Proslavo pa je nadzorovala argentinska državna oblast.⁴³

Simon Gregorčič bo simbolično še posegal v dejanja slovenske javnosti, tudi politične.

⁴² Slavica Plahuta, Kako je OF proslavljala 100-letnico rojstva Simona Gregorčiča. *Jadranski koledar* 1984, str. 137–146; Ista, Kako je Ivan Trinko počastil 100-letnico rojstva pesnika Simona Gregorčiča. *Trinkov koledar* 1984, str. 70–73; Marija Stanonik, Simon Gregorčič in slovensko pesništvo 1941–1945. *Goriški letnik* 15/16–1988/1989, str. 199–214.

⁴³ Franc Kurinčič, Na tej in na oni strani oceana. Ljubljana 1981, str. 225–228.

Bogomila Kravos

Trst

PARODIJE GREGORČIČEVH PESMI (30. LETA V TRSTU)

Parodije Gregorčičevih pesmi nastanejo med tržaškimi stampiharji v obdobju prepovedi slovenske besede. V ohranjenih tipkopisih izstopajo parodije Gregorčičevih pesmi Naša zvezda in Nazaj v planinski raj!, ki sta grajeni na samoironičnem pristopu, in V pepelnični noči, ki nastane kot odgovor na očitke o profanaciji.

Ključne besede: poezija, parodija, samozavest, samoironija

Il gruppo degli Stampihar nasce a Trieste all'inizio degli anni '30, nel momento più duro della repressione fascista. Organizza serate culturali estemporanee in luoghi sicuri e dal 1936 produce alcune pubblicazioni. Nei dattiloscritti che ci sono pervenuti sono conservate le prime prove letterarie di giovani con scolarità limitata. Di particolare interesse sono una serie di parodie del poeta sloveno Simon Gregorčič. Si tratta di libere rielaborazioni di alcune famose poesie, dove si celebra l'amicizia conviviale dei membri del gruppo (le trattorie erano luogo privilegiato degli incontri clandestini). Alle critiche negative di altri gruppi sloveni clandestini che ritenevano sacrilega la profanazione parodica dei miti nazionali, i giovani rispondono con una nuova parodia. In essa si conferma non solo la validità del gruppo e di un libero rapporto con la tradizione slovena, ma si mette in evidenza il conformismo e l'ipocrisia di quello che a quel tempo si presentava come gruppo dirigente clandestino della comunità slovena a Trieste. La parodia e l'autoironia si trasformano in aperto sarcasmo e preannunciano il conflitto culturale che dopo la fine della guerra segnerà la comunità slovena di Trieste, divisa tra cultura autoctona e cultura politicamente segnata da vincitori e vinti.

Parole chiave: poesia, parodia, autocoscienza, autoironia

Čas nastanka

Gregorčič je bil v tržaški slovenski stvarnosti ena od narodno potrjevalnih svetinj vsaj od Mahničevih ostrih kritik dalje, ko je tržaška Edinost leta 1885 zavzela jasno stališče do pesnika in ga branila pred napadi uglednega cerkvenega dostojanstvenika (Človeka nikar! 1885). Gregorčičeve pesmi so prekipevajoče odmevale na vseh čitalniških večerih, pomembnejših veselicah in na domačih glasbeno-recitacijskih popoldnevih, na katerih so njihovo sporočilnost uravnavali skladno z obzorjem pričakovanja takratnega slovenskega poslušalca. V vojnih letih so deklamatorji izbirali besedila, v katerih so z interpretacijskimi poudarki izpostavljali preroškost Gregorčičevih del,¹ v prvih letih fašističnega preganjanja pa so z domoljubnimi lirskimi pesmimi bodrili narodno zavest, dokler ni nastopila strahovlada in je oblast zatrla vse slovenske institucije ter prepovedala slovensko besedo v javnosti.

¹ "Med prvo svetovno vojno so Danevovi obiskovali vsako nedeljo Grmekove na Brandežiji, kjer so prirejali domače koncerte. Grmekova Solza je prekrasno deklamirala Gregorčičevo Soči. Otroci smo se splazili do hiše in poslušali." (Petelin 1995).

Nasilje in strah pred njim sta za nekaj let popolnoma utišala slovenski jezik v javnosti in zreducirala njegovo rabo na raven ohranjanja po domovih. Šele po krvavih represivnih ukrepih se je organizirano druženje,² ki ni bilo vezano na politično delovanje, skrivaj obnovilo. Skupinice so se začele oblikovati na podlagi sorodnih zanimanj. V mestnem središču je redno delovala skupina stampiharjev,³ ki je v običajno izletniško dejavnost (v režimu edini možni obliki druženja) vključevala točke s kulturniškimi ambicijami (Kravos 1991: 31-68). V odročnih dolinah, na gmajnah ali pod okriljem zaupnih gostilničarjev so pripravljali ekstemporirane nastope, na katerih so posamezniki uprizarjali, recitirali, peli in plesali. Zaradi izjemnosti teh dogodkov so v sorodnih tajnih skupinah vedeli za dejavnost stampiharjev in jo obravnavali kot nadvse pomembno nadaljevanje kulturnega izročila. Kljub tajnosti je namreč skoraj vsak stampiharski kulturni dogodek odmeval, ker so v ozki družbi s patosom prežete poezije, pesmi, plesi in kupleti zadobivali nove pomene. Interpret je igral ubrano s publiko - prijatelji in večkratni namigi na sočasno dogajanje so povezovali prisotne v ustvarjalno celoto, ki je iskala dodatno opomenjanje in skupno nadgrajevala besedilno sporočilnost. V družbi mladih stampiharjev je torej represija porodila samoobrambni mehanizem, ki se je izražal v besednem norčevanju iz samih sebe.

Razmeram prilagojena ustvarjalnost stampiharjev se je zgledovala po italijanskih komikih, ki so v svojih predstavah pogosto uporabljali klasične tekste iz italijanske literature, da so s samoironičnimi namigi in dvoumnimi poudarki smešili vidnejše predstavnike režima (Kravos 1991: 26-30). Dober interpret - komik je tehniko takoj zapopadel in uporabil: poznani navedek je dopolnjeval s povedno grimaso, mimično gesto ali modulacijo glasu. Med stampiharji so bile slovenske pesmi zraščene s pomenom, ki se jim je vtisnil v spomin že v šolskih letih. Zato je bil odnos do njih neobremenjen in lahkoten. Pri deklamacijah je torej potenciranje žalobnih not delovalo kot ventil: če je prijateljsko omizje jemalo poezijo povsem zares, so se prisotni poistovetili s pesnikovimi čustvi in sporočilnost njegovih besed prestavljali v lastni čas, če je bilo razpoloženje naravnano bolj izzivalno, so se pomensko pomembnejši verzi

² Po ukinitvi slovenskih šol, razpustu društev, onemogočenju gospodarske dejavnosti in zaplembi premoženja je od 1. do 5. 9. 1930 v Trstu zasedalo Posebno sodišče za zaščito države iz Rima, da je sodilo slovenskim rodoljubom, ki so se s terorističnimi dejanji zoperstavljali nasilnemu poitaljančevanju. 6. 9. 1930 so na bazovski gmajni izvršili smrtno obsodbo štirih obsojencev.

³ Stampiharji so skupina mladih Tržačanov, ki se začne zbirati po izvršitvi smrtnih kazni leta 1930. Ime izvedejo iz besede štamprle (merica, šilce), ker se lahko srečujejo le ob kozarcu pijače. Glavna dejavnost so izleti, ki se zaključujejo s priložnostnimi nastopi, vendar so izleti vezani tudi na obveščanje o premikih patrolj in zastraženih mest.

v recepciji sprevračali v osvobajajoči smeh, ki je razgrajeval napetost. Deformirana reprezentacija predloge je torej z ironičnim jezikom ustvarjala hibrid, ki je vzpostavljala nov odnos do parodiranega besedila in parodistične različice (Bahtin 1982: 209-210). V ekstremni situaciji je uvajanje vsakdanjega jezika v že osvojeni stilno izdelani model sprožilo proces samozavedanja lastnega položaja in celo eksaltacijo lastnega poslanstva. Obnavljanje ustaljenega besedila je delovalo potrjevalno, v kolikor je ohranjalo spomin na preteklo urejenost, sedanjost pa je potrebovala spodbudo, ki so si jo štampiharji poiskali v ad hoc prirejenih travestijah.⁴

Ilegalni tisk

O ekstemporiranih nastopih in deformaciji tekstov govorijo pričevanja, v tipkopisih, ki so jih štampiharji izdajali kot lastno glasilo od leta 1936, pa je ohranjeno lepo število pesniških in proznih sestavkov (NŠK Trst 1936-1939). Zaradi oddaljenosti časa in razmer je danes iz "klanfanja in klanfarij", kot so šaljivo označevali svoje književne poskuse, težko razbrati kaj več od odnosov in vzdušja v prijateljski družbi (Kravos 1991: 13-25). Med prispevki izstopajo pesniški poskusi, v katerih je cela vrsta pomanjkljivosti, ki jih moramo pripisati dolgoletni popolni izolaciji piscev - samoukov, preseneča pa obvladovanje književnega jezikovnega koda in samoironija, s katero je prežeta večina tekstov. Ironične subtilnosti lahko seveda dojemamo samo na splošni ravni, tudi če se nanašajo na osebne odnose, ki dobivajo po letu 1938 izrazitejšo barvitost in dajejo slutiti, kako se v podtalju krešejo mnenja.

Vse tiskovine je urejal, tipkal in izdajal Milan Bolčič,⁵ med pisci iz prvega obdobja publikacij pa je z njim tesno sodeloval pesniško nadarjeni Danilo Benčina.⁶ Skupno sta kot

⁴ Obseg pojmov parodija in travestija je v slovarskih in strokovnih definicijah precej nejasen. V Leksikonu CZ sta navedeni gesli: *Parodija* - [gr. «protispev»], posmehujoče posnemanje nekega resnobnega ali resno mišljenega lit. dela, njegove teme, ideje ali nazorov; po starejši poetiki različna od → travestije; že v antiki, nato v srednjem veku, renesansi in baroku, zlasti v razsvetljenstvu in romantiki. Pri Slovencih Prešeren (Nova pisarija, Zabavljivi sonetje), Mencinger idr. *Travestija* - [iz it. travestire «preobleči»], različica satire, sorodna → parodiji; v nasprotju s to ohrani vsebino parodiranega dela in ji dá neprimerno obliko; priljubljena konec 18. st. (Blaumerjeva t. Vergilove *Eneide*), nato zlasti v 19. st. Pri Slovencih Robova t. Jurčičevega *Desetega brata* (Kos - Dolinar 1977: 172, 246).

⁵ Milan Bolčič (Trst 1909-1998), uradnik, organizator podtalne štampiharske dejavnosti, urednik ilegalnih publikacij in vodja prvega ilegalnega tečaja slovenskega jezika. Posebno sodišče za zaščito države ga je na drugem zasedanju v Trstu leta 1941 obsodilo na 15 let ječe. V štampiharskih listih se je podpisoval Milan, Fjoketo, prof. Fjokelovič, Fiochetto, Bč-F.

samostojni publikaciji izdala avgusta 1936 *Štampihar komedijo*, duhovito travestijo *Božanske komedije*, in avgusta naslednjega leta brošuro z naslovom *Literati in štampiharsko državljanstvo* s parodijami slovenskih pesmi (NŠK Trst 1937a).

Parodije

Literati in štampiharsko državljanstvo obsega 24 strani. Bolčič prispeva predgovor in zaključni zapis, na vmesnih 13-ih straneh (6 - 18) je Benčinova pesnitev. Parodije so namreč uokvirjene v obsežen uvod, v katerem avtor najprej obrazloži, da gre za zapis mučnih sanj, ki jih nato opiše v 34-ih štirivrstičnih kiticah: državljani države Štamprle morajo dokazati svojo predanost štampiharstvu. O tem odloča komisija, ki izdaja dekrete o neoporečni drži posameznika in vsakomur posebej izdaja potrdilo o pripadnosti.⁷ Zatakne se pri slovenskih pesnikih, ki jih ne morejo sprejeti med polnopravne člane (čeprav jih očitno imajo za svoje), ker njihova dela niso usklajena z razmerami. Štampihar Čin-Čaj (prim. *opombo* št. 6) sprejema pritožbe zavrnjenih pesnikov in po šaljivem opisu zunanosti Gregorčiču svetuje: "Ime tvoje bo Činčorčič,/ ki prijazno gostoli.-/ Proč zdaj s tugo! Bodi norčič,/ pa te sprejmejo tu vsi!" S podobno pronicljivimi pripombami označi Prešerna, Župančiča in druge pesnike. Izpostavljanje poznavanja slovenskega pesništva in celo sodobnega kritiškega zapažanja lahko razumemo kot poskus zaščite pred morebitnim zanikanjem pravice do parodiranja. V sanjah se pesniki spet zvrstijo pred štampiharjem in mu izročijo predelane poezije: Prešeren spremeni *Krst pri Savici* v *Drsk pri Senici* (Zdrs pri gostilni Senica), Župančič prepesni *Kovaško v Osmičarsko*, Gregorčič pa *Našo zvezdo* v *Našo "frasko"*⁸ in *Nazaj v planinski raj!* v *Nazaj v kraški kraj!*. Parodiji Prešernove in Župančičeve pesmi sta samo skrajšani priredbi, medtem ko Gregorčičevi ohranjata celotno zgradbo originalov. Vse prepesnitve so predstavljene v vinsko okolje in čeprav ambient ni najbolj ustrezen poeziji, je edino možen, saj se ujema s stvarnostjo, v kateri delujejo štampiharji.

⁶ Danilo Benčina (Trst 1911-1990), po poklicu elektromehanik, glasbeno nadarjen samouk je za štampiharske liste pisal pesmi in krajše prozne sestavke. Posebno sodišče za zaščito države ga je na drugem zasedanju v Trstu leta 1941 obsodilo na zapor in konfinacijo. V ilegalnih listih se je podpisoval Čin - Čaj, Čin - Čeri, Najdaljši fjok - šču - čajski brat, -lo -kov za Danilo Korenikov, Č.Č.K za Čin - Čaj - Kali.

⁷ Posebne komisije so imele v fašističnem režimu nalogo, da preverijo lojalnost nezanesljivih državljanov in so odločale o pregonih in izgonih osumljencev.

⁸ Fraska označuje na Primorskem osmico, posebno osemdnevno dovoljenje, ki ga je lokalna oblast izstavljala na pomlad in s tem omogočila vinogradnikom neposredno prodajo vina v lastni kleti.

Namen članka je opozoriti na pojav parodij Gregorčičevih pesmi v obdobju fašizma. Branje vzporedno z izvirnikom omogoča izpostavljanje posebnosti parodij in nudi spodbudo za tehtnejšo presojo.

Simon Gregorčič
NAŠA ZVEZDA

Zvezda mila je migljala
in naš rod vodila je;
lepše nam ta zvezda zala,
nego vse, svetila je.

Toda, oh, za goro vtone,
skrije se za temni gaj;
svetle vprašam milijone:
vrne li se še kedaj?

A molče zvezdice jasne,
odgovora ne vedo,
dol z neba višave krasne
nemo na vprašalca zro.

Pridi, zvezda naša, pridi,
jasne v nas upri oči,
naj moj dom te zopet vidi,
zlata zvezda srečnih dni!

(Gregorčič 1947: 10)

Štimpon Činčorčič
NAŠA "FRASKA"

Sveža fraska je bingljala
In nam sod kazala je.
Ljubo nam ta fraska zala
Veselila je srce.

Toda, oh, osmičar Tone
Frasko sname tiho zdaj.
S frasko sreča nam utone...
Vrne li se še kedaj?

Zamolče vse pesmi krasne,
Spet nam žalno je oko;
Ni besede več nam špasne,
Črne misli v dušo zro.

Pridi, fraska zlata, pridi,
Da te zrejo spet oči.
Naj štamplar te spet vidi,
Draga fraska srečnih dni!...

(NŠK Trst 1937a: 15)

Začetno vzporejanje fraske z zvezdo preide v poveličevanje počutja v odročnem kraju. Veselje traja do zapadlosti dovoljenja za osmico. Osemdnevno odprtje zatočišča je kratek čas in zaprtje je sorodno zatonu zvezde vodnice. Benčina neobremenjeno upoveduje trenutno brezizhodnost stanja, stisko in čustveno osišče premakne iz idealnega stremljenja po boljši bodočnosti na polje, kjer se bije bitka za narodni obstoj: v podtalju je za izživetje mladostne zagnanosti potrebna previdnost in bi zvezda s svojim sijem izdajala. Otožnost izvirnika prerašča v parodiji v zlahka premostljivo žalost, ker je zarotniška družba vezana na dobro poznavanje med seboj zamenljivih skrivnih frask in drugih zaklonišč. Žalost je samo navidezna in nad njo prevladuje izjemna vitalistična sila, tako kot tudi v naslednji parodiji *Nazaj v kraški kraj!*, kjer je jezik vsaj tako prozaičen kot mestno življenje.

Simon Gregorčič
NAZAJ V PLANINSKI RAJ!

Pod trto bivam zdaj
v deželi rajskomili,
srce pa gor mi sili
nazaj v planinski raj;-
zakaj nazaj?

Štimpon Činčorčič
NAZAJ V KRAŠKI KRAJ!

V mestu bivam zdaj,
Kjer avto rogovili;
Srce pa ven mi sili,
Nazaj v kraški kraj.-
Zakaj nazaj,

Nazaj v planinski raj!

Tu zelen dol in breg,
tu cvetje že budi se,
tu ptičji spev glasi se,
gore še krije sneg,-
zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

Glej ta dolinski svet,
te zlate vinske griče,
te nič, te nič ne miče
njih južni sad in cvet?
Zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

In to ti nič ni mar,
da dragi srčno vdani
ti kličejo: "Ostani,
nikar od tod, nikar!"
Zakaj nazaj?
Ne vprašajte zakaj!

O, zlatih dni spomin
me vleče na planine,
po njih srce mi gine,
saj jaz planin sem sin!
Tedaj nazaj,
nazaj v planinski raj!

(Gregorčič 1947: 82-83)

Nazaj v kraški kraj?

Tu direndaj in beg,
Tu voz in vlak podi se
In radio lep glasi se;
Prepir povsod in kreg.-
Zakaj nazaj,
Nazaj v kraški kraj?

Tu ropota ves svet
In tramvaj se premiče;
Človeka čudno miče
Ta večni prah in smet.-
Zakaj nazaj,
Nazaj v kraški kraj?

Se zdi nebeški dar,
Ko stražar s knjigo v dlani
Mi zakriči: "ostani!"
In vzame lir mi par.-
Zakaj nazaj,
Nazaj v kraški kraj?

Teran, ti blag spomin!
Po tebi srce gine;
Se mi cedijo sline,
Ko tu te ne dobim.-
Tedaj nazaj,
Nazaj v kraški kraj!

(NŠK Trst 1937a: 16)

V opisu kaotičnosti mestnega okolja gre za navajanje običajnega dogajanja in vsakdanjih omejitev. Stopnjevanje sovražnosti, ki preži na vsakem koraku, podžiga željo po begu v prostost. Refren "Zakaj nazaj,/ nazaj v kraški kraj?" se osmisli šele v zadnji kitici, ko dobi kozarec vina simbolični pomen. Verz "Teran, ti blag spomin!" moramo brati upoštevajoč mnogoznačnost besed teran in spomin. Namig na svobodo druženja in izražanja vsebuje tudi tožbo nad socialnimi razmerami, v katere so pahnjeni Slovenci kot drugorazredni državljani.

Po intenziteti desakralizacije in prevrednotenju simbolov bi za Benčinovi parodiji lahko uporabili bahtinski pojem karnevalizacije, pri kateri se visoko spremeni v nizko. Gostilniško omizje ima namreč valenco kulturnega krožka ali gledališke dvorane, v katerem zadobijo posamezni znaki, ki jih parodist vnaša v svojo predelavo, novo konstitutivno moč. Na njej utemeljuje skupina svojo specifiko, ki ni primerljiva s predhodno. Aktivno zoperstavljanje obsesivnemu pritisku zahteva močno družbeno angažiranost, ki se udejanja v smehu nad trenutnimi razmerami. V patino otožnosti, ki je značilna za Gregorčičevo poezijo, se vgrajuje avtoironični pristop, ker je v samem zarodku obeh prepesnitev osnovni poudarek na preživetju.

Jamstvo za preživetje pa je smeh nad lastno mizerijo. Skrajno efemerni prijem izpostavlja minljivost trenutka in deluje kot močna kohezijska sila.

Odmevnost

Parodije so nastale za ozko družbo in sklepamo lahko, da so se prvi bralci pozitivno odzvali nanje. Avtor je namreč odločil, da jih septembra 1937 predstavi na priložnostnem večeru v Gerdolovi gostilni na Lovcu, kjer so se stampiharji zbrali s skupino študentov in člani Narodnega sveta,⁹ da bi načrtovali bodočo organizacijsko strukturo Slovencev v Trstu. Po podpisu meddržavne pogodbe med kraljevinama Jugoslavijo in Italijo je ustrahovalni pritisk začasno popustil in med Slovenci se je utrjevalo upanje na strpnejše ozračje.¹⁰ Večer na Lovcu je bil tudi ali predvsem priložnost za kadrovanje in dogovarjanje o bodočih vodilnih funkcijah in stampiharska zabava je bila le uvod v diskusijo ali enostavno kritje ob morebitni policijski kontroli. Vsi prisotni so vedeli, čemu so prišli tja. Animacija večera je bila torej prepuščena stampiharjem. Njihov namen je bil izpostaviti svoj prispevek v dotedanem delovanju z jasno opredeljenimi Benčinovimi parodijami, ki so povelečevale skrivna zbirališča in vloge vseh akterjev. Člani Narodnega sveta so načrtovali drugače. V kontekstu obetajoče se normalizacije bi bilo stampiharsko veseljaško nastopanje, ki je do tedaj edino ohranjalo živo kulturno tradicijo, nefunkcionalno. Verjetno so že prej razmišljali, kako bi poživljajočo silo "klanfarij" utirili h konstruktivnejšim, višjim ciljem in uradno visoko poezijo postavili na mesto, ki ji pritiče. Benčinove parodije so bile kot nalašč ponujena iztočnica za odločno kritiko takega pristopa k posvečeni literaturi. Pritisk vodilnih slovenskih mož v ilegali je bil tako močan, da so si stampiharji v naslednjem letu vzdevek spremenili po gorenjskem razbojniku in postali štampiharji, pa tudi njihove publikacije so postopno izgubljale ostrino, dokler niso v zadnjem letniku (1940) postale glasilo študentov ilegalnih tečajev slovenskega jezika (med njimi je bil tudi Boris Pahor).¹¹

⁹ "Narodni svet so sestavljali: Frane Tončič (glavni), Angelo Kukanja in Josip Kosovel. Ti intelektualci so se šli visoko politiko in niso imeli nobenega stika z množico oz. niso vplivali na delovanje raznih skupin. Od vsake skupine je eden poročal o delovanju, največ dr. Kukanji, Narodni svet pa je potem preko konzulata obveščal Ljubljano o dogajanju v Trstu." (Bolčič 1981).

¹⁰ 25. 3. 1937 je bila v Beogradu sklenjena pogodba med Jugoslavijo in Italijo, ki nosi ime podpisnikov, zunanjih ministrov (Stojadinović - Ciano). V neposredni zvezi s tem dogovorom je julija istega leta ljubljansko SNG Opera gostovalo v tržaškem gledališču Rossetti.

¹¹ Leta 1940 so izšle v redakciji Milana Bolčiča sledeče brošure: Lipa (tipkopis), Brinjevka (ciklostil), Plamen (ciklostil) in Malajda (tipkopis). (Gradivo v NŠK - Trst).

O odklonilnem odzivu na parodije lahko sklepamo iz obrambnih ugovorov v štampiharskih časopisih (NŠK Trst 1938a, 2:3). Višek so napadi dosegli ob ponovnem srečanju na Lovcu decembra 1937, ker je Benčina nanje odgovoril s parodijo Gregorčičeve *V pepelnični noči*, na podlagi katere lahko vsaj približno sklepamo, kako so se zadeve odvijale.

Simon Gregorčič
V PEPELNIČNI NOČI

Polnočni zvon z visokih lin
krepkó zklenkal je!
Potihnil glas je violin,
strunar odbrenkal je!

Pesišča in gledišča se
povsod zapirajo,
v odprta pa svetišča se
zemljani zbirajo.

Glej, božji hram tam sred poljan
dviguje se v nebo,
oj božji hram tako prostran
in pa krasán tako!

Kot reke v mórje vanj nocoj
krdela silna vro,
svetišče polno je takoj -
in duri se zapro.

Tu v bagru ino v svili vse
nocoj košati se,
diši ti po kadilih vse
in sveti v zlati se.

Več biserov ko v dnu morjá
pred tabo se iskri,
in več ko zvezd je vrh nebá
tu jasnih je oči.

Tu gibki udje, vzorna rast,
tu let in lica cvet,
tu zêmlje slast, bogastvo, čast...
o, ti presrečni svet! -

A čuj!... Nek duh zakličé mi:
"Kar zreš jih pred seboj,
zapiši med mrliče mi
s pepelom tem nocoj!"

In stopil sem pred žrtvenik,
kot bi duhovnik bil,
pepel iz oljčnih je mladik
nanj dél cerkovnik bil.

Pepela zdaj na téme sem
najprvo sebi vsul,
vtopil se v misli neme sem,

Štimpon Činčorčič
V VESELIČNI NOČI

Iz srca naš'ga globočin
privrela želja je,
Miklavž naj ti, slovenski sin,
ogrel bi spet srce.

Plesišča, zbirališča se
povsod ovirajo;
zato tam gor brez vrišča se
zdaj naši zbirajo.

Prostor izbran tam sred poljan
nas sprèjel danes bo;
oj dragi nam, prostor prostrán
in pa v stran takó!

Kot reke v morje vanj nocoj
krdela silna vro,
sobana polna je takoj -
in duri se zapro.

Tu v nošah ino v svili vse
nocoj košati se,
ti stika po darilih vse,
čim reši blata se.

In "pakelcov" za koša dva
v kotu tam leži
in več kot znese petkrat dva,
tu paznih je oči.

Tu gibki udje, vzorna rast,
tu let in lica cvet. -
Tu zelja slast, domačo mast
okuša s tastom zet.

A čuj!... Nek duh zakličé mi:
"Kar zreš jih pred seboj,
zapiši med slabiče mi,
jim "Requiem" zapoj!"

In stopil sem do zida tik,
kot bi govornik bil,
pogledal, ko bi bil sodnik...
že sem pogum zgubil. -

Zdaj roko dél na čelo sem,
utrip srca sem čul,
vtopil se v misli neme sem ...

le Bog je sam jih čul.

Pozval nato krdela sem
prišla so hrumeč,
zaznámoval jim čela sem
preteč in pa svareč:

"Oj grešniki maziljeni,
proč krono in škrlat,
saj boste vsi prisiljeni
vkloniti smrti vrat

Sedaj vi narodom ste strah,
strah tudi vas bo zmel,
to žezlo prah, prestol bo prah,
vi boste prah, pepel!

Vi, ki zaklade zbirate
iz bližnjikov krvi,
ki reveže zatirate -
prah boste tudi vi!

Ti, roj, ki noč in dan prežiš,
da brata v past bi vjel,
ti smrti v zanke se vloviš,
prah bodeš in pepel!"

In ti, ki z umom, cvetom let
zdaj bahaš se vesel,
glej, preden ti odpade cvet,
prah bodeš in pepel!"

Prišel še mnog, še mnog je trop,
mar bo se kak otel?
Ne! Vsem podpisal sem pokop:
"Prah boste in pepel!"

Nazadnje roj še priskakljá
neskrbnih, jasnih lic,
čist, kakor angeli neba,
in lepši od cvetic.

Zaplakal nad tem krasom sem,
češ: tudi ta bo strt!
Še te... s tresočim glasom sem
zaznámoval za smrt...

Končano! - Ne! - Čuj, duri tam
ječe zaškripljejo,
in nove trume v božji hram
skoz nje se vsipljejo.

Na teh ni srébra ne zlatá,
in blesk jim je neznan,
na licih tožnih se pozna
le sled solzá in ran.

To pač je siromakov rod,
molčé je zunaj stal
in mirno čakal, da gospod

Strah spet me je minil. -

Povzel nato besedo sem
in vsi so me strmeč
poslušali, ko slóvil sem
preteč in pa svareč:

"Hohštaplerji" maziljeni,
proč krono in škrlat,
saj boste vsi prisiljeni
nekdaj račun dajat.

Sedaj mi brišemo vam prah,
prah tudi vas bo snel,
vaš sir bo prah, vaš stolček prah,
črn vrag vas bo vzel!

Vi, ki se šopirite,
češ: glejte, kdo smo mi!
med sabo se prepirate -
črn vrag na vas preži!

Ti roj, ki noč in dan prežiš,
da brata v past bi ujel,
ti zlodju v zanko se uloviš:
vrag črn te bo vesel!

In ti, ki z umom, cvetom let
zdaj bahaš se vesel,
glej, preden ti odprt bo svet:
vrag črn te bo vzel!"

Prišel še mnog, še mnog je trop,
mar bo se kak otel?
Ne! Vsem podpisal je pokop:
"Črn vrag vas bo vzel!"

Nazadnje punčka priskaklja
neskrbnih jasnih lic,
ko angel čista iz neba
in lepša od cvetic.

Zaplakal nad tem krasom sem,
češ: tudi ta bo strt!
Še to ... z rosanim očesom sem
opazoval potr ...

Končano! - Ne! - Čuj, duri tam
ječe zaškripljejo,
in nove trume mladih nam
skoz nje se vsipljejo.

Obraz nam njihov koj izda,
da "cilj" jim je neznan,
na licih bledih se pozna
le sled nenaših brán.

To pač je naš poznejši rod,
pozabljen v kotu stal
in ni ga, ki na pravo pot

prostora bi mu dal.

Sedaj, ko prost mu je pristop,
korak približa svoj,
jaz pa spoznam trpinov trop,
oh, bil je - narod moj!

Odložil sem tedaj pepel,
v klečeče uprl oko,
za blagoslov sem roke vzpel,
ter kriknil sem krepkó:

Le vstani, vborni narod moj,
do danes v prah teptan,
pepelni dan ni dan več tvoj,
tvoj je - vstajenja dan!

(Gregorčič 1947: 84-88)

ljubeč bi ga pozval.

Sedaj, ko prost mu je pristop,
korak približa svoj,
zvedavo gleda v beli strop,
ko brat ne bil bi moj!

Nasproti sem tedaj mu šel,
ljubeče zrl v oko;
na ramo sem mu roko dél
ter kriknil sem krepkó

"Le pridi, uborni revček moj,
do danes v mrak dejan;
da vodil rod poznejši moj,
za to si zdaj izbran!"

(NŠK Trst 1937b, 4: 1-2)

Kriptirani opisi nazorno upovedujejo trenja med različnimi skupinami. Benčina je v svojih obtožbah neizprosen in ne prikriva pesimizma nad zdrahami, ki so nastale ob delitvi hipotetičnih vodilnih mest. Intonacija parodije se popolnoma ujema z izvirnim besedilom in slovesnost trenutka in kraja ustvarja naraščajočo napetost za zaključno sentenco. Avtor samozavestno sodi in razsoja o samozvanih ali z vrha imenovanih vodilnih možeh in izraža neomajno zaupanje v tiste, ki so v nelahkem obdobju z delom dokazovali svoje neobremenjeno slovenstvo. Usodne ugotovitve se postopno nizajo po strukturni zasnovi originala in dajejo avtoironičnemu pristopu nedvoumen sarkastičen prizvok s poanto "črn vrag te (vas) bo vzel".

Benčinova ustvarjalnost verjetno doseže svoj vrh s to prepesnitvijo in odpira vprašanje točnejše kulturološke in poetološke definicije vseh štampiharskih verzifikatorskih poskusov. Izrazi parodija in travestija so tudi v novejših definicijah preohlapni (Juvan 1997: 45-77), da bi z njimi lahko opredelili dela, ki so izvirni izraz posebne utesnjenosti določenega segmenta slovenskega naroda. Že zdavnaj je tudi jasno, da se obdobja fašizma v zvezi s Slovenci v Trstu ne da odpraviti z definicijo "mračnjaško obdobje" (Benedetič 1988: 8-9), s katerim se je prikrivala dejanska razsežnost ilegalnega snovanja. Štampiharsko literarno tvornost lahko uvrstimo v kategorijo "nižjih" žanrov, vendar ne moremo mimo vitalističnih prvin, ki se v funkciji lastne preнове vgrajujejo v znane poetološke strukture. Hoteno nižanje jezika upoveduje obstoječo stvarnost in napoveduje avtohtone premike na literarnem področju (Bahtin 1982: 204-206). V štampiharski literaturi je nakazan tudi odgovor, zakaj se ti premiki niso razvili in udejanili.

VIRI

NŠK Trst 1936-1939

(Gradivo štampiharskih publikacij v Narodni in študijski knjižnici v Trstu):

1936. *Štampiharski glas*, Trst. (št. 1-9).

1936a. Štampe Čin-Čeri, *Štampihar komedija - pogled v bodočnost*, s predgovorom in komentarjem Fjoketa. Trst. (Brošura, 54 str.).

1937. *Domača kaplja*, Trst. (št. 1-4).

1937a. Ben-Dan: *Literati in štampiharsko državljanstvo*. S Fjoketovim predžlobudranjem. Fjokelovič: Radoveden dogodek. V originalu in prevodu. Brez predžlobudranja. Tiskala Fjok-Čin-Čajeva tiskarna v VII.1. Trst. (Brošura, 24 str.).

1937b. *Štampihar*. Trst (št. 1-4).

1938. *Štampiharski koledar za leto 1938*. Trst. (Brošura, 61 str.).

1938a. *Štampiharski glas*. Trst. (št. 1-5).

1939. *Plava ovca*. Trst. (Brošura, 34 str.).

LITERATURA

BAHTIN, Mihail (1982). *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

BENEDETIČ, Filibert (1988). *Slovensko gledališče v Trstu*. Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja. Ljubljana: SGFM, XXIV, 50-51.

BOLČIČ, Milan (1981). *Pričevanje v Trstu*. (Izjavo zapisala 10. 4. 1981 B.K.).

Človeka nikar. Podlistek (1985). *Edinost*, 81, 82, 83.

GREGORČIČ, Simon (1947). *Zbrano delo*. Prva knjiga. Ljubljana: DZS.

JUVAN, Marko (1997). *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

KOS, Janko - DOLINAR, Ksenija (1977). *Literatura*. Ur. KOS, Janko in DOLINAR Ksenija. Ljubljana.

KRAVOS, Bogomila (1991). *Slovensko gledališko delovanje v 30. letih v Trstu*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza.

PETELIN, Olga (1995). *Pričevanje v Trstu*. (Izjavo zapisala 5. 9. 1995 B.K.).

Silvo Fatur

Postojna

SIMON GREGORČIČ IN NJEGOV MECEN JOSIP GORUP PL. SLAVINSKI

Sestavek osvetljuje odnos med pesnikom Simonom Gregorčičem (1844–1906) in najbogatejšim Slovencem tistega časa Josipom Gorupom (1834–1912). Gregorčičeva prva knjiga – Poezije (1882) - je imela izreden knjigotrški uspeh. Kljub blagi, pretežno domoljubni pesniški govorici pa je neverjetno razviharila slovensko politično javnost. Dolgotrajno politično spopadanje med klerikalizmom in liberalizmom je zajelo široke kroge ljudi in potegnilo v vrtinec tudi finančnika in industrialca, delujočega v Trstu, na Reki in v Ljubljani, ki je ob uspešnih gospodarskih prizadevanjih izkaz(ov)al izjemen posluš za slovenski kulturni razvoj tistega časa. Postal je tudi spomina vreden Gregorčičev mecen. Pesnik mu je posvetil svojo tretjo knjigo.

Ključne besede: pesnik, industrialec, mecen

The article discusses the relationship between the poet Simon Gregorčič (1844–1906) and the wealthiest Slovenian at that time, Josip Gorup (1834–1912). Gregorčič's first book - Poezije (1882) was a commercial success. Regardless of its mild, mostly patriotic style, it happened to agitate the Slovenian political public to an astonishing extent. A continuing political conflict between the clericalism and liberalism that was involving a large public happened to attract also the banker and industrialist, acting in Trieste, Rijeka and Ljubljana, who, besides his business success, proved an outstanding concern for the Slovenian cultural development of that era. He also became a memorable patron of Simon Gregorčič. The poet devoted him his third book.

Keywords: poet, industrialist, patron

Kdo je Simon Gregorčič, vsi dobro vemo, a kdo je bil Jožef/Josip Gorup, ve le še malokdo, četudi mu je Gregorčič (leta 1902) s posvetilom 3. knjige svojih Poezij besedno zarisal spomenik. Posvetilo z naslovom Velikodušnemu gospodu Josipu Gorupu se glasi:

*Ta šop, iz pestrih rož spleten,
naj Tebi bode posvečen;
saj posvečenja vreden ni
nihče med nami bolj ko Ti –
noben Sloven,
oj blagodušni naš mecen!*

Kdo je bil torej mož, ki ga je Gregorčič – po zvenu teh verzov sodeč, tudi po tikanju, ki najbrže razodeva ožje znanstvo med njima, in očitno iskrenost – povzdignil tako visoko? Ob Gorupovem imenu se največkrat pojavlja pristavek: veletrgovec in veleposestnik z Reke. A že za njegovega življenja je lokalni zgodovinar o njem zapisal tole:

Josip Gorup. Rojen v Slavini h. št. 30, dne 4. aprila 1834. Njegova mati je bila sestra milijonarja Kalistra. Ker Janez Kalister ni imel svojih otrok, je postavil za glavnega dediča Josipa Gorupa, sestrinega sina, in Franceta Kalistra, bratovega sina. Josip Gorup je znan slovenskemu svetu, ker je leta 1888. bogato založil deset ustanov¹ za srednješolce in visokošolce, ter deset ustanov za višje dekliške šole v Ljubljani, leta 1898. pa štiri ustanove za trgovske akademike. Mnoge občine so ga imenovale za svojega častnega občana in razna društva za svojega častnega člana, cesar ga je odlikoval l. 1898. z viteškim križcem Franc Josipovega reda, l. 1903. pa je bil povzdignjen v viteški stan z naslovom »pl. Slavinski«. Živi večinoma na Reki. (Zabukovec 1910: 298)

To življenjepisno skico je seve treba nekoliko razčleniti in nadgraditi. Najprej iz istega vira, le da zdaj iz življenjepisnega zapisa o omenjenem Gorupovem stricu Janezu Kalistru, nadarjenem, delavnem in podjetnem možu, ki je s svojim bogatim volilom Gorupu ustvaril izhodišče za izjemen gospodarski zagon in razpon.

Janez Kalister. Rojen je bil dne 9. maja 1806 v Slavini /.../ V šolo ni hodil, ker je takrat v Slavini še ni bilo. Nekoliko brati in za silo kaj zapisati se je naučil kasneje. Kmetoval je po stari pivški navadi, večinoma s kravicami, začel po malem skupovati² domače pridelke, zlasti oves, ki ga je prodajal v Prestranek³. Bistra glava in neumorna delavnost ga je vodila v vedno večja podjetja, pripeljala v Trst, kjer je nazadnje imel svoje ladje. Ko je umrl v Trstu dne 17. decembra 1864. je zapustil več hiš in več milijonov premoženja. (Zabukovec 1910: 297)

Očitno je, da sta moža lahko prototip uspešnega vzpona slovenskega podjetništva v 19. stoletju, ki je velikokrat raslo iz nič. Vendar je bilo Kalistrovo gospodarsko uspešništvo skaljeno ob dejstvu, da z ženo Marijo, roj. Bole, nista imela svojih otrok. A sta bila s svojim denarjem velika in širokosrčna podpornika napredka v domačih krajih, glavnicca premoženja pa je z oporoko pripadla omenjenima nečakoma, Josipu Gorupu in Francetu Kalistru.

Enako, a še bolj velikopotezno kot stric Janez je deloval – tudi v kulturne in dobrodne namene – Josip Gorup (1834–1912), morda tudi zato, ker si je pridobil primerno izobrazbo. Bil je gimnazijec v Gorici in Ljubljani. Po maturi se je zaposlil pri stricu v Trstu kot knjigovodja in kmalu postal prokurator⁴ podjetja; ob stričevi smrti pa, star trideset let, finančni direktor tvrdke Kalister & dediči. Vendar se je že istega leta osamosvojil in ustanovil lastno firmo, ki se je ukvarjala z zakupom večjih javnih del, npr. z užitninskimi zakupi⁵, z bančnimi posli, s hotelirstvom, z gradnjo železnic. Tako je npr. usmerjal gradnjo železnice Maribor – Celovec, bil soustanovitelj bombažne predilnice v Ajdovščini in kranjske gradbeniške družbe ... Na Reki je bil podpredsednik ogrsko-hrvaške pomorske družbe,

¹Ustanova – sklad, fundacija, ki iz obresti naložene glavnice, skladno z merili in voljo založnika ali zapustnika, nagrajuje določna opravila ali dejanja; ustanova se je reklo tudi štipendiji iz takega sklada.

²Skupovati – stara beseda za odkupovati, nakupovati in prodajati, preprodajati.

³Za tamkajšnjo cesarsko kobilarno, lipiško podružnico.

⁴Pooblaščenec, upravnik.

⁵Po SSKJ je zakup »pravica, ki prinaša koristi, za plačilo preide v začasno uporabo koga«; užitnina, vrsta nekdanje davščine; torej je imela Gorupova firma tudi pravico pobiranja davščin.

ravnatelj dveh bank (Hrvatska štedionica i banka ter Banca fiumana), glavni delničar več vodilnih delniških družb (Oestereichisches Lloyd, Ungaro-Croata idr.). V Ljubljani je bil član finančnega odbora za gradnjo dolenjske železnice, z veliko vnemo se je potegoval za ustanovitev deželne hipotekarne banke ... Kapital je razpršeno vlagal v več podjetij s področja pomorstva, bančništva in zavarovalništva. Velik ugled v domačih in mednarodnih finančnih krogih mu je omogočal izvolitev v vodstva številnih podjetij (Enciklopedija Slovenije 3/1989: 301). 1888. je kupil staro ljubljansko bolnišnico in večji del zemljišča odstopil mestni občini, kar je omogočilo začetek dela višje dekliške šole. Vztrajno in obilno je gmotno podpiral različna narodna podjetja, društva, dijake in študente. Na volitvah 1889 je bil v volilnem okraju Postojna – Vrhnika - Lož izvoljen za poslanca v deželni zbor Kranjske. – Bil je torej karseda poslovno dinamičen mož. Postal je najbogatejši Slovenec 19. stoletja in eden najbogatejših Slovencev sploh (Granda 2005: 331).

Tisti čas pa je bil na Slovenskem politično nenavadno viharen. Prav v jedru viharja se je znašel Gregorčič, pravzaprav sta se tam znašla, kot je razmeroma dobro znano, dva znamenita Primorca, oba duhovnika, oba velika rodoljuba – Simon Gregorčič in Anton Mahnič (1850–1920), doktor teologije, profesor bogoslovja v Gorici, kasnejši škof na otoku Krku. Naj s tem v zvezi le na kratko povzamemo nekaj dognanih in bolj ali manj znanih dejstev.

Gregorčič se je pod svoje objave v časopisih in revijah dolgo podpisoval z X. Tudi ob pripravi Poezij je še zmeraj razmišljal, ali naj ta X dešifrira. In ga je. Kmalu po izidu Poezij leta 1882 pa se je začela dolgotrajna polemika, ki je postopno zajemala vse širše kroge ljudi. S svojo ostro kritiko jo je posebno razvnel Mahnič, ki se je najbolj spotaknil ob pesem Človeka nikar! In na obeh straneh so se "odprle zapornice komaj zadrževanih nepotrpežljivosti z idejnim in političnim nasprotnikom." (ZD IV: 403).

Še bolj so se strasti razvnele tri leta pozneje ob ponatisu Poezij, ki so s prvo izdajo doživele velikanski uspeh, saj so jih že tedaj poimenovali »Zlata knjiga«. Polemiziranje je postajalo viharo in neprizanesljivo. Duhovščina je bila zvečine, a nikakor ne vsa, na Mahničevi strani, torej proti Gregorčiču. Pesnikovi častilci pa so prirejali slavja pesniku v čast, objavljali dopise, danes bi rekli pisma bralcev, pesniku v bran, mu pošiljali pozdravna pisma. In zadeve so se vse bolj politizirale. Jedro poetovih nasprotnikov je predstavljala ljubljanska duhovščina, očitno še posebej zato, ker so na drugi strani liberalci Gregorčiča slavili brez pridržkov. A napak je misliti, da je bila proti Gregorčiču vsa duhovščina. Zanimivo je, da je Poezije pohvalil celo škof Pogačar, enako škof Stros Mayer, ki je bil Gregorčiču svetel vzor poguma in slovanskega domoljubja. Gregorčič je s posebnim

zadoščenjem prejel spomenico z 18 podpisi gorenjskih duhovnikov, ki so ga podpirali. Duhovniki trebanjske dekanije na Dolenjskem pa so izoblikovali in podpisali javno priznanje Mahničju, ker da si je upal pokazati na Gregorčičeve napake kot nihče drug (Koblar 1962: 123–124). A Dornberžani in Prvačkovci so pesnika izbrali za častnega občana. Tudi pismo briškega Katoliškega političnega društva Slovenski jez mu je sporočilo "vse spoštovanje in občudovanje" (Koblar 1992: 125). Med podpisanimi društvenimi odborniki so bili tudi trije duhovniki. In še druge občine in številna društva so ga volile za častnega občana ali častnega člana. Prva taka javna počastitev je bila na Goričici pri Ajdovščini, kjer se je v začetku 1885. leta zbralo kakih 50 duhovnikov, učiteljev in županov in razločno izreklo besedo pesniku v bran. Pesnik pa je za to priložnost zložil pesem Prijateljem. »V nji določno govori o *nevihti s Krasa*, ki je zahrumela nadenj ter opustošila njegovo cvetje, toda oprt na zveste prijatelje hoče tej nevihti kljubovati in bo vztrajal v svojem delu.« (Koblar 1962: 128) – Čas je torej združeval v sebi vse polno idejnih in političnih nasprotij. Ni manjkalo tudi velikih besed. Že Levec, ugledni kritik in urednik Ljubljanskega zvona, je štel napad na Gregorčiča za "atentat na ves narod slovenski". Mahnič pa je Gregorčiču očital nič manj kot narodno izdajstvo.

A velika večina Slovencev je sprejemala Gregorčiča z navdušenjem. Poezije so v dobrih dveh letih pokazale tolik družbeni vpliv kakor nobena druga pesniška knjiga do današnjih dni. »Gregorčičeve misli in izreki so se ponavljali v časopisnih člankih in slavnostnih govorih, pesmi so deklamirali v mestnih in trških čitalnicah.« (Koblar 1962: 133) Mnoge so učinkovale in odmevale izrazito politično. Tudi zato, ker noben naš pesnik ni napisal toliko priložnostnih verzov. Z njimi je bil Gregorčič glasnik narodnih in človeških vzorov. (»Ne samo, kar vелеva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!« Ipd.) Dvojnost sprejemanja njegovih pesniških poslanic je postajala vse bolj izraz svetovnonazorske razklanosti slovenskega javnega življenja, izraz dokončne razcepitve na liberalizem in klerikalizem in vse bolj nesramnega boja med njima. »Dogodki, ki so prišli po Mahničjevi kritiki, so posebno poglavje v naši kulturni zgodovini, ki priča o življenju majhnega naroda, kjer dobi vsak posamezni glas svoj odmev in se odmevi množe in ponavljajo tako rekoč sami iz sebe ter ustvarjajo glasen prepir in splošen boj.« (Koblar 1962: 122)

Danes je mogoče reči, da je v večini Gregorčičevih priložnostnih verzov le malo poezije. In da so se med vsem hrupom ob njih utapljele tudi take izjemne stvaritve, kot so Ujetega ptiča tožba, Soči, Človeka nikar!, O nevihti ... A Mahničjeva kritika je prav ti dve zadnji posebej izpostavila kot problematični in škodljivi, saj sta najbolj nasprotovali njegovemu verskodogmatičnemu pojmovanju družbenega življenja. Mahničju ni moč odreči zaznavanja katoliškemu naziranju tujih prvin v pesmi Človeka nikar!, pa čeprav se ni mogel

odločiti, ali bi to imenoval panteizem, materializem ali naturalizem in je zato menil, da so to itak le različna imena za iste zmot. S svojo dogmatsko, a dosledno logično analizo (primerjaj z načinom razpravljanja v Dvanajstih večerih, s spremno besedo dr. Draga Klemenčiča) je odkril kar nekaj verskih zmot, po njegovem "resnici in nravi" nevarnih, ki da so posebno nevarne mladini. Kako je moralo podžgati strogega kritika, ko je v reviji Učiteljski tovariš prebral, da se Poezije "brez pomisleka lahko dajo v roko tudi naši mladini", si lahko mislimo. Z neizprosno logiko je zato sklepal: kdor ne priznava "edine resnice", ki je Bog, kdor tudi umetniških nagnjenj ne udejanja v smislu katoliške vere, ta je "sovražnik in izdajalec slovenskega naroda". – Strahoten očitek globoko narodno predanemu in izjemno občutljivemu in preobčutljivemu pesniku, saj je očitno mislil tudi na njegovo poezijo! A v boju z Gregorčičem se je Mahnič očitno bojeval predvsem s slovenskim liberalizmom in si prizadeval enkrat za zmeraj ustoličiti načelo katolištva kot temeljno načelo. – Ne da pa se načelno oporekati njegovemu nasprotovanju Gregorčičevi ljubezenski poeziji, kakršna da se za duhovnika nikakor ne spodobi. A ljubezenska pesem je bila najgloblji del Gregorčičevega osebnega življenja in osrednji vir njegove najgloblje izpovedi. "V njej sta se trli svetost stanu in živa človečnost", piše France Koblar. – Mahnič je pravilno sodil tudi o kratkotrajni veljavi Gregorčičevih političnih verzov, saj je med njimi res veliko prigodniškega. Gregorčič se je odzival na aktualne narodnopolitične reči in bil s tem tudi politični pesnik. In tako je res napisal kar precej enodnevniskega in kvečjemu dokumentarno zanimivega. Vendar:

Vse čaščenje liberalcev mu ni moglo biti nadomestilo za to, da je bila duhovščina večinoma z Mahničem. Po mišljenju je ostal strogo veren duhovnik, toda z novim političnim katolicizmom ni mogel. Njemu prirejene slavnosti in počastitve ter starejše in nove prijateljske zveze z liberalnimi naprednjaki so ga pripeljale v narodno liberalni tabor (Tomažević 1964: 123).

Prijatelju Gruntarju je zaupal, da so ga napadi tako zagrenili, da ga je minilo celo veselje do duhovniškega poklica. Prijatelju in politiku Gregorcu je pisal:

Ti dobro veš, kako so me zadnje čase besno napadali zaradi mojih pesmi: ogrdili so me kot duhovnika popolnoma in ožigosali celo kot brezbožnika. Vidim, da je duhovniku, zlasti v službi, težko delovati na leposlovnem polju. Ker pa vidim, da Slovencem bolj manjka dobrih pesnikov nego dobrih duhovnikov, raje pustim duhovniško *službo* nego literarno delovanje /.../ Zato se umaknem še to jesen v samoto in bom skušal še kaj spisati Slovencem (ZD IV: 35).

Nadaljnje življenje si je zamišljal tako, da bi ob pokojnini živel kot neodvisen »svetni duhovnik«, zvest svojemu stanu in pesniškemu poklicu. In ker mu prošnje za upokožitev takrat niso ugodno rešili, se je v Gradišče nad Prvačino odpravil kar brez dekreta.

Gorup mu je potem leta 1888 širokosrčno založil 2. in leta 1902 še 3. zvezek Poezij.⁶ Pesnikov sodobnik in prvi biograf Anton Burgar je v knjigi Simon Gregorčič, podnaslovljeni Življenjepis, ki je izšla že leto dni po Gregorčičevi smrti, s tem v zvezi zapisal:

S posredovanjem Ivana Hribarja, takratnega ljubljanskega župana, je prevzel založništvo slovenski mecen Josip Gorup. Izplačal je Gregorčiču nenavadno visoko vsoto, namreč 6000 K. Pesnik je bil nad tem činom kar najprijetneje iznenaden. S tem denarjem je poplačal svoje dolgove /.../ Gregorčič se je čutil blagemu mecenu hvale dolžnega in posvetil mu je tretji zvezek poezij (Burgar 1907: 56).

Morda bo prav, da si zdaj – tudi zavoljo razumevanja Gorupove pragmatične narave in poslovne misli – s primerjavo nekaterih številok pobliže ogledamo, kolikšni so dejansko bili ti »visoki honorarji«. A še prej nekaj besed o Gregorčičevih dolgovih, o čemer nadrobno piše Marjan Breclj (PSBL 6: 482–491).

Pesnik je bil šele v Kristusovih letih, ko je začel resno bolehati. Šlo je za srčne napade in najbrže tudi s tem povezano pogostno potrto. Želel si je v pokoj, ki naj bi ga preživljal v Gradišču nad Prvačino. Konec leta 1882 se je ogrel za nakup kosa zemlje »in postal kmet, vinogradnik«, piše Breclj. Denar je dobil od honorarja za Poezije, nekaj pa se je zadolžil. A v kakšnih materialnih okoliščinah je kot duhovnik živel na Gradišču, priča navedek iz pisma z dne 30. junija 1884 Nacetu, kot je prijateljsko imenoval notarja Gruntarja (ZD III: 412–413): »Tu na Gradišču je mizerija. Od 4/4. 83 do današnjega dne dobil sem od ljudi 180 for. Iz tega lahko razvidiš, da mi niti misliti ni na kako potovanje, ker mi bode v kratkem zmanjkalo soldov za vsakdanji kruh.«⁷

Vseeno je leta 1885 začel zidati hišo in se znova zadolžil. Čez dve leti se je vanjo vselil. Tam je poslej živel kot »kmet z dolgovi«. Vse do leta 1901, ko se mu je zdravje hudo poslabšalo in je začel zemljo odprodajati; in ko je odprodal »hrib«, kot je svojo posest imenoval, se je 1903. preselil v Gorico, z dežele v mesto, česar se je dotlej vztrajno branil. – Toliko o virih Gregorčičevega zadolževanja, ki po drugi strani vendarle pričajo tudi o njegovi pravi kmečki volji po vztrajanju in gospodarjenju na zemlji, na svojem. Kdor pa je bil kdaj na Gradišču, uvidi, zakaj si ga je pesnik izbral – od tam se v lepem vremenu odpira prelep razgled proti njegovemu planinskemu rajju.

In zdaj o honorarjih. Poezije (1982) so izšle v samozaložbi oz. v umišljenem založništvu prijatelja Gruntarja, ki mu je Gregorčič predlagal: »Ako hočeš, da bode tvoje ime združeno z mojim, ponujam Ti založništvo, – a samo iz tega vzroka, denar Ti naravnost

⁶ V Enciklopediji Slovenije beremo, da je Gorup izplačal Gregorčiču honorar za 1. zvezek poezij, 2. in 3. pa da je založil. Enako Stane Granda v Slavenskem zborniku (str. 337), kar pa je, kot je nadrobno popisano v tej razpravi, netočno: založil je 2. in 3. zvezek, prvega pa ne.

⁷ Tolikšna je bila tisti čas začetniška letna plača ljudskošolskega učitelja. Približno toliko je pričakoval tudi, ko je prosil za predčasno upokožitev.

odštejem sam. Jaz le želim, da se naju prijateljstvo javno pred svetom zabeleži.« Vsekakor gre v tej izjavi tudi za pesnikovo sporočilo o resničnem in globokem prijateljstvu.

Poezije so bile prvič natisnjene v tudi za današnje pojme več ko lepi nakladi 1800 izvodov; že v 14 dneh so jih prodali 1100 izvodov, v pol leta pa razprodali. Vsekakor to ni bil le velik uspeh za pesnika, marveč tudi imeniten knjigotrški dosežek. Prodajna cena knjige je znašala 1 goldinar. Ni znano, koliko dobička je iztržil avtor (da bi kaj prihranil, je knjigo razpečaval sam in s prijatelji). Gabršček (Goriški Slovenci 1934: 225) je, navajajoč članek iz Slovenskega naroda ob Gregorčičevi smrti, zapisal, naj bi Gorup izplačal avtorju tudi 1500 goldinarjev za prvi zvezek, vendar za to ni najti nobenega dokaza; ob drugih Gabrščkovih zelo približnih časnikarskih navedbah moremo sklepati, da gre za površnost ali pomoto; zato je tudi navedbo o 1000 goldinarjih čistega ostanka od iztržka za »Zlato knjigo« mogoče sprejeti le pogojno.

K ponatisu »Zlate knjige« je Gregorčiča nagovoril Gruntar, ko je uvidel, da se pesnik ne more rešiti dolgov; založnik Bamberg je bil že obljubil 800 forintov, s čimer je bil Gregorčič zadovoljen. Knjiga je bila tako čez tri leta ponatisnjena v 2400 izvodih in avtorjev honorar je res znašal 800 goldinarjev. Gruntar je v pismu Erjavcu menil, da je ponatis Bamberg »dovolj dobro plačal«. In enak znesek je založnik obljubljal tudi za Poezije II, če pride ali ko pride do njih. A pesnik se dolgo ni mogel odločiti za to.

Okoli novega leta 1887, ko so zaradi gradnje na Gradišču nanj znova pritisnile denarne težave, je spet posegel Gruntar, četudi mu je pesnik še na pomlad zatrjeval, da se za izdajo II. zvezka ne more odločiti, ker da ima »preveč raztrgane živce« in bi ne mogel »prenesti napadov«. Po dolgem oklevanju se je vendarle odločil in Gruntarju sporočil, da sprejema pogodbo, da pa se mu zdi prodajna cena 1 goldinar 20 krajcarjev za knjigo previsoka, in to pripombo pospremil z zanimivim in slejkoprej aktualnim komentarjem: »Preprosti človek ne bo mogel po njej segniti in tako bode najbrž dolgo ležala po bukvarskih policah. Ko bi B. nastavil ceno na 1 forint, bi morda bolje bilo – tudi zanj.« Njegov gospodarski svetovalec Gruntar pa je medtem sprevidel, da izdaja pesmi v Bambergovi založbi pesnikovih potreb ne bi pokrila, in pomislil je na mecena. Obrnil se je na Ivana Hribarja s pobudo, naj posreduje pri Josipu Gorupu, da odkupi II. zvezek in pesnika reši gmotnih težav. In Gorup je Gregorčiča rešil z res lepim honorarjem. A zagotovo je videl v tem tudi svoj poslovni interes.

O tem piše v svojih spominih tudi Hribar. »Ker je Gruntar vedel, da sva si z Josipom Gorupom na Reki dobra, prišel me je prosit, naj bi pri Gorupu posredoval, da on kupi in izda drugi zvezek Gregorčičevih poezij. Rad sem privolil v posredovanje pri Gorupu, saj sem bil vesel, da morem slavnemu pesniku, katerega sem bil med tem spoznal tudi kot dobrega in

blagega prijatelja, storiti kako uslugo. Peljal sem se torej k Gorupu in dogovorila sva se bila kmalu, da plača Simonu Gregorčiču za drugi zvezek njegovih poezij 3000 goldinarjev. Obenem si je Gorup pridržal pravico za nakup in izdajo še nadaljnjih zvezkov, katere bi Gregorčič utegnil izdati. – Le-tega uspeha mojega pri Gorupu bi ne bil mogel nikdo veselejši biti, kakor je bil Simon Gregorčič. Tistikrat ga je namreč dušno pastirstvo in pa odvisnost, v kateri je vsled tega živel, hudo morilo.« (Hribar 1983: 148–149) O tem veselju v pismu Gruntarju (ZD IV: 56) priča tudi pesnik sam:

Dragi Nace!

Moj dolg bo zdaj – plačan. Pesmi prevzame Gorup. V torek 21. t. m. pojdem v Trst k njemu; pripeljal se bo tudi Hribar, ki mi je stvar nenavadno srečno uravnal. Prosim Te, ako le moreš, pridi še Ti v torek tje, da se skupaj veselimo! Pridi gotovo! Zmenimo se tudi o Planini.

Srčen pozdrav Tebi in Tvoji gospé – Bog!

Tvoj S. Gr.

Poezije II so leta 1888 izšle v nakladi 3000 izvodov in Gorup je Gregorčiču izplačal 6000 kron oz. 3000 goldinarjev⁸. Za Poezije III (1902) je znašala Gregorčičeva nagrada 1500 goldinarjev ali 3000 kron.

Za nazornejšo predstavo o teh zneskih se je treba najprej seznaniti z razmerji med veljavnimi denarji tistega časa, goldinarji, forinti in kronami. Zneske namreč v literaturi navajajo na en ali drug način, kar ob premalo pozornem branju zavaja. Še posebej zato, ker Gregorčič v svojih pismih največkrat računa v forintih in ne v goldinarjih oz. kronah. Forint je bili enakovreden goldinarju; razmerje med krono in goldinarjem ali forintom pa je znašalo 1:2, se pravi $1 \text{ gld/for} = 2 \text{ k}$.⁹

Če zdaj vzamemo za mero srednjo ceno današnjih pesniških zbirk, ki znaša kakih 3500 do 4000 tolarjev, in preračunano vrednost Gregorčičevega honorarja glede na tedanjo prodajno ceno 1 do 1,2 goldinarja za izvod, torej v razmerju 1 goldinar = 3500 do 4000 tolarjev, dobimo znesek 10,5 do 12 milijonov tolarjev. In moramo pritrditi oceni o precej visokem honorarju, saj je bil dejansko visok, za današnje razmere naravnost nepojmljiv. S tem je bila omenjena pesnikova hvalnica Gorupu več ko utemeljena.

Nekoliko bolj pa je bil, kot lahko razbiramo iz Gregorčičeve korespondence s prijatelji, mecen trd s honorarjem za Poezije III, ki je bil resda pol nižji, a še zmerom kar

⁸Za primerjavo: v učiteljskem zborniku Postojnsko okrajno glavarstvo (1889) beremo, da so bili stroški za gradnjo šole v Slavini, velike dvonadstropne hiše, ocenjeni na 20.000 goldinarjev (str. 26). Na drugem mestu pa, da so bolj varčni sekači in tesarji, ki so s Pivškega vsako zimo odhajali delat v slavonske hrastove gozdove, lahko prihranili 100–200 goldinarjev (str. 37).

⁹For – forint je bil tudi star madžarski denar, včasih tudi v posplošenem pomenu zlatnik, srebrnik. V obravnavanem času enakovreden goldinarju, ki ga zapisujejo kot G ali gdl. Tako forinte kot goldinarje so konec 19. stoletja menjavali po 2 kroni, ki jih zapisujejo kot K ali Kr.

visok. Z veliko verjetnostjo lahko sklepamo, da je bila v ozadju zapletov Gorupova poslovna žilica.

Zapisali smo že, da je Gregorčič prišel do Gorupovega založništva s posredovanjem Ivana Hribarja. Prijatelju Ivanu Vrhovniku, ki mu je pozneje zaupal tudi korekture, v pismu z dne 13. avgusta 1901 s tem v zvezi sporoča: »Založnik bo mecen Gorup, s katerim sem sklenil že pri II. zvezku pogodbo (hranim jo) za for 1500. S tem plačam dolgove mojega slamnatega rojstnega gnezda in ostane še za pogreb.« 5. septembra 1901 pa: »Založništvo rad prevzame Gorup; a tega ne povej nikomur – naj to objavi sam pri izročitvi rokopisa tiskarni.« V istem pismu pa Vrhovniku, najboljšemu med duhovniškimi prijatelji (Koblar), piše o svoji hudi »vročinski bolezni«: bledlo da se mu je in tudi tista pisma, o katerih mu je pravil, da so bila le »izrodek razbeljenih možgan«. Koblar pa (ZD IV; 458–459) po arhivskem gradivu povzema Vrhovnikov komentar o bolezenskih znamenjih, ki naj bi bila posledica hude razburjenosti, le ta pa posledica razbohotenih političnih strasti, ki so Gregorčiča vse bolj zapletale v svoje mreže. »V blodnjah je govoril, da so mu sovražniki pisali, da razglase po časnikih vse njegove pregrehe, Tuma in Gabršček¹⁰ pa bosta poskrbela, da III. zvezka poezij nihče ne kupi; tudi bosta vplivala na Gorupa, da mu ne plača nagrade.« Bili so bolezenski prividi! A če imamo pred očmi takratna politična dogajanja, neverjetno blizu blatni politični resničnosti.

Iz povedanega se da sklepati, da se je poslovno okretni Gorup ob velikanskem uspehu prve Gregorčičeve knjige hotel zagotoviti in zavarovati svoj interes na daljši rok. Z zapisanim zneskom je bil še zmeraj zadovoljen tudi Gregorčič. Vendar so bile že Poezije II sprejete bolj ko ne hladno in založnik je, vse tako kaže, ponovno premislil smotrnost svoje naložbe (naklade in honorarja) in se poskušal izmakniti. To potrjuje tudi pesnik, ki je 15. decembra 1901 Vrhovniku sporočil: »Kar se tiče števila izvodov ima morda g. Gorup prav ker dandanašnji se mnogo producira in bi se vtegnil III. zv. le počasi razpečavati. Vsekako bo imel založnik pri začetku izgubo, a to se pri ponatisu popravi.« (ZD IV: 258) Spet so se vmešali pesnikovi vplivni in v primeri s pesnikom bolj praktično razmišljajoči prijatelji. – V pesnikovem pismu Ivanu Hribarju z dne 23. septembra 1901 beremo:

G. Gorupu nisem pisal o »honorarju« nič, ker je dobil tudi on en izvod pogodbe. Ako jo je v broju toliko let in pri toliko opravkih kam založil – nič čudo. Priložen dobiš moj izvod; prosim, prepisi mu blagovoljno vrstice, ki zadevajo tretji zvezek: najdeš jih zaznamovane s svinčnikom. A prosim, ne vplivaj nič s svojo veljavno besedo

¹⁰ Tuma in Gabršček: Henrik Tuma (1858–1935), politik in publicist; Andrej Gabršček (1864–1938), novinar, politik, tiskar in založnik v Gorici. Z Gregorčičem sta si bila v pogledih na goriško politično življenje v marsičem navzkriž.

nanj, kakor ga ne bom tudi jaz silil v izvršitev pogodbe iz spoštovanja do moža, ki je toliko žrtvoval za naš narod in tudi meni mnogo dobrega storil /.../

Gregorčič je torej slejkoprej govoril o Gorupu z vsem spoštovanjem. Zato nekaj dni pozneje sporoča tudi Vrhovniku: »G. Gorupu sem izročil rokopis; a stvar še ni definitivno rešena zaradi honorarja. Natančneje izveš pri prijatelju Hribarju, pri njem se lahko informiraš; a prosim strogega molčanja: imam vzroke za to.« Vendar pa v hudomušno intoniranem pismu Hribarju o božiču 2001 v besedah »A Gorup? saj ni še faliral! Pri njem je boljša, trdnejša kasa nego pri meni /... /« ni mogoče spregledati ironije.

Dogovori o honorarju so se zavlekli v naslednje leto. Aprila 1902, ko je bila knjiga v tiskarni že v veliki meri postavljena, je avtor Vrhovniku sporočil: »Veseli me, da je vse že stavljeno; a od g. Gorupa nimam še odgovora, ali naj ostane vse tako, ali ne. Meni bi bilo drago tudi zato, da bi tiskarna s popravljanjem stavka ne imela preveč posla /.../« (ZD IV: 284). – Iz nadaljevanja razberemo, da je bil Gregorčič pripravljen tudi umakniti posvetilo knjige Gorupu. A iz formulacije »zdi se mi, da mu (Gorupu, op. S.F. to ni posebno ljubo«, se ne da razbrati Gorupovega stališča, saj so besede dvoumne: ni moč razbrati: ali Gorupu ni ljubo, če posvetilo ostane ali če izostane. 4. maja je pesnik Vrhovniku izrazito ironično predlagal kompromisno rešitev:

Velečastni! Videč, kako »mecenjuje siromak G., Te lepo prosim: naroči nemudoma g. Bonaču, naj vloži »posvetilno« samo v prvih sto izvodov; pri vseh drugih naj jo izpusti.« In 7. maja še tole: »Sinoči si pač dobil »slavospev« G. Poslal mi ni niti helerja¹¹. Pri vsem tem naj torej ostane »posvetilna« zaradi tehlike, bere naj jo vsak po svoje. Oj Ti blaga duša, ki moj pelin z mano okuša! Bog te mi ohrani, Tebe in župana! Tvoj do smrti S. Gr. (ZD IV: 291–293)

Žal neposredne korespondence Gregorčič - Gorup ne poznamo. Koblar je že v monografiji zapisal, da je verjetno izgubljena. Eno samo pismo je vendarle znano, a le v pesnikovem »doslovnem« prepisu Vrhovniku z dne 5. maja 1902, ki ga je Koblar označil kot »precej nevdano pismo«, posebej zato, ker je nastalo potem, ko je bila knjiga že dotiskana. In je res ostro, celo posmehljivo. Gregorčič sam ga je označil takole: »Svet temu poreče grobost! Pa naj! A nekateri ne znajo ločiti duhóv, ako niso preostri. Menda tudi G. ne! Nič ne bo bolelo, ako mi odpove mecenstvo. *Poslal mi ni nič in o tem ničesar ne omenil.* (ležeče tiskano besedilo je izpisano s cirilskimi črkami – S. F.) In jaz sem tako v zadregi. Potrošil sem vse za delavce za negotov pridelek.« (Koblar 1962: 156)

Vendar kaže, da je bil neučakan, saj je že 11. maja sporočil: »G. mi je danes doposlal vse. Povej to prijatelju županu.« – A župan Hribar je že vedel, saj se je zgodilo z njegovim

¹¹ Heler – nekdanji avstrijski novčič, vreden pol krajcarja; krajcar je bil stotinka goldinarja.

posredovanjem. Gorup mu je namreč poslal Gregorčičev rokopis z vprašanjem, kako naj bo z nagrado. Hribar je odgovoril, naj pesniku izplača 1500 goldinarjev, kot je bilo zapisano v pogodbi iz leta 1888. In tako se je tudi zgodilo. Poezije III so izšle. S citiranim posvetilom Gorupu. – Poezije IV so izšle že po pesnikovi smrti v uredništvu pisatelja Frana Ksaverja Meška.

Za sklep: Tudi s tem, kar je naredil za Gregorčiča, je podprta misel, da je bil Josip Gorup izjemen Slovenec, še posebej zato, ker je bil »obenem izjemno uspešen podjetnik in velik dobrotnik« in bi bil lahko »vzor mnogim novim kapitalistom, ki ne vedo ne kod, ne kam.« (Granda 2005).

LITERATURA

- BURGAR, Anton (1907). *Simon Gregorčič. Življenjepis*. Ljubljana: Ig. Gruntar.
- GABRŠČEK, Andrej (1934). *Goriški Slovenci. Narodne, politične, kulturne in gospodarske črtice*. II. knjiga (1901–1924) Ljubljana: samozaložba.
- Enciklopedija Slovenije* (3, 1989).
- FATUR, Silvo (1999). *Zapisi o materinščini in njenih mojstrih*. Nova Gorica, Ljubljana: Založba Branko, Založništvo Jutro.
- GREGORČIČ, Simon (2006). *Mala slikovna monografija. Zlata knjiga Simona Gregorčiča*. BERGER, Aleš (ur.) in GLAVAN, Mihael (ur.) Ljubljana: MK.
- GREGORČIČ, Simon, 1947–1951: *Zbrano delo I–IV*. KOBLAR, France (ur.) Ljubljana: DZS.
- GREGORČIČ, Simon, 1964: *Poezije*. TOMAŽEVIČ, Blaž (ur.) Kondor 64. Ljubljana: MK.
- GRANDA, Stane (2005). Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. BOŠTJANČIČ, Janko (ur.) *Slavenski zbornik*. Vrhnika: Galerija 2.
- HRIBAR, Ivan (1983). *Moji spomini I*. MELIK, Vasilij (ur.) Ljubljana: Slovenska matica.
- KOBLAR, France (1962). *Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MAHNIČ, Anton (1887). *Dvanajst večerov. Pogovori doktorja Junija z mladim prijateljem*. Gorica: Izdal in založil dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja. Ponatis 1999. Ljubljana: Jutro in Nova Gorica: Branko.
- Mala splošna enciklopedija*. Druga in tretja knjiga (1975, 1976). Ljubljana: DZS.
- Postojnsko okrajno glavarstvo: zemljepisni in zgodovinski opis*. (1889) Spisali in izdali učitelji v okraji. Postojna: R. Šeber.
- PSBL* – 5. snopič (1978) in 6. snopič (1979) Gorica (IT): Goriška Mohorjeva družba.
- SAVNIK, Roman (1975). Pomembni Pivčani in njihovi neposredni sosedje. FATUR, Silvo (ur.) *Ljudje in kraji ob Pivki* Postojna: Kulturna skupnost Postojna.
- Slovenski biografski leksikon I*, (1929–1932) Ljubljana: Zadržna gospodarska banka.
- ZABUKOVEC, Janez (1910). *Zgodovina župnije Slavina*. Ponatis 2002, Vrhnika: Galerija 2.
- Veliki splošni leksikon*. Tretja in sedma knjiga (1987, 1998) Ljubljana: DZS.

II.

Resnice

sonce

Irena Prosenč Šegula

Univerza v Ljubljani

»L'USIGNOLO GORIZIANO« – PREVODI IN OBRAVNAVE SIMONA GREGORČIČA V ITALIJANSKEM JEZIKU

Na prvi pogled se zdi, da izmenjava med italijansko kulturo in literarno produkcijo Simona Gregorčiča ni potekala posebej intenzivno niti v eno niti v drugo smer. Čeprav je navzočnost Gregorčiča in slovenskih avtorjev nasploh v italijanskem kulturnem prostoru videti dokaj majhna, pa vendarle ni zanemarljiva. Prevodi Gregorčičevih pesmi v italijanski jezik in omembe Gregorčiča v študijah, napisanih v italijanščini, se vrstijo že od konca 19. stoletja naprej. Njihovi avtorji so tako Italijani kot Slovenci. Medtem ko je številčnost prevodov dokaj zadovoljiva, pa je bolj problematična njihova prodornost v italijanski kulturni prostor.

Ključne besede: Simon Gregorčič, prevodi v italijanski jezik, študije o Gregorčiču v italijanskem jeziku, študije slovenske književnosti v italijanskem jeziku

A prima vista gli scambi tra la cultura italiana e la produzione letteraria di Simon Gregorčič non sembrano particolarmente intensi né nell'una né nell'altra direzione. Anche se la presenza di Gregorčič e di autori sloveni in genere appare relativamente scarsa, non è tuttavia trascurabile. Traduzioni delle poesie di Gregorčič in lingua italiana e menzioni di Gregorčič in studi scritti in italiano risalgono alla fine dell'Ottocento. Fra i loro autori ci sono tanto italiani quanto sloveni. Mentre la quantità di traduzioni è relativamente soddisfacente, rimane problematica la loro penetrazione nell'area culturale italiana.

Parole chiave: Simon Gregorčič, traduzioni in lingua italiana, studi su Gregorčič in lingua italiana, studi sulla letteratura slovena in lingua italiana

Simon Gregorčič, za katerega nekateri italijanski viri po slovenskem vzoru povzemajo vzdevek »usignolo goriziano« (Gregorčič; Husu 1990: 10) ali »usignolo di Gorizia« (Meriggi 1961: 172, Meriggi 1970: 411), je vse življenje bival blizu italijansko govorečega področja. Kljub temu pa se na prvi pogled zdi, da izmenjava med italijansko kulturo in njegovim ustvarjalnim delom ni potekala posebej intenzivno niti v eno niti v drugo smer. Navzočnost slovenskih avtorjev nasploh je v italijanskem kulturnem prostoru morda videti dokaj majhna, vendar pa se ob natančnejšem pregledu gradiva odkrije, da nikakor ni zanemarljiva. Košuta svojo študijo, v kateri temeljito preuči značilnosti in pogostost prevajanja slovenskih literarnih del v italijanščino (in to podpre z obširnimi bibliografskimi navedbami), sklene z ugotovitvijo, da je »bilanca vse prej kot negativna, čeprav po drugi strani ni ravno navdušujoča« (Košuta 1997a: 37). Enako lahko trdimo o prevodih Gregorčičevih pesmi, saj že na prvi pogled ugotovimo, da je konec koncev prav Gregorčič med tistimi redkimi slovenskimi pesniki, katerih pesmi niso prevedene le v antologijah, temveč tudi v monografskih pesniških zbirkah. Poleg tega je kot eden vidnejših pesnikov v zgodovini slovenske književnosti omenjen v vseh pregledih in obravnavah slovenske (oziroma jugoslovanske) književnosti v italijanskem jeziku. V daljše obravnave so pogosto vključeni

tudi prevodi njegovih pesmi, čeprav pretežno v obliki odlomkov. Obravnava ali vsaj omenja ga tudi večina italijanskih enciklopedij, denimo *Enciclopedia italiana Treccani*¹ (Lorenzoni 1949), *Enciclopedia europea*² (1978), *Grande dizionario enciclopedico UTET*³ (Costantini 1987 in Costantini 1990) in *Dizionario dei capolavori*⁴ (Costantini 1993). Že uvodoma pa naj poudarimo, da se strinjamo s še eno Košutovo ugotovitvijo, da je namreč »jezikovna, slogovna ali estetska sodba o delu prevajalcev skrajno težavna, subjektivna in spremenljiva« (Košuta 1997a: 33), in tudi ni poglavitni namen pričujočega članka.

Kar zadeva prevajalce Gregorčičevih pesmi, so se nekateri z njim ukvarjali v večjem obsegu (predvsem Franc Husu pa tudi Ivan Kušar, Bartolomeo Calvi in Luigi Salvini), drugi so prevedli priložnostno pesem ali dve. Med prvimi prevodi Gregorčičevih pesmi sta *Človeka nikar!* (*Ma l'uomo non crear!*) Ivana Trinko (Gregorčič; Trinko 1889) in *Pri mrtvaškem odru* (*Presso la bara*) Frana Pirmana (Pirman 1894: 21–22), ki jim sledijo prevodi Giovannija Lorie oz. Fortunata Fratinija (Loria 1899).

Ivan Kušar vključi prevode Gregorčičevih pesmi v svojo antologijo *Canti jugoslavi*⁵ (Kušar 1910). V uvodnem biografskem delu z veliko čustveno zavzetostjo oriše delo pesnika, ki ga je spoznal v Zadru leta 1889 med njegovim potovanjem v Dalmacijo in Črno goro, nato pa ga spet srečal leta 1893 v Gorici (Kušar 1910: CVI–CX). V antologijo je vključenih pet v celoti prevedenih pesmi: *Njega ni!* (*Egli non viene!...*), *Mojo srčno kri škropite!* (*Versate il sangue mio!...*), »*Prijatelj*« in *senca* (*L'amico e l'ombra*), *Svarilo* (*Rimproveri*) in *Vinski duhovi* (*Spiriti alcoolici*). Gregorčič se pojavi tudi v Kušarjevi antologiji *Poeti jugoslavi del Rinascimento*⁶ (Kušar, 1926), v kateri avtor domala v celoti povzame biografski uvodni del iz antologije iz leta 1910⁷. Ponovno objavi vse prevode Gregorčičevih pesmi iz leta 1910, ki jim doda v celoti prevedene: *Človeka nikar!* (*...Ma l'uomo non crear!...*), *Ne tožim!* (*Non a voi...*), *V mraku* (*Ombre*) in *Na bregu* (*Sulla costiera*).

Gregorčič je v italijanskih virih obravnavan kot eden najpomembnejših predstavnikov slovenske poezije. Leta 1923 ga Aurelio Palmieri omeni v svojem članku o slovenski liriki, kjer poudari, da sta »velika genija slovenske poezije France Prešeren in Simon Gregorčič« (Palmieri 1923a: 67). Avtor se opira na Lovrenčičevo antologijo *Brstje iz vrta slovenskega pesništva* (Lovrenčič 1918) in Golarjevo *Sto let slovenske lirike* (Golar 1920) in ugotavlja, da

¹ *Italijanska enciklopedija Treccani*

² *Evropska enciklopedija*

³ *Veliki enciklopedični slovar UTET*

⁴ *Slovar mojstrovin UTET*

⁵ *Jugoslovanske pesmi*

⁶ *Jugoslovanski renesančni pesniki*

⁷ Edina izjema je omemba italijanskih mej, ki so se medtem spremenile.

slovenske pesniške antologije namenjajo Gregorčiču zelo veliko prostora. Vrhove Gregorčičeve poezije prepozna v religioznem občutenju in domoljubni vznesenosti (Palmieri 1923a: 68); ker pa je celotni njegov pregled slovenske poezije izrazito politično obarvan, se temu ne izogne niti pri obravnavi njegove poezije. Palmierijev politični zorni kot je očiten zlasti pri analizi pesmi *Soči (L'Isonzo)*, ki jo pospremi z lastnim proznim prevodom odlomkov. Označi jo za »slovensko politično oporoko, ki jo je izničilo junaško italijansko orožje« in še posebej opozori na izraz »tujce, zemlje lačne«, ki ga ima za posledico zmotnega slovenskega prepričanja, da je »ena najbolj italijanskih rek« slovanska (Palmieri 1923a: 68).

Istega leta Palmieri objavi članek, ki je tokrat posvečen zgolj Gregorčiču (Palmieri 1923b) in je, podobno kot prejšnji, politično obarvan. V njem spet poudari, da je pokrajina ob Soči, o kateri poje Gregorčič, italijanska, čeprav si jo je »slovenski iredentizem lastil za svojo domovino« (Palmieri 1923b: 262–263). V krajši kronološki pregled Gregorčičevega življenja in dela vključi nekaj proznih prevodov njegovih pesmi, pri čemer so vidna nekatera pomenska odstopanja, verjetno zaradi pomanjkljivega razumevanja slovenščine. V celoti sta navedeni *Mojo srčno kri škropite! (Spargete il sangue del mio cuore)* in *Soči (L'Isonzo)*, v odlomkih pa *Človeka nikar! (Non creare l'uomo)*, *V obrambo (Per la difesa)*, *Slovenija svojemu cesarju (La Slovenia al suo imperatore)* in *Nazaj v planinski raj! (Di ritorno al paradiso dei monti)*. Poudarek je predvsem na *Soči*, ki je seveda ponovno politično interpretirana in označena za italijansko.

Gregorčič je nato na kratko omenjen v predgovoru Lorenzonijevega prevoda Cankarjevega *Hlapca Jerneja* (Lorenzoni 1925), Bartolomeo Calvi pa leta 1929 preuči Gregorčičevo *Jeftejevo prisego* v primerjavi s Parinijevo pesnitvijo *La figlia di Iefte*.⁸ V svoji študiji strnjeno predstavi Gregorčičevo poezijo, ki ji išče biografske vzporednice, in primerja posamezne tematike v delu obeh pesnikov prek odlomkov iz njunih pesmi. Vključi lastne prevode odlomkov iz Gregorčičevih pesmi *Svarilo (L'ammonizione)*, *Le plakaj (Piangi pure)*, *Moj črni plašč (La mia tonaca nera)*, *Ne tožim! (Non accuso)*, *Pastir (Il pastore)*, *Veseli pastir (Il pastore allegro)*, *Ujetega ptiča tožba (Il lamento dell'uccello prigioniero)*, *Nazaj v planinski raj! (Di nuovo al paradiso alpino)*, *Kje skoplješ si grob? (Dove ti scaverai la fossa?)* in *Po bitvi (Dopo la battaglia)*, v prilogi pa še prevod celotne *Jeftejeve prisege (Il giuramento di Iefte)*. Svojo rabo enajsterca v tej pesnitvi utemelji z mnenjem, da je primernejši za izražanje »skorajda junaškega značaja« Gregorčičevega verza (Calvi 1929: 27).

⁸ *Jeftejeva hči*

Prevodi nekaterih Gregorčičevih pesmi se nato pojavijo v dveh študijah Umberta Urbanija, *Scrittori jugoslavi*⁹ iz leta 1935 in *Piccolo mondo sloveno = Mali slovenski svet* iz leta 1941. V prvi Urbani obravnava Gregorčičevo delo, ki ga pospremi z nekaj prevodi pesmi in s kratkimi biografskimi pripombami. Gregorčiča označi za značilnega in pristnega pesnika slovenskega ljudstva. Ob omembi njegovega patriotizma pa zavzame politično stališče, podobno kot pred njim Palmieri, in vidi v *Soči* »avstrijsko izpoved, naperjeno proti Italijanom« (Urbani 1935: 56). Poleg odlomkov iz pesmi *Soči* in *Človeka nikar! (L'uomo giammai!)* v celoti navede prevod *Ne zveni mi! (Non mi appassire)*, brez navedbe odlomkov pa obravnava še *V pepelnični noči (Nella notte delle ceneri)*, ki se mu zdi značilna za Gregorčiča. V Urbanijevi dvojezični študiji *Piccolo mondo sloveno* je poglavje o Gregorčiču (Urbani 1941: 22–27) pretežno povzeto po njegovi starejši študiji, vendar v skrajšani obliki in brez obravnave posameznih pesmi. V antološki del sta vključena dva Urbanijeva prevoda: *Človeka nikar! (L'uomo giammai!)* in *Jejtejeva prisega (Il giuramento di Jefte)*.

Ivan Trinko posveti Gregorčiču kratek odstavek v študiji *Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia*,¹⁰ v kateri obravnava književnost, umetnost, glasbo, slikarstvo, arhitekturo in kiparstvo »obeh narodov«, ki živita v Jugoslaviji, namreč Srbohrvatov in Slovencev. Gregorčičeve pesmi opiše kot »polne čustev in miline« ter »dostopne tudi ljudskim množicam«, vendar poudari, da so številne napisane »v privzdignjenem slogu s filozofsko-moralno vsebino« (Trinko 1940: 128).

Giovanni Maver večkrat obravnava Gregorčiča. Leta 1941 ga omeni v članku »Gli sloveni e la cultura italiana«,¹¹ v katerem med drugim poudarja vpliv italijanske kulture na slovensko književnost, pri čemer navaja kot primer celo Gregorčiča (Maver 1941a: 184–185). Istega leta v številki revije *Primato*, ki je skoraj v celoti posvečena slovenski kulturi in zgodovini, objavi članek »Un secolo di lirica slovena«.¹² V tem pregledu slovenske poezije od Prešerna do moderne se ustavi tudi pri Gregorčiču. Ugotavlja, da so »neposredni in odkriti odsevi italijanske poezije v Gregorčičevi poeziji zelo redki; toda duh, ki jo preveva, je večinoma naš, tako v njenih spevnih ritmih kot v njeni človečnosti, ki je polna razumevajočih in dobrohotnih izlivov« (Maver 1941b: 13). Maver v letih 1958–60 obširneje preuči Gregorčiča v študiji »Letteratura slovena«,¹³ ki je del *Storia delle letterature moderne*

⁹ *Jugoslovanski pisatelji*

¹⁰ *Politična, literarna in umetnostna zgodovina Jugoslavije*

¹¹ »Slovinci in italijanska kultura«

¹² »Stoletje slovenske poezije«

¹³ »Slovenska književnost«

d'Europa e d'America.¹⁴ V njej kratko očrta Gregorčičevo življenje in razčleni poglobitve značilnosti njegove poezije, ki jih vidi v nasprotjih med »kraševsko ostrino in smejočo se ravnino«, med »kulturnimi omejenostmi njegove domovine in potrebo po širših duhovnih obzorjih«, med »omejitvami, ki so mu jih postavljali visoki cerkveni vrhovi, in žejo po [...] duhovni svobodi« ter med »pristno in pobožno navezanostjo na čiste oblike ljudskega pesništva [...] in iskanjem jezika, v katerem bi lahko izrazil moderno kompleksne misli in čustva« (Maver 1958–60: 75–76). V to obravnavo vključi tudi svoj prevod odlomka iz pesmi *Človeka nikar! (L'uomo, giammai!)*.

Leta 1943 izide v reviji *Bulgaria* Damianijev prevod *Hajdukove oporoke (Il testamento del hajdùt)* s kratko opombo, ki označuje Gregorčiča kot enega najbolj priljubljenih in najpomembnejših slovenskih pesnikov (Gregorčič; Damiani 1943). Leta 1951 pa je precejšnjega odmeva deležna Salvinijeva antologija *Sempreverde e rosmarino*.¹⁵ Salvini v dolgem uvodu zgodovinsko umesti in pregleda slovensko književnost. V ta oris je umeščen tudi Gregorčič, pri katerem avtor prepozna »stalno navzočo versko noto« in ugotavlja, da je »znan oplemenititi ljudski ton s silovitim, bojevitim in čvrstim nacionalizmom« (Salvini 1951: 42). V antološkem delu sledi, tako kot pri vseh preostalih pesnikih, očrt Gregorčičevega življenja in dela z bibliografskimi navedbami, nato pa prevodi pesmi *Na bregu (Dalla rupe)*, *Pastir (Il pastore)*, *Soči (All'acqua dell'Isonzo)* – ki ni navedena v celoti, *Pogled v nedolžno oko (Guardando un occhio innocente)*, *Zjasni zvezde mu temné! (Preghiera)* in *Znamenje (Una cappella votiva)*. V odlomkih pesmi *Soči* tokrat izraz »tujce, zemlje lačne« manjka (sicer skupaj s številnimi drugimi verzi). Slovenska slavistika se odzove na Salvinijevo antologijo zelo pozitivno, kritizira pa kakovost prevodov, zlasti zato, ker Salvini ne upošteva rime (npr. Skušek 1950/51, Borko 1951). Kljub temu že Borko ugotovi, da je Salvini »v veliki meri kos težki nalogi, ki si jo je bil zastavil« (Borko 1951: 190), medtem ko M. Pirjevec oceni njegove prevode pozitivno, saj se po njenem mnenju Salvini kot »uspešen prevajalec« poskuša čim bolj približati italijanskemu jeziku in njegovi pesniški kulturi, zato kljub odstopanjem in napakam njegova antologija »do danes še ni [...] presežena« (Pirjevec 1997: 598).

Salvinijevi in Kušarjevi prevodi so znova objavljeni v delu Crnkovića in Tomića *Scrittori jugoslavi*¹⁶ (Crnković; Tomić 1956), v kateri je Gregorčič strnjeno predstavljen s temeljnimi biografskimi navedbami in kratko opredelitvijo njegove poezije. Iz Salvinijevega

¹⁴ *Zgodovina novejših evropskih in ameriških književnosti*

¹⁵ *Zimzelen in rožmarin*

¹⁶ *Jugoslovanski pisatelji*

Zimzelena in rožmarina sta navedeni pesmi *Pogled v nedolžno oko* (*Guardando un occhio innocente*) in fragmentirana *Soči* (*All'acqua dell'Isonzo*), iz Kušarjeve antologije pa *Človeka nikar!* (...*Ma l'uomo non crear!*...).

Gregorčič je posredno omenjen tudi v delu Artura Cronie *La conoscenza del mondo slavo in Italia*¹⁷, kjer avtor navaja Urbanijevo študijo *Scrittori jugoslavi* in Calviijevo analizo vzporednic med Parinijem in Gregorčičem (Cronia 1958). Podrobneje pa obravnava Gregorčiča Bruno Meriggi, ki ga preučuje tako v svoji študiji *Storia della letteratura slovena*¹⁸ (Meriggi 1961) kot *Le letterature della Jugoslavia*¹⁹ (Meriggi 1970). V prvi je Gregorčič predstavljen kot »največji pesnik druge 'mladoslovenske' generacije, neposredni naslednik Prešerna in Jenka« (Meriggi 1961: 172). Avtor ugotavlja, da je pesnik »že vzpostavil vez med romantiko in moderno, vendar se ni zavedal revolucionarne vloge svojega dela« (Meriggi 1961: 180). V svojo obravnavo vključi številne prevedene odlomke iz Gregorčičevih pesmi: *Soči* (*All'Isonzo*) v Salvinijevem prevodu ter lastne prevode *Mojo srčno kri škropite!*, *Daritev* (*Offerta*), *Eno devo le bom ljubil*, *Moč ljubezni* (*La potenza dell'amore*), *Izgubljeni cvet* (*Fiore perduto*), *Dekletova molitev* (ki jo napačno razume kot dialog med pesnikom in dekletom, torej kot pesnikovo ljubezensko izpoved), *Ujetega ptiča tožba* (*Pianto dell'uccello prigioniero*), *Življenje ni praznik* (*La vita non è una festa*) in *Človeka nikar!* (*Uomo giammai!*). V celoti navedena in tudi podrobneje obravnavana je samo *Pastir* (*Il pastore*), in to v Salvinijevem prevodu.

V Meriggijevi študiji *Le letterature della Jugoslavia* je poglavje o slovenski književnosti pretežno povzeto po njegovi zgodnejši študiji, nekoliko prirejeno in skrajšano. Enako velja za podpoglavje o Simonu Gregorčiču, ki je večinoma povzeto po istoimenskem poglavju iz leta 1961 in skrajšano. Od odlomkov ohrani avtor le *Človeka nikar!* (*Uomo giammai!*), ki ostane nespremenjen; brez navajanja odlomkov pa omenja tudi druge pesmi, vendar ne vseh iz svoje zgodnejše študije.

Gregorčič je vnovič vključen v širši literarnozgodovinski pregled v obsežni Prampolinijevi študiji *Storia universale della letteratura*²⁰, v kateri avtor ugotavlja, da je »v ubranih verzih pel o verski gorečnosti, veličini slovanskega rodu, naravi, ki jo je poznal«, in omeni *Soči* (Prampolini 1961: 325).

Za najboljše zbirko prevodov Gregorčičevih pesmi v italijanščino je zaslužen Franc Husu. Ta naj bi sprva ob osemdeseti obletnici Gregorčičeve smrti prevedel ducat

¹⁷ *Poznavanje slovanskega sveta v Italiji*

¹⁸ *Zgodovina slovenske književnosti*

¹⁹ *Književnosti Jugoslavije*

²⁰ *Zgodovina svetovne književnosti*

njegovih pesmi, vendar jih je na koncu prevedel petdeset in jih z naslovom *Piccola antologia*²¹ razdelil v približno štiridesetih fotokopijah (Gregorčič; Husu 1986). Prevajalec nazivu »goriški slavček« doda nov pomenski odtenek, saj pravi, da je Gregorčičeve verze prav tako zahtevno prevajati, kot je težko posnemati slavčka (Gregorčič; Husu 1986: 5). Po lastnih besedah je v tej prvi izdaji prevedel šele tretjino tega, kar si je zadal – njegov namen je namreč bil prevesti celotno Gregorčičevo delo. Zbirko prevodov spremlja pesnikov biografski profil.

Leta 1990 sledi dvojezična izdaja Husujevih prevodov »njegove prve pesniške ljubezni« (Gregorčič; Husu 1990: 14), tokrat v knjižni obliki, ki je namenjena predvsem italijanskim bralcem pa tudi zamejskim Slovencem. Izbor pesmi v antologiji *Canti scelti*²² ni enak naboru v fotokopirani izdaji *Piccola antologia*, prav tako niso identični prevodi. Medtem ko je *Soči* v antologiji iz leta 1986 okrnjena (manjkajo namreč štirje zadnji verzi, med katerimi je spet izraz »tujce, zemlje lačne«), je v knjižni izdaji prevedena v celoti. Husu se pri prevajanju zavestno odreče rimi, kar komentira takole: »Pri mojem prevajanju pesnika, kot je Gregorčič, čigar pesmi so polne ritma in rim, če sodimo po njihovi zunanji strukturi, ni bilo neboleče žrtvovati rimo. A če bi ji ostal zvest, bi bil podvig zelo težak.« (Gregorčič; Husu 1990: 12). Kot ugotavlja M. Ožbot, je izbor pesmi reprezentativen, čeprav manjkajo nekatere pri nas najbolj znane, denimo *Veseli pastir* in *Nazaj v planinski raj* (Ožbot 1991). Tudi Ožbotova se – spet na drug način – naveže na prisposodbo slavčka z oceno, da Gregorčičevega »petja v italijanščini zaenkrat še ne moremo zaznati kot petje slavca« (Ožbot 1991: 592).

V zadnjem času je Tatjana Rojc vključila Gregorčiča v svoj pregled celotne slovenske književnosti *Le lettere slovene dalle origini all'età contemporanea*²³ (Rojc 2004). Avtorica poda strnjen pregled najpomembnejših postaj Gregorčičevega ustvarjanja in omeni pesem *Soči*. Med pesnikovimi poglobitnimi značilnostmi našteje izjemno senzibilnost, pesimizem in ljudski ton, njegovo poezijo pa označi za »čisto liriko, prek katere pesnik zarisuje težavno iskanje ravnovesja med eksistencialno stvarnostjo in svojim življenjskim idealom« (Rojc 2004: 135). Omeni tudi močan vpliv, ki ga je imel Gregorčič na nekatere slovenske primorske pesnike.

Ob koncu pregleda Gregorčičevega pojavljanja v italijanskem jeziku lahko potrdimo začetno hipotezo, da njegova navzočnost ni tako zanemarljiva, kot je morda videti na prvi pogled; poleg tega se nam kmalu obeta nova izdaja Gregorčičevih poezij v Husujevem

²¹ *Mala antologija*

²² *Izbrane pesmi*

²³ *Slovenska književnost od začetkov do sodobnosti*

prevodu (Gregorčič; Husu 2006). Ostaja pa seveda vprašanje odmevnosti, na katero opozarja že Košuta pa tudi D. Fabjan Bajc, ki ugotavlja, da »smo po eni strani lahko zadovoljni s številom prevodov v italijanščino, po drugi strani pa moramo ugotoviti, da je večina prevodov bila tiskana v obrobju Italije in niso prodrli ne v Rim ne v Milan« (Fabjan Bajc 1985: 38). Sklepamo lahko, da to velja tudi za Simona Gregorčiča in njegovo prepoznavnost v italijanskem kulturnem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

- GREGORČIČ, Simon; DAMIANI, Enrico (prev.) (1943). Il testamento del hajdūt. *Bulgaria*, 5/3–4, 122–125.
- GREGORČIČ, Simon; HUSU, Franc (prev.) (1986). *Piccola antologia*. Altamura: [Franc Husu].
- GREGORČIČ, Simon; HUSU, Franc (prev.); BRATUŽ, Lojzka (ur.) (1990). *Canti scelti*. Trst: Editoriale stampa triestina/Založništvo tržaškega tiska.
- GREGORČIČ, Simon; HUSU, Franc (prev.) (2006). *Poesie*. Bilje: Studio Ro–Humar (v tisku).
- GREGORČIČ, Simon; TRINKO, Ivan (prev.) (1889). Ma l'uomo non crear! *Rinnovamento*, 9 (10. 2.)
- BORKO, Božidar (1951). Italijanska antologija slovenske poezije. *Nova obzorja*, 4, 185–191.
- BORKO, Božidar (1957). Luigi Salvini. *Naša sodobnost*, 5/8–9, 851–852.
- CALVI, Bartolomeo (1929). *La sventura di Iefte in Giuseppe Parini e nello sloveno Simon Gregorčič*. Estratto dall'annuario del R. Istituto Tecnico di Mantova per l'anno scolastico 1928–29. Mantova, Mussolinia.
- COSTANTINI, Lionello (1987). Gregorčič, Simon. *Grande dizionario enciclopedico UTET, IX*. Torino: UTET, 970.
- COSTANTINI, Lionello (1990). Slovena, lingua e letteratura. *Grande dizionario enciclopedico UTET, XVIII*. Torino: UTET, 965.
- COSTANTINI, Lionello (1993). Poesie di Simon Gregorčič (1844–1906). *Dizionario dei capolavori, II*. Torino: UTET, 1271–1272.
- CRNKOVIĆ, TOMIĆ (1956); SEPICH, Ervinio (prev.) *Scrittori jugoslavi*. Rijeka: Edit.
- CRONIA, Arturo (1958). *La conoscenza del mondo slavo in Italia: bilancio storico-bibliografico di un millennio*. Padova: Officine grafiche Stediv.
- FABJAN BAJC, Diomira (1985). Izkušnje pri prevajanju sodobnih slovenskih besedil v italijanščino. *Celovski zvon*, 3/7 (junij), 36–39.
- GOLAR, Cvetko (1920) (ur.). *Sto let slovenske lirike: od Vodnika do moderne*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- KOŠUTA, Miran (1997a). Tamquam non essent? Traduzioni italiane di opere letterarie slovene. *Scritture parallele. Dialoghi di frontiera tra letteratura slovena e italiana. Studi e saggi*. Trst: Lint, 13–41.
- KREFT, Bratko (1970–71). Bruno Meriggi (1927–1970). *Jezik in slovstvo* 16/5, 144–146.
- KUŠAR, Ivan (1910). *Canti jugoslavi: versioni dal serbo, croato, sloveno, bulgaro*. Rocca S. Casciano: Cappelli.
- KUŠAR, Ivan (1926). Simon Gregorčič. *Poeti jugoslavi del Rinascimento, II. Croati (Petar Preradović, August Šenoa, A. Nemčić, A. Tresić Pavičić), III. Sloveni (Fr. Prešern, S. Gregorčič, D. Kette)*. Trst: Tommaseo, 77–97.
- LORENZONI, Giovanni (1925). Prefazione. CANKAR, Ivan; LORENZONI, Giovanni (prev.) *Il servo Bartolo e i suoi diritti*. Gorica: Paternolli, 5–12.
- LORENZONI, Giovanni (1949). Gregorčič, Simon. *Enciclopedia italiana Treccani, XVII*. Rim: Istituto della Enciclopedia italiana, 925.
- LORIA, Giovanni (1899). *Fiori stranieri*. Feltre: Panfilo Castaldi.
- LOVRENČIČ, Josip (1918) (ur.). *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*. Celovec: Družba Sv. Mohorja.
- MAVER, Giovanni (1941a). Gli sloveni e la cultura italiana. *La Nuova antologia* (16. 5.), 184–185.
- MAVER, Giovanni (1941b). Un secolo di lirica slovena. *Primato: lettere e arti d'Italia*, 2/15, 12–13.
- MAVER, Giovanni (1958–1960). Letteratura slovena. PELLEGRINI, Carlo (ur.) *Storia delle letterature moderne d'Europa e d'America*, 6. Milano: Vallardi, 55–96.
- MERIGGI, Bruno (1961). Simon Gregorčič. *Storia della letteratura slovena: con un profilo della letteratura serbo-lusaziana*. Milano: Nuova Accademia, 172–180.

- MERIGGI, Bruno (1970). Simon Gregorčič. *Le letterature della Jugoslavia*. Firenze–Milano: Sansoni–Accademia, 411–415.
- OŽBOT, Martina (1991). Gregorčičeva pesem v italijanščini. *Primorska srečanja*, 16/121–122, 591–592.
- PALMIERI, Aurelio (1923a). La lirica slovena. *I libri del giorno*, 6/2 (februar), 66–68.
- PALMIERI, Aurelio (1923b). Il poeta sloveno dell'Isonzo Simone Gregorcic. *La cultura*, 2/6 (april), 261–267.
- PETRÈ, Fran (1970). Bruno Meriggi, Le letterature della Jugoslavia. *Slavistična revija*, 18/3–4 (julij–december), 257–263.
- PIRJEVEC, Marija (1997). Luigi Salvini (1911–1957): Zimzelen in rožmarin (ob štiridesetletnici njegove smrti). *Sodobnost*, 45/6–7, 594–599.
- PIRMAN, FRAN (1894) (ur.). *Riflessi di poesia e prosa slovena*. Trst: Tip. Dolenc.
- PRAMPOLINI, Giacomo (1961). La letteratura slovena. *Storia universale della letteratura*, 7: *Letterature ibero-amicane, letterature slave, le altre letterature dell'Europa orientale*. Torino: UTET, 323–334.
- ROJC, Tatjana (2004). *Le lettere slovene dalle origini all'età contemporanea*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- SALVINI, Luigi (1951a). *Sempreverde e rosmarino*. Rim: Carlo Colombo.
- SKUŠEK, Ivan (1950/51). Najnovejša antologija slovenske poezije v italijanščini. *Mladinska revija*, 6, 493–495.
- Š., S. (1930). Italijansko slovstvo. Prevodi iz slovenskega slovstva v italijanščino. *Dom in svet*, 43/1–2, 53–54.
- TRINKO, Ivan (1940). Letteratura degli Sloveni. *Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia*. Videm: Istituto delle edizioni accademiche, 117–138.
- URBANI, Umberto (1935). Simon Gregorčič. *Scrittori jugoslavi, II*. Zadar: Libreria Internazionale E. de Schönfeld, 55–62.
- URBANI, Umberto (1941). *Piccolo mondo sloveno = Mali slovenski svet*. Ljubljana: Ljudska knjigarna.
- (1978). Letteratura slovena. *Enciclopedia europea, VI*. Milano: Garzanti, 485. (brez navedbe avtorja)

BIBLIOGRAFSKA DELA

- BORKO, Božidar (1952). Italijanski glasovi o slovenski poeziji. *Nova obzorja*, 5, 382–387.
- BUDAL, Andrej / SLAVEC, Slavko (1931). Italijanski prevodi iz jugoslovanskih slovstev izza svetovne vojne. *Luč*, 5/1, 33–48.
- BUDAL, Andrej (1961–62). O slovenistiki v Italiji po drugi svetovni vojni. *Slavistična revija*, 13/1–4, 267–275.
- CRONIA, Arturo (1958). *La conoscenza del mondo slavo in Italia: bilancio storico-bibliografico di un millennio*. Padova: Officine grafiche Stediv.
- DAMIANI, Enrico (1941). *Avviamento agli studi slavistici in Italia*. Milano: Mondadori.
- DAMIANI, Enrico (1950). Cultura slovena in Italia (Appunti bibliografici). *Slavistična revija*, 3/3–4, 458–464.
- KOŠUTA, Miran (1997b). Traduzioni italiane di letteratura slovena. Bibliografia cronologica dal 1878 al 1997. *Scritture parallele. Dialoghi di frontiera tra letteratura slovena e italiana. Studi e saggi*. Trst: Lint, 43–61.
- PETAROS, Robert (1980). *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju za šolsko leto 1976–77, 1977–78, 1978–79*. Trst, 5–10.
- PIRJEVEC, Marija (1983). Opere letterarie slovene nelle traduzioni italiane. *Saggi sulla letteratura slovena: dal XVIII al XX secolo*. Trst: Editoriale stampa triestina/Založništvo tržaškega tiska, 85–106.
- PIRJEVEC, Marija (1992). Pogled na italijansko slovenistiko v prvi polovici dvajsetega stoletja. *Na pretoku dveh literatur: študije in eseji*. Trst: Založništvo tržaškega tiska – Narodna in študijska knjižnica, 91–102.
- POLDINI DEBELJUH, Mara (1973). *Rapporti tra la cultura italiana e quella slovena nel Litorale: 1900–1940*. Trst: Editoriale stampa triestina/Založništvo tržaškega tiska.
- SALVINI, Luigi (1951b). Italijani o slovenski kulturi. *Slavistična revija*, 4, 137–138, 286–287.
- URBANI, Umberto (1954). Jugoslovanska slovstvena dela v italijanskih prevodih. *Naša sodobnost* 1, 453–467.

Fedora Ferluga Petronio

Univerza v Vidmu

FRANC HUSU, PREVAJALEC SIMONA GREGORČIČA

*V članku avtorica obravnava italijanski prevod Gregorčičevih pesmi v zbirki Franca Husuja *Canti scelti* iz l. 1990. Opozarja predvsem na dejstvo, da se prevoda ni lotil strokovni prevajalec, temveč ljubitelj, velik Gregorčičev občudovalec, ki ga je življenjska pot zanesla že od mladih nog v tujino, kjer je domala pozabil materni jezik. Pri tem ugotavlja, da so prevodi Gregorčiča v katerikoli tuj jezik izredno zahtevni zaradi spevnosti in melodičnosti Gregorčičevega jezika in zahtevajo nujno obvladovanje pesnikove rime in ritma. Husujev prevod je v marsikaterem pogledu šibak, toda tudi drugi prevodi, ki so nastali pred njegovo zbirko, so v marsičem pomanjkljivi, predvsem zaradi zastarelega besedišča. Ustreznejši so prevodi Luigija Salvinija v zbirki *Sempreverde e rosmarino* iz l. 1951.*

Ključne besede: prevajanje Gregorčiča v italijanščino, Franc Husu, *Canti scelti* 1990

*Nell'articolo l'autrice tratta la traduzione italiana di Franc Husu di Simon Gregorčič, pubblicata nell'antologia *Canti scelti* del 1990. Pone l'accento sul fatto che detta traduzione non è opera di uno specialista, ma di un dilettante che si mise a tradurre "l'usignolo goriziano", poiché mosso dall'amore per la lingua materna, lo sloveno, che per il troppo lungo soggiorno all'estero aveva quasi completamente dimenticato. Gregorčič è un poeta molto difficile da tradurre per l'intrinseca meliosità linguistica e prosodica. Husu non riesce a rendere in italiano il messaggio di Gregorčič, poiché riversa l'originale sloveno in una lingua arcaica che ci ricorda a volte quella vetusta dei libretti d'opera dell'Ottocento. Inoltre molte volte trascura le peculiarità stilistiche di Gregorčič anche nei passi che non presentano eccessive difficoltà. Non sono molto migliori le precedenti traduzioni di Gregorčič in italiano da parte di Giovanni Kušar nei *Canti jugoslavi* del 1910 e nei *Poeti jugoslavi del Rinascimento* del 1926. Si distingue invece per un linguaggio più moderno Luigi Salvini nella sua antologia *Sempreverde e rosmarino* del 1951. Sarà comunque da notare che a Franc Husu va il merito di essere stato il primo e finora l'unico autore a pubblicare un'antologia di traduzioni in italiano dedicata esclusivamente al poeta goriziano, mentre gli altri si sono limitati a pubblicare singole poesie in riviste sparse o brevi cicli in antologie dedicate a poeti sloveni.*

Parole chiave: traduzione italiana de Simon Gregorčič, Franc Husu, *Canti scelti* 1990

Simon Gregorčič je eden izmed najbolj priljubljenih slovenskih pesnikov, ki je segel že od samega začetka globoko v narodovo zavest. Zato ni čudno, da so njegove pesmi že takoj po izidu »Zlate knjige« začeli prevajati v razne jezike, med drugim tudi v jezik najbližjih sosedov, v italijanščino. Italijanski prevodi najbolj znanih Gregorčičevih pesmi so se pojavili razpršeni v raznih revijah že v osemdesetih letih 19. stoletja, kasneje v prvi polovici 20. stoletja pa v raznih antologijah, posvečenih južnoslovanskim literaturam. Tako so npr. prevajali »goriškega slavčka« Ivan (Giovanni) Kušar v zbirkah *Canti jugoslavi* (1910) in *Poeti jugoslavi del Rinascimento* (1926), Luigi Salvini v zbirki *Sempreverde e rosmarino* (1951) in Umberto Urbani – Urbanaz v antologiji *Scrittori jugoslavi II* (1935). Celotno zbirko pa je prevedel in objavil šele Franc Husu l. 1990 pri ZTT pod naslovom *Canti scelti* (spremna beseda Lojzka Bratuž, predgovor Franc Husu).

Za boljše razumevanje te zbirke si mora bralec nujno sam prebrati Husujev uvod, v katerem nam prevajalec razkrije, kdo je in kaj ga je navedlo, da je prevedel ravno Gregorčiča. Franc Husu se je rodil l.1915 v revni, številni kraški družini na Proseku pri Trstu. Imel je kar sedem bratov in sester. Kot se je večkrat dogajalo v revnejših družinah, so talentiranega fanta poslali v semenišče, vendar zelo daleč, k strogemu španskemu redu klaretincev v Lacij. Domov se je prvič vrnil šele po štirinajstih letih. Med svojim bivanjem v semenišču, kjer se je sicer učil poleg italijanščine seveda tudi klasičnih jezikov (latinščine, grščine in hebrejščine), pa tudi španščine, francoščine in nekaj nemščine, je z grozo opazil, da pozablja svoj materni jezik. Strah ga je bilo, da se v primeru, da bi ga starši prišli obiskat v semenišče, ne bi mogel sporazumevati z njimi.

Skušal se je na nek način priučiti slovenščine s tem, da je privabljal iz podzavesti spomine na svoja otroška leta, ko je obiskoval slovensko osnovno šolo. Spomnil se je nekaterih pesmi, ki se jih je naučil kot otrok v šoli, in drugih, ki mu jih je recitirala mati. Med temi je bilo največ Gregorčičevih. Njemu, njegovim bratom in sestram je ravno mati vcepila ljubezen do »goriškega slavčka«. Kasneje so mu prijatelji preskrbeli izvod Gregorčičevih *Poezij* in prevedel je okrog trideset pesmi. Kot sam izjavlja, je zanimivo, da kljub veliki ljubezni do Gregorčiča pesnika ni sistematično prevajal, temveč se je lotil prej zahtevnejšega prevajanja Prešernovih poezij in sicer najprej *Krsta pri Savici*.

Na antologijo Gregorčičevih pesmi v italijanskem prevodu je začel misliti kasneje in sicer l. 1986, ko je minevalo 80 let od pesnikove smrti. Takrat ga je organizacijski odbor povabil, naj prevede v italijanščino nekaj Gregorčičevih pesmi. Tako se je podal v Gregorčičev rojstni kraj, v Vrsno, da bi si поблиže ogledal pesnikovo rojstno hišo, spremenjeno v muzej. Tam je srečal tudi Gregorčičevo pranečakinjo Pepco, ki mu je velikodušno poklonila lastni izvod pesnikovih *Poezij* v izdaji Mohorjeve družbe iz l. 1908. To je Husuja še posebej navdušilo, da se je odločil prevesti veliko več pesmi, kot si jih je zamislil organizacijski odbor.

Tri leta kasneje je za svojo 75. letnico pripravil 25 preslikanih izvodov svojega tipkopisa Gregorčičeve antologije, ki jih je razdelil med prijatelje in poslal v razne knjižnice. Antologiji, ki je obsegala okrog 160 pesmi, je dodal kot uvod v italijanščino prevedeni članek Ivana Preglja iz l. 1934 o pesnikovem življenju in delu (istega, ki je izšel pri MK l. 1986 ob 80. letnici Gregorčičeve smrti), lastni posvetilni sonet z Gregorčičevim akrostihom, na koncu pa še posebno majhno prilogo, posvečeno Gregorčiču in Husujevi materi, ker mu je vlila tolikšno ljubezen do lastnega jezika in naroda. V bistvu je to predgovor, ki ga najdemo v

tiskani knjigi *Canti scelti*, ki je izšla kmalu zatem, l. 1990, pri založbi ZTT, in v kateri je strnil okrog 50 pesmi.

Bralcu se stiska srce, ko bere te vrstice. Nekje se Husu istoveti z Gregorčičem. Tudi njemu so namreč ostrigli peruti, ko so ga iztrgali iz rodnega kraja in ga oropali materinega jezika. Prav to ga je navedlo, da se je lotil »s srcem« prevajati dva velikana slovenske književnosti: Prešerna, ki ga je izdal deset let pred Gregorčičem, in nato svojo »prvo ljubezen«, Gregorčiča. Ponavljam, »s srcem«, iracionalno. Ko bi bil pristop k vsemu racionalnejši, bolj kritičen, bi si verjetno ne upal začeti takega podviga.

Prešeren je nedvomno s prevajalskega vidika eden izmed najzahtevnejših pesnikov zaradi svojih izredno kompleksnih pesniških oblik (sonetnega venca, gazel, glose itd.), pri čemer pa tvorita zunanja oblika in vsebina nerazdružljivo celoto. Prešerna je skoraj nemogoče prevajati v prostem, nerimanem verzu. Isto velja tudi za Gregorčiča, čeprav se vsaj navidezno zdi, da je prevod zaradi preprostejše oblike manj zahteven. Vendar štiristopni jamb (ali jambski osmerek – jambski ritem je sploh značilen za Gregorčiča) lahko izpade v italijanščini zelo banalno, ker italijanska prozodična tradicija ne pozna tega verza niti v lirskih pesmih, še manj pa v epskih. Poleg tega prevladuje v Gregorčičevih pesmih izrazita spevnost, melodičnost, ki jo mora prevajalec preleteti iz izvirnika v svoj jezik.

V svojem predgovoru skuša Husu pojasniti, zakaj se je odpovedal rimi:

Nella mia impresa di tradurre un poeta come Gregorčič che è tutto ritmo e rima a giudicarlo dalla struttura esterna dei suoi canti, il sacrificio della rima non è stato indolore. La fedeltà ad essa avrebbe reso improba l'impresa.

Prevajalec se je torej namenoma odpovedal rimi, ker ga je utesnjevala, ker se je mogoče bal, da bi se preveč oddaljil od izvirnika. Čeprav je v Gregorčičevem primeru rima nedvomno zelo važna, vendar sama na sebi še ni odločilna, če prevajalec ujame ritem izvirnika, jezikovno spevnost in besedišče, ki ustreza originalu. Prepogosti pa so pri Husuju prevodi, kjer vsega tega ne zasledimo.

Na začetku zbirke se kot prva pojavi pesem *Mojo srčno kri škropite*, v italijanskem prevodu *Del mio cuor spargete il sangue*. V tej pesmi se na nekaterih mestih Husu preizkuša tudi v rimi in na splošno v sosledični ritmični izmenjavi stihov.

Navedimo v pojasnilo prve dve kitici v izvirniku in italijanskem prevodu:

Mojo srčno kri škropite
po planinskih sončnih tleh,
kakor seme jo vrzite
po doleh in po bregih.

Pomlad iz krvi rodila
cvete tisočere bo
ter prijazno mi gojila
svoje nežne hčere bo.

Del mio cuor spargete il sangue
per l'aprico suol natio;
sì, spargetelo qual seme
nelle valli e su pei colli.

Dal mio sangue, a primavera,
sbocceranno a mille i fiori;
primavera ad essi in dono
largirà i più bei colori.

Tu se v izvorniku izmenjujeta trohejski osmerec s sedmercem. Rima je prestopna. Husu skuša ujeti ritem in mu to uspe, čeprav sega izključno po osmercih. Včasih ujame tudi rimo. Prevod je v tem primeru zadovoljiv.

Toda že pri naslednji pesmi *Moje gosli (Il mio violino)* se mu zatakne. Tu se v izvorniku izmenjujeta deveterec z osmercem, rima je prestopna. Husu prevaja z enajstercem, ki pa je precej neroden, poln upravičenih in neupravičenih sinicez. Rimi se je skoraj popolnoma odpovedal, pomaga si z asonancami. Oglejmo si prvi dve kitici v izvorniku in prevodu:

Čemu mi gosli, gosli zlate,
srebrne strune, slonast lok?
Te, slavna vila, so le zate,
na jih nazaj iz mojih rok!

Po gosli iz javora mi segni,
po takih narod koprni,
na nje mi strune tri nategni,
domačih glasov strune tri.

Perché un violino a me, un violino d'oro,
con corde argentee ed un eburneo archetto?
Esse per te, gloriosa Musa sono:
tu dalle mani mie le prendi.

Per me un violino d'acero si appresti,
che tale l'umile mia gente attende.
Tre sole corde sopra di esso tendi,
vibranti ai nostri familiari accenti.

Preidimo k *Soči*, ki je eden izmed najslabših Husujevih prevodov. Gregorčič v izvorniku izmenjuje jamske deveterce z osmerci, rima je prestopna, v neenakomernem razmerju se pojavlja tudi refren v dvojni obliki: *krasna si, bistra hči planin / krasna si, hči planin*. Husu je segel po nerimanem enajstercu in se včasih zatekel k asonanci. Zakaj je v tem primeru izbral prav enajsterec? Mogoče zato, da bi se približal epskemu tonu pesnitve, vendar se je pri tem

zelo oddaljil od poskočnega in žuborečega ritma Gregorčičeve *Soči*. Husujev ritem je težak, jezik retoričen in arhaičen. To se takoj opaža že pri prvih kiticah.

Oglejmo si izvornik in prevod do drugega refrena:

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti,
krasna si, hči planin!
Tvoj tek je živ in je legak,
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak,
in glasna si, kot spev krepak
planinske je mladine –
krasna si, hči planin!

Sei bella delle alture o linda figlia,
graziosa tra gli incanti del creato,
se il ciel, pei nemi irato, non s'acciglia
sulle onde tue trasparenti e fonde.
Sei bella delle alture o linda figlia.
Leggero è il tuo fluire e saltellante,
simile al passo delle montanine;
sei pura come l'aria di alte cime,
sonora come il canto vigoroso
di gioventù che qui tra i monti vive:
sei bella o figlia dei pianori alpini.

Preseneča predvsem dejstvo, da Husu ne ponavlja istega refrena, kot je to v izvorniku, temveč da ga spreminja: *sei bella delle alture o linda figlia / sei bella o figlia dei pianori alpini / o bella figlia dei pianori eccelsi* itd. V tem primeru pač ni težko ostati zvest izvorniku. Pri tem tudi pridevnik *linda* ("bistra") ni prav posrečen, ker prej spominja na "čisto perilo" ("*bucato lindo*") kot na prozornost in bistrost reke Soče.

Čudno zveni tudi tretji stih, kot da je prevzet iz kakega starega opernega libreta. Navajam:

Se il ciel, pei nemi irato, non s'acciglia

Proti koncu pesmi, kjer Gregorčič preroško napoveduje sovražnika, ki bo prišel z juga, se prav tako pojavljajo okosteneli, starinski izrazi, ki jih že dolgo ni zaslediti v sodobnem jeziku. Oglejmo si navedeni odlomek:

Pa oh, siroti tebi žuga
vihar grozan, vihar strašan;
prihrumel z gorkega bo juga,
divjal čez plodno bo ravan,
ki tvoja jo napaja struga –

O, misera! Su te già s'addensa
un uragano orrendo. Dal rovente
meridione verrà, con rio furore:
ed infurierà per la ferace piana
che le tue linfe rendono fiorente.

Izrazi kot *rio furore* ("strahoten bes") in *ferace piana* ("rodovitna ravnina") so danes popolnoma izginili iz rabe in pripadajo besedišču iz prve polovice 19. stoletja. Pri tako zastareli leksiki se postavlja vprašanje, kako prevajati starejše avtorje. Ali se je bolje prilagoditi jeziku starejših obdobj ali pa jezik posodobiti? Pisati v starinskem jeziku je zelo tvegano, ker bi moral prevajalec do najmanjših potankosti obvladati jezik, katerega se lahko priuči samo iz del določenih starejših piscev, pa bi mu verjetno marsikje zmanjkalo ustreznega izrazja. Vsekakor je bolje jezik posodobiti. Pri Gregorčiču to sploh ni problem, saj je to navsezadnje avtor s konca 19. stoletja, zato je skoraj nesmiselno segati po arhaičnih besedah.

V istem odlomku se pojavlja tudi geminacija, ena izmed pogostnejših figur pri Gregorčiču, ki jo Husu popolnoma obide: *vihar grozan*, *vihar strašan* prevaja enostavno z *uragano orrendo*. V tem primeru sploh ne moremo govoriti o težavnem prevajalskem mestu, vendar se mu je Husu v celoti izognil.

Tudi onomatopoije mu delajo težave, kot je razvidno iz sledečega odlomka:

Kako glasno, ljubo šumljaš,
kako čvrsto, krepko skakljaš,
ko sred gora še pot imaš.

Come sonora e gaia tu risuoni,
come agile rimbaldi mentre incedi
dei monti tra le gorre, anfratti e salti.

Navedimo še en primer neustreznega prevoda, in sicer zadnjo kitico iz pesmi *V pepelnični noči* (*La notte delle ceneri*):

Le vstani, vborni narod moj,
do danes v prah teptan,
pepelni dan ni dan več tvoj,
tvoj je – vstajenja dan !

In piedi, in piedi, o gente mia,
fino ad oggi conculcata;
non son le Ceneri il tuo giorno!
Il tuo giorno è il Resurrexit!

Kako banalno in skoraj narečno izzveni sintagma *gente mia* in kako popolnoma nepotrebna in nerodna je latinska glagolska oblika *resurrexit*, ko bi bil prevod lahko neprimerno bolj enostaven, npr.: *Il giorno tuo è - Resurrezione!* Da ne govorimo o naravnost grdem izrazu *conculcata*, katerega bi prevajalec brez problemov lahko zamenjal s *calpestate*.

Seveda ni moj namen povsem izničiti Husujev prevod, saj čutim do prevajalca s človeške plati veliko spoštovanje. Ljubezen do maternega jezika, ki ga je domala pozabil, ga je tako prevzela, da je navdušeno in naivno segel po avtorjih, ki jim jezikovno in estetsko ni bil dorasel.

Poleg tega se tudi drugi avtorji, ki so prevajali Gregorčiča v italijanščino pred Husujem, niso kaj posebno izkazali.

Poglejmo Ivana (Giovannija) Kušarja, ki je l. 1926 v Trstu objavil zbirko prevodov slovenskih in hrvaških pesnikov pod naslovom *Poeti jugoslavi del Rinascimento*. Kaj je mislil z izrazom *Rinascimento*? Verjetno ne renesanse, saj spadajo vsi objavljeni avtorji v 19. stoletje in na začetek 20. stoletja. Bolj primerno bi bilo, ko bi bil *Rinascimento* zamenjal z izrazom *Risorgimento* v pomenu »preporod«, s katerim pa lahko v zbirki označujemo le nekatere hrvaške avtorje, ne pa slovenskih. Ta zbirka je predelava starejših prevodov iz l. 1910, ki jih je Kušar izdal v Bologni pod naslovom *Canti jugoslavi*.

V *Poeti jugoslavi del Rinascimento* je avtor prevedel 9 Gregorčičevih pesmi. Še najbolj posrečen je prevod pesmi *Mojo srčno kri škropite* (*Versate il sangue mio*), kjer ohranja ritem in rimo. Drugače so prevodi nekaterih naslovov pesmi naravnost smešni. Tako npr. prevaja *Vinski duhovi s Spiriti alcoolici*, Husu pa v neobjavljeni zbirki iz l. 1989 bolj ustrezno *Fumi di vino*.

Oglejmo si prvo kitico pesmi *Njega ni!* v izvorniku in v Kušarjevem italijanskem prevodu (*Egli non viene!...*)

Rože je na vrtu plela,
pela pesemco glasno,
živo v lice zarudela,
ko je stopil on pred njo.

Nel giardino cantando giuliva,
mazzolini di fiori intrecciava,
e quand'egli a trovarla veniva
arrossiva, confusa, e tremava.

Ni potrebno še posebej poudariti, da je starinski pridevnik *giuliva* (»vesela«), prevzet iz besedišča opernih libretov iz obdobja romantike, popolnoma neustrezen. V današnji, sodobni

italijanščini obstaja ironična sintagma *oca giuliva*, s katero označujemo mlado neumno dekle, t.j. »neumno gosko«. Vsak komentar je odveč.

Vsekakor je boljši Husujev prevod iz zbirke *Canti scelti*:

Nel giardin coglieva i fiori,
effondeva alto il canto;
la sua gota di rossori
si copri dinanzi a lui.

Do zdaj so še najbolj ustrezni prevodi Luigija Salvinija v zbirki *Sempreverde e rosmarino*, objavljeni v Rimu l. 1951. Salvini je prevedel le šest pesmi, med katerimi izstopa *Soči*, ki jo je naslovil *All'acqua dell'Isonzo*. Zanimivo, da je dodal v naslovu besedo *acqua* (*voda*), da bi s tem označil ženski spol vodnega imena, ki je sicer v italijanščini moškega spola: *Isonzo*. Na to opozarja tudi Husu v začetni opombi svojega prevoda v zbirki *Canti scelti*.

Pa pogledjmo, kako je Salvini prevedel začetni odlomek iz *Soče*, do drugega refrena:

Sei bella, limpida figlia dei monti,
d'inaccessibile, pura bellezza
quando l'onde tue cristalline,
improvvisa l'ira non turba;
sei bella, tu, figlia dei monti!

E il tuo corso è agile e vivo
come il passo delle figlie dei monti;
come il raggio sei delle vette,
e vigorosa sei, come un canto
di giovani della montagna;
sei bella, tu, figlia dei monti!

Gregorčičeve izmenične deveterce in osmerce prevaja Salvini z enajsterci, deseterci in deveterci. Prevod je tekoč. V primerjavi s Husujem je jezik sodoben, čeprav je Salvinijeva knjiga izšla štirideset let pred Husujevo. Zanimivo, da *Soče* ni prevedel v celoti, pač pa le manjši del, in pri tem (namenoma?) izpustil preroško vizijo krvave reke v vojni vihri. Verjetno so na to vplivali politični razlogi, čeprav je izšla antologija prevodov slovenskih pesmi po drugi svetovni vojni.

Šele ob podrobnejši analizi Gregorčičevih prevodov v italijanščino se zavemo, koliko jih je treba še dopolnjevati. Najbolj zanimivo je to, da se je lotil prevajati Gregorčiča (in Prešerna) diletant in ne strokovnjak in to iz globoke ljubezni do maternega jezika, ko je bil na tem, da ga v tujini pozabi. Sprašujemo se, kako da se tako pomembnega pesnika ni lotil pesnik strokovnjak, kot je to pri Prešernu storil Hrvat Luka Paljetak, ki nam je pričaral čudovit

prevod, ker se je popolnoma vživel v Prešernov pesniški svet in pri tem ostal oblikovno brežhibno zvest slovenskemu izvorniku.

Kako težko je prevajati! Še celo čisto navadno pismo, kaj šele pesniško besedilo. Slovensko književnost odlikuje predvsem lirika, liriko pa je najtežje prevajati. Pa tudi naši klasični romanopisci (Cankar, Tavčar) so jezikovno in slogovno izredno zahtevni. Koliko pravega navdiha pri številčno tako majhnem narodu! Koliko eruditnega in klasicističnega balasta (Monti, Carducci, D'Annunzio) ob sicer nenadkriljivih pesnikih, kot sta Dante in Leopardi, je v književnosti naših najbližjih sosedov! Tudi velika književnost našega »majhnega« naroda ne sme biti zamolčana.

LITERATURA

KUŠAR, Giovanni (1910), *Canti jugoslavi*, Bologna: Licio Cappelli editore.

KUŠAR, Ivan (1926), *Poeti jugoslavi del Rinascimento*, Trieste: Editore per cura del Consolato generale del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni in Trieste.

SALVINI, Luigi (1951), *Sempreverde e rosmarino*, Roma: Carlo Colombo.

GREGORČIČ, Simon (1989), *Poesie*, Traduzione di Francesco Husu, Altamura (tipkopia)

GREGORČIČ, Simon (1990), *Canti scelti*, a cura di Lojzka Bratuž, traduzione di Franc Husu, Trieste: Editoriale stampa triestina.

GREGORČIČ, Simon (2006), *Izbrane poezije*, Ob stoletnici pesnikove smrti (izbrala in uredila Lojzka Bratuž), Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Mohorjeva družba Celje, Mohorjeva družba Celovec.

Zoran Božič

Univerza v Novi Gorici

GREGORČIČEVE PESMI V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

Gregorčičeve pesmi so se začele pojavljati v srednješolskih berilih relativno zgodaj (v Sketovih čitankah v osemdesetih letih devetnajstega stoletja), vendar to pretežno niso tiste pesmi, ki jih danes uvrščamo v ožji Gregorčičev kanon. Gre za pesmi, ki so ustrezale tedanjim ideološkim okvirom avtorjev srednješolskih beril, predvsem z nabožno in državotvorno vsebino v smislu gesla »Vse za vero, dom, cesarja!«. Druge, bolj sporne pesmi (Soči, Človeka nikar, Moj črni plašč), od katerih predvsem prvi dve danes uvrščamo v sam vrh Gregorčičeve poezije, so se začele pojavljati šele na začetku 20. stoletja oz. šele po prvi svetovni vojni. Pesem Soči je bila tudi kasneje (v obdobju fašizma pred drugo svetovno vojno in med okupacijo) zaznamovana in zato praviloma izločena. Gregorčičeve pesmi so v primerjavi z drugimi šolskimi avtorji skoraj osemdeset let sodile v najožji vrh (od 3. do 5. mesta), v šestdesetih letih 20. stoletja so še vedno cenjene, po šolski reformi v osemdesetih letih pa postane Gregorčič marginalen avtor. Drugače kot v osrednjih slovenskih berilih je v zamejskih primorskih čitankah, kjer je Gregorčič še vedno cenjen pesnik.

Ključne besede: Gregorčič, pesmi, srednja šola, berilo, Soči

Le poesie di Simon Gregorčič cominciarono ad apparire nei libri di lettura per le scuole secondarie relativamente presto (nei libri di lettura di Sket negli anni '80 dell'Ottocento), benché in prevalenza non fossero quelle che oggi sono introdotte nel canone di Gregorčič. Si tratta di poesie su misura dell'allora attuale quadro ideologico degli autori di libri di lettura per le scuole medie di contenuto religioso e patriottico nel senso dello slogan "Tutto per la fede, la patria e l'imperatore!". Altre poesie, più controverse (Soči, Človeka nikar, Moj črni plašč) di cui soprattutto le prime due sono oggi considerate i capolavori della poesia di Gregorčič, apparvero appena all'inizio del XX secolo, più precisamente dopo la prima guerra mondiale. La poesia Soči fu anche più tardi (nel periodo fascista, prima della seconda guerra e durante l'occupazione) connotata e perciò generalmente esclusa. Per quasi ottant'anni le poesie di Gregorčič furono, a differenza degli altri autori studiati nelle scuole, introdotte tra le più studiate (dal terzo al quinto posto); negli anni '60 del XX secolo sono ancora apprezzate, dopo la riforma scolastica negli anni '80, invece, Gregorčič passa tra gli autori marginali. A questa situazione nei libri di lettura sloveni si oppone quella nei libri di lettura della minoranza slovena in Italia dove Gregorčič rimane un poeta stimato.

Parole chiave: Gregorčič, le poesie, la scuola media superiore (secondaria), il libro di lettura, All'Isonzo (Soči)

Uvod

Letos, ko se ob 100. obletnici Gregorčičeve smrti na Primorskem vrstijo različna praznovanja in se tudi v lokalnih sredstvih javnega obveščanja oživlja spomin na pesnika in njegovo delo, je odveč poudarjati, da ima Gregorčičeva poezija za Primorce še poseben pomen. Ta se je najlepše izrazil na septembrski državni proslavi ob dnevu priključitve Primorske na Cerju, ko je pod spomenikom braniteljem zahodne meje novogoriški ansambel Avtomobili zaigral na novo uglasbeno Gregorčičevo pesem Na bregu.¹ Vendar naj na začetku

¹ Pesem je nastala leta 1864, ko je Gregorčič kot osmošolec obiskal Devin in s kraškega roba doživljal moč razburkanega morja (Gregorčič 1979: 147). Najbolj znano je zaključno dvostišje *Ti streti me*

svoje razprave spomnim vsaj na vlogo, ki so jo imele Gregorčičeve pesmi v obdobju fašizma med obema vojnama, ko je bila po letu 1926 v primorskih šolah kot eno najmočnejših orodij italijanske raznarodovalne politike dovoljena izključno italijanščina. Primorski Slovenci so bili prisiljeni vzdrževati stik s slovensko knjižno besedo v "domaćih šolah", kakor je to napovedal poslanec v rimskem parlamentu dr. Engelbert Besednjak: "Ko bodo naše šole vse odpravljene in učitelji odstavljene, se bo spremenila sleherna slovenska družina v šolo in vse matere in vsi očetje bodo postali učitelji, ki bodo prenašali iz roda v rod naš jezik in našo narodno zavednost."²

Vlogo "obveznega domačega branja" so v primorskih družinah opravljale ravno Gregorčičeve pesmi, predvsem zaradi svoje preprostosti, zvočnosti, sentimentalnosti in domoljubnosti.³ Ravno ta "učbeniška" vloga Gregorčičevih Poezij pred drugo vojno na Primorskem me je napotila na širšo raziskavo o Gregorčičevih pesmih v slovenskih srednješolskih berilih (Priloga 6), in sicer od osemdesetih let 19. stoletja do sodobnosti, torej v najmanj petih različnih družbenopolitičnih ureditvah.⁴ Posebej sem obravnaval berila, ki so izhajala za potrebe vseh Slovencev oziroma različnih slovenskih pokrajin (pred prvo vojno predvsem v Celovcu, po njej pa v Ljubljani in Mariboru), in berila, ki so nastala med obema vojnama na Primorskem, po drugi vojni pa na Tržaškem in Goriškem.

Teoretična podlaga raziskave so novejši tokovi v literarni vedi, povezani s preučevanjem literarnega kanona (Haug 1988 in Guillory 1990) oziroma z empirično literarno znanostjo (Schmidt 1980 in 1987). Gre za spoznanje, da se v vsaki nacionalni književnosti sčasoma oblikuje spisec vrhunskih leposlovnih besedil, ki ustrezajo določenim vsebinskim, oblikovno-slogovnim in estetskim merilom, ki postanejo zgledna in ki sprožajo številne medbesedilne navezave. Ta kanonizirana besedila imajo relativno obstojno jedro, ki se le počasi in malenkostno spreminja, ter dokaj spremenljivo obrobje, v katerem stalno potekajo procesi kanonizacije in dekanonizacije. Eden najmočnejših dejavnikov vzdrževanja

moreš, potreti nikdar, / usode sovražne besneči vihar, sama proslava pa je potekala pod geslom Viharju kljubujem, ostanem! (10. verz pesmi).

² S temi besedami je Besednjak odgovoril na večinsko mnenje v poslanski zbornici, da so Slovenci zdaj Italijani in kot poraženi narod nimajo pravice do svojega maternega jezika. Govor slovenskega poslanca, ki so ga z medklici prekinjali italijanski kolegi, je 19. maja 1926 objavila Goriška straža.

³ O tem zgovorno priča anekdota iz osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je po proslavi na Vrsnem nekdanji partizan Jožko Bajt - Triglav pohvalil, da zna vse Gregorčičeve pesmi iz znamenitega izbora iz leta 1908 na pamet. Predlagal je sogovorniku, naj mu iz faksimila zbirke navede tri naslove, in Bajt je v resnici brezhibno obnovil tri Gregorčičeve pesmi. Začudenje prisotnih je komentiral z besedami: "Jaz sem v mladih letih prebral to knjigo najmanj petstokrat; tako sem se učil knjižne slovenščine."

⁴ Gre za obdobje avstro-ogrske monarhije, kraljevine Jugoslavije, italijanske in nemške okupacije v času druge svetovne vojne, poveljne federativne in socialistične Jugoslavije in samostojne republike Slovenije.

kanonskega jedra je šolska mreža, ki nedvomno pokriva največje število beročega občinstva, poleg tega pa je kot del poznejše obdelave besedil izredno pomemben recepcijski dejavnik. Pri raziskovanju Gregorčičeve poezije v luči literarnega kanona sem si pomagal še zlasti z ugotovitvami Marka Juvana o slovenskem literarnem kanonu, ki jih prinašata njegovi monografski študiji o imaginariju Krsta pri Savici in parodiji v slovenski književnosti (Juvan 1990: 111-130 in Juvan 1997: 197-212).

Gregorčičeve pesmi v odnosu do drugih slovenskih književnikov (analiza beril od leta 1886 do 2003)

Če teoretična spoznanja o procesu kanonizacije (Haug 1988) prenesemo na raven srednješolskih beril, lahko ugotovimo, da spremembe družbenopolitične ureditve neposredno vplivajo tako na pojavljanje posameznih književnikov kot na izbor njihovih leposlovnih del. Ker je Slovenijo v 20. stoletju zaznamovalo pet različnih državnih tvorb s precej različnimi ideološkimi usmeritvami, smemo domnevati, da je bilo jedro šolskega kanona sorazmerno skromno, da pa je bilo obrobje precej močno in predvsem zelo spremenljivo. Glede na to, da je Gregorčič s svojo "zlato knjigo" (Poezije 1882) že zelo zgodaj postal kanonski avtor in da se je že čez štiri leta prvič pojavil v Sketovi gimnazijski čitanki s kar petimi pesmimi, do leta 1893 pa ima že 32 objav⁵, lahko domnevamo, da je njegova poezija vse dvajseto stoletje sodila v sam vrh šolskih avtorjev. Dejansko mesto, ki ga je v slovenskih srednješolskih berilih zavzemala Gregorčičeva poezija, prikazujeta preglednici⁶, v katerih je za vsako učbeniško celoto navedenih deset najpogosteje zastopanih slovenskih književnikov.

Preglednica I (višje srednje šole):

SKET 1886-93		WESTER 1903-14		GRAFEN. 1921-30		GRAFENAUER 1942	
Stritar	19	Prešeren	26	Levstik	48	Prešeren	27
Levstik	18	Stritar	23	Prešeren	46	Levstik	21
Prešeren	17	Aškerc	18	Župančič	46	Župančič	19

⁵ Za primerjavo: Ivan Cankar, še vedno najpomembnejši slovenski pisatelj in dramatik, se je prvič pojavil kot gimnazijski avtor šele leta 1911, in še to le z eno enoto, vsega skupaj pa je imel do konca prve svetovne vojne le štiri objave v čitankah za nižje razrede gimnazij. V čitankah za višje razrede gimnazij pa so se pojavila njegova besedila šele leta 1921 (v Grafenauerjevi prvi čitanki), torej tri leta po smrti oziroma dvajset let po prvi pomembnejši objavi (zbirka Erotika)! Pesmi Srečka Kosovela, enega najpomembnejših lirikov 20. stoletja, so se prvič pojavile šele leta 1930 (v Grafenauerjevi četrti čitanki), do leta 1939 pa beležimo samo dve objavi, ravno toliko kot jih je imel danes njegov povsem neznan brat Stano!

⁶ Kot eno enoto sem upošteval berila za štiri razrede nižjih oziroma višjih srednjih šol, razen v letih od 1945 do 1950, ko je nižja gimnazija obsegala samo tri razrede. Po letu 1957, ko je bila ukinjena nižja gimnazija, sem obravnaval enotne štiriletne srednje šole (Ciperle 1987). V preglednicah niso upoštevane predvojne meščanske šole in povojne poklicne in strokovne šole.

Gregorčič	13	Levstik	17	Stritar	33	Trubar	16
Slomšek	13	Vodnik	14	Gregorčič	31	Stritar	15
Vodnik	13	Gregorčič	13	Medved	29	Gregorčič	13
Svetličič	10	Slomšek	11	Jenko	27	Vodnik	11
Jenko	9	Župančič	10	Aškerc	23	Jenko	10
Dajnko	7	Jenko	9	Murn	20	Murn	9
Aškerc	6	Svetličič	9	Vodnik	20	Aškerc	8

ODBOR 1946-49		PIRJEVEC 1961-65		BOHANEC 1971-75		FATUR 1981-84	
Župančič	26	Župančič	39	Kosovel	24	Cankar	10
Prešeren	22	Murn	36	Prešeren	22	Prešeren	10
Kosovel	21	Prešeren	25	Župančič	22	Kosovel	9
Gregorčič	20	Kosovel	20	Murn	20	Murn	7
Aškerc	18	Cankar	19	Cankar	18	Župančič	6
Cankar	17	Kette	17	Gradnik	17	Kette	5
Levstik	17	Jenko	16	Jenko	15	Gradnik	4
Jenko	16	Gregorčič	14	Gregorčič	12	Menart	4
Kette	16	Vodnik	11	Kette	12	Aškerc	3
Murn	14	Gradnik	10	Levstik	11	Bor	3

KOLŠEK 1987- 90		KRAKAR 2001-2003	
Cankar	13	Cankar	17
Prešeren	12	Prešeren	16
Kosovel	6	Župančič	12
Župančič	6	Murn	11
Jenko	5	Kocbek	10
Murn	5	Jenko	9
Strniša	5	Kosovel	9
Gradnik	4	Kette	8
Kocbek	4	Trubar	8
Šalamun	4	Gradnik	7

Gregorčič se že v 80-ih letih 19. stoletja pojavi na visokem četrtem mestu, ki ga ponovno doseže v prvih berilih po drugi svetovni vojni, nikoli pa ne zdrsne pod šesto mesto. To pomeni, da Gregorčičeve pesmi več kot sedemdeset let sodijo v ožje jedro šolskih avtorjev, nihanja navzgor in navzdol pa so komaj opazna. Stritar v tem času npr. zdrsne s prvega mesta v Sketovih čitankah na sedemnajsto mesto v povojnih berilih Odbora za berila (1946-49). Ta visoki Gregorčičev položaj je verjetno mogoče utemeljiti s tem, da so Gregorčičeve pesmi miselno manj zahtevne, zelo primerne za deklamiranje, pogosto poučne in domoljubne.

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja zaseda Gregorčič še vedno relativno visoko osmo mesto, vendar počasi stopa v ozadje, saj ga dohitevajo in prehitevajo predvsem Jenko kot izrazito moderen poromantični lirik ter predstavniki slovenske moderne in njihovi sopotniki Cankar, Murn, Kette in Gradnik.

Z usmerjenim izobraževanjem v začetku osemdesetih let postane Gregorčič obrozen srednješolski avtor, saj ga ni več med prvimi petindvajsetimi književniki. V nasprotju s Prešernom in Cankarjem, ki sta po 150 oziroma 100 letih zavzela prestol na "šolskem Parnasu", tudi v sodobnih berilih ni dosti drugače, saj ima Kosov Svet književnosti le eno Gregorčičevo pesem, Branja Krakarjeve, ki prinašajo precej več besedil, pa Gregorčiču s petimi pesmimi namenjajo sicer več pozornosti, vendar tudi tu zaseda šele 14. do 18. mesto (skupaj z Levstikom, Stritarjem, Zajcem in Šalamunom).

Preglednica II (primorske oz. zamejske čitanke v Italiji):

BUDAL 1928 (SŠ) ⁷		BUDAL 1946 (SŠ)		BELIČIČ 1947 (VSS)		BLAŽINA 1949 (NSS)	
Stritar	20	Župančič	24	Prešeren	21	Župančič	16
Župančič	16	Stritar	20	Gregorčič	18	Aškerc	13
Gregorčič	14	Cankar	14	Levstik	15	Gregorčič	12
Erjavec	13	Gregorčič	14	Župančič	12	Cankar	11
Jurčič	13	Bevk	13	Jenko	11	Gradnik	11
Aškerc	12	Erjavec	13	Stritar	9	Jurčič	10
Prešeren	11	Jurčič	13	Kette	8	Finžgar	9
Cankar	10	Finžgar	11	Murn	8	Jenko	8
Jenko	9	Gradnik	11	Vodnik	8	Kette	8
Kette	9	Jenko	11	Kosovel	7	Stritar	8

BRATUŽ 1981 (VSS)	
Prešeren	34
Župančič	33
Cankar	28
Murn	25
Kette	22
Jenko	21
Gregorčič	18
Aškerc	16
Stritar	15
Vodnik	15

Gregorčič ima izjemno visoko mesto že v Budalovem Cvetniku (za slovenske srednje šole) iz leta 1928, ta položaj pa ohranja vse do začetka osemdesetih let, ko v novih, izjemno obsežnih berilih za višje srednje šole sicer zdrsne na sedmo mesto, vendar s tem še vedno sodi v najozžje jedro kanoniziranih avtorjev. V dopolnjenih ponatisih z začetka devetdesetih let, ki se še vedno uporabljajo na zamejskih srednjih šolah, so celo dodali dve novi Gregorčičevi pesmi, tako da je zastopan kar z dvajsetimi enotami.

V tej razpravi ne navajam posebej preglednice za nižje srednje šole (od 1889 do 1957), saj imajo Gregorčičeve pesmi podoben položaj kot v berilih za višje srednje šole (pravzaprav

⁷ SŠ = srednje šole, NSS = nižje srednje šole, VSS = višje srednje šole

še malo boljši, saj v povprečju zasedajo izjemno tretje mesto!), pač pa sem posebej raziskal, kako so razvrščeni šolski avtorji, če kot eno enoto obravnavamo celotno osemletno (višjo in nižjo) srednjo šolo. Navajam preglednico.

SKET		WESTER		GRAFEN. + BAJEC		ODBOR ZA BERILA	
Slomšek	37	Stritar	57	Župančič	75	Župančič	53
Levstik	33	Aškerc	46	Prešeren	56	Prešeren	32
Gregorčič	32	Gregorčič	30	Levstik	54	Gregorčič	28
Stritar	26	Prešeren	30	Stritar	48	Cankar	27
Vilhar	22	Levstik	27	Gregorčič	45	Kosovel	26

BELIČIČ + BLAŽINA	
Gregorčič	30
Župančič	28
Prešeren	26
Levstik	22
Jenko	19

Tudi v tem primeru lahko ugotovimo, da je Gregorčič skoraj osemdeset let dokaj stabilno na 3. - 5. mestu, v zamejskih berilih, ki so izhajala pod Zavezniško vojaško upravo na Svobodnem tržaškem ozemlju (STO) med leti 1947 in 1949, pa je Gregorčič celo prvič in zadnjič vodilni srednješolski avtor! Morda si to lahko razlagamo kot poudarjeni izraz domoljubja, potem ko je Tržaško in Goriško ponovno ostalo odrezano od matične Slovenije.

Ta preglednica omogoča še eno izjemno pomembno ugotovitev, namreč da so se v času Gregorčičevega pojavljanja v srednješolskih berilih (od 1880 do 2000) na prestolu "šolskega Parnasa" zamenjevali različni, slogovno in idejno zelo raznoliki slovenski književniki. Prvi je imel primat Slomšek (1880-1900), čigar besedila so povsem v skladu s tedanjim uradnim, tudi šolskim geslom "Vse za vero, dom, cesarja". Zamenjal ga je Stritar (1901-1920), ki je s tem, ko je leta 1866 povzdignil Prešerna, promoviral tudi sebe, predvsem pa pomeni premik šolskih beril v smeri liberalizma. Z novo državo zasede prestol Župančič, ki ostane vodilni šolski književnik celih pet desetletij (1921-1970), torej je nesporni prvak v poldrugem stoletju izhajanja slovenskih srednješolskih beril (od 1850 do danes). Župančičeve pesmi so izjemno raznovrstne, tako glede na vsebino, obliko in ciljnega naslovnika, zato so se lahko uveljavile na vseh stopnjah srednješolskega šolanja. Sedemdeseta leta (1971-1980) prinašajo prvenstvo Kosovelu, kar gre verjetno pripisati evforičnemu sprejemanju Kosovelovih modernističnih pesmi po izidu Ocvirkovih Integralov leta 1967, od leta 1981 do danes (kar sem že omenil) pa sta enakovredna vodilna šolska avtorja Cankar in Prešeren.

V raziskavi položaja Gregorčičeve poezije v srednješolskih berilih me je še posebej zanimala primerjava Gregorčiča z drugima vodilnima primorskima lirikoma, Gradnikom in Kosovelom, tako v splošno slovenskih kot v primorskih zamejskih čitankah. Gradnik se je prvič pojavil v Grafenauerjevi prvi čitanki za višje gimnazije leta 1921, Kosovel pa v njegovi četrti čitanki leta 1930. Navajam preglednici.

Preglednica I (primorski liriki - višje srednje šole):

GRAF. 1921-30		GRAFENAUER 1942		ODBOR 1946-49		PIRJEVEC 1961-65	
Gregorčič	31	Gregorčič	13	Kosovel	21	Kosovel	20
Gradnik	7	Gradnik	3	Gregorčič	20	Gregorčič	14
Kosovel	1	Kosovel	0	Gradnik	0	Gradnik	10

BOHANEC 1971-75		FATUR 1981-84		KOLŠEK 1987-90		KRAKAR 2001-03	
Kosovel	24	Kosovel	9	Kosovel	6	Kosovel	9
Gradnik	17	Gradnik	4	Gradnik	4	Gradnik	7
Gregorčič	12	Gregorčič	1	Gregorčič	2	Gregorčič	5

Preglednica II (primorski liriki - berila v primorskem zamejstvu):

BUDAL 1928 (SŠ)		BUDAL 1946 (SŠ)		ČEKUTA 1947 (NSŠ)		BELIČIČ 1947 (VSŠ)	
Gregorčič	14	Gregorčič	14	Gradnik	9	Gregorčič	18
Gradnik	1	Gradnik	11	Gregorčič	7	Kosovel	7
Kosovel	0	Kosovel	6	Kosovel	2	Gradnik	5

BLAŽINA 1949 (NSŠ)		BRATUŽ 1981 (VSŠ)	
Gregorčič	12	Gregorčič	18
Gradnik	11	Kosovel	9
Kosovel	4	Gradnik	6

Gregorčič je v osrednjih slovenskih berilih nedvomno prvak vse do konca druge svetovne vojne. Gradnik se je začel lepo uveljavljati, Kosovel pa je povsem obrozen književnik, ki ima enako težo kot njegov brat Stano. Položaj se povsem spremeni po drugi vojni, ko Kosovel precej nepričakovano prehitil Gregorčiča (morda tudi zaradi svoje "revolucionarne" angažiranosti), Gradnika pa v prvem povojnem desetletju sploh ni v berilih, verjetno zaradi političnih zamer tedanjih oblastnikov (komunistov).⁸ Malo drugače je v Slovenski književnosti II v šestdesetih letih, ko je Gregorčič še vedno na drugem mestu, a zdaj s precejšnjim zaostankom za Kosovelom, Gradnik pa se mu precej približa. Že v

⁸ Gradnik je bil po poklicu sodnik in je bil pred drugo svetovno vojno član sodišč, ki so obsojala člane prepovedane komunistične partije na večletne zaporne kazni.

sedemdesetih letih Gradnik prehitel Gregorčiča, takšno zaporedje (Kosovel - Gradnik - Gregorčič) pa se ohranja tudi v sodobnih berilih.

Precej drugačen je razvoj v berilih primorskega zamejstva. V Budalovem Cvetniku je Gregorčič vključen kot kanonizirani avtor, Gradnik kot povsem obroben, Kosovela pa sploh ni. V ponatisu oziroma dopolnjeni in predelani izdaji Cvetnika po drugi vojni se začneta Gradnik in Kosovel približevati Gregorčiču, vendar slednji ostane vodilni primorski lirik prav do današnjih dni. Izjema sta berili za nižje srednje šole v času Zavezniške vojaške uprave, ko se Gradnik povsem približa Gregorčiču (Blažina) oziroma je celo pred njim (Čekuta), kar si lahko razlagamo tudi kot protest zaradi zanikanja pomembnega primorskega pesnika v osrednjih slovenskih berilih. V osemdesetih letih Kosovel izpodrine Gradnika, s čimer se avtorji beril približajo razmerjem v republiki Sloveniji.⁹

Šolski izbor Gregorčičevih pesmi (število in razporeditev objav)

Če upoštevamo vsa srednješolska berila od leta 1886 do 2003 (vključno z berili za meščanske šole pred drugo svetovno vojno in z berili za srednje strokovne šole po njej), ugotovimo, da je bilo v razdobju 120 let objavljenih kar 88 različnih Gregorčičevih pesmi. To je sicer le približno 17 odstotkov od vseh 550 napisanih pesmi (Koblar 1962), vendar pa sodi pesnik tudi po tej raznolikosti v sam vrh slovenskih šolskih avtorjev. Samo 23 pesmi se pojavlja tako na nižji kot na višji šolski stopnji, sicer pa ima nižja stopnja 30, višja pa 35 drugačnih pesmi.

Glede na veliko število različnih pesmi in povprečno število od 10 do 15 pesmi v posamezni čitanki lahko domnevamo, da obstaja manjše jedro pesmi, primernih za vse družbenopolitične ureditve, večina pesmi pa se pojavlja le občasno. Natančna analiza vseh objav (ločeno za višje in nižje srednje šole ter za zamejska berila - Priloga 1, 2, 3) pa pokaže, da niti ena Gregorčičeva pesem ni predstavljena v vseh obravnavanih zgodovinskih obdobjih, od avstro-ogrske monarhije do samostojne Slovenije! Vse tri preglednice nazorno kažejo, da je na vseh ravneh in območjih potekalo intenzivno spreminjanje oziroma prevrednotenje šolskega izbora Gregorčičevih pesmi.

Še zlasti je opazno dejstvo, da se tiste pesmi, ki so bile najprimernejše do prve svetovne vojne, skoraj ne pojavijo več po drugi svetovni vojni (le 5 od 31), in obratno, da so

⁹ To zapostavljenost Kosovela v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni si po eni strani lahko razlagamo s favoriziranjem Gradnika iz neliterarnih razlogov, po drugi strani pa tudi kot zavračanje Kosovelovega modernizma.

med pesmimi, ki se pojavljajo v zadnjih petdesetih letih, večinoma take, ki niso bile primerne v obdobju avstro-ogrske monarhije. Ta izrazito ostra ločnica med pesmimi močno spominja na kulturni boj, ki ga je sprožil Gregorčičev primorski rojak Mahnič s svojo negativno oceno nekaterih Gregorčičevih pesmi (Človeka nikar!, V celici, O nevihti, Ujetega ptiča tožba - Kobljar 1962: 119-135) in pesnikov, predvsem Prešerna (Mahnič 1887: 134-178), ki se je odrazil v polemiki med liberalci in klerikalci takoj po pesnikovi smrti¹⁰ in ga najlepše odražata dve berili, izšli med drugo svetovno vojno.¹¹

Ne glede na povedano pa se da izluščiti nekaj pesmi, ki so primerne za skoraj vse politične sisteme, ne glede na ideološke razlike. To so pesmi Veseli pastir, Nazaj v planinski raj, Hajdukova oporoča, Življenje ni praznik, Ujetega ptiča tožba in O nevihti.¹² Nedvomno gre za pesmi, ki s svojo tematiko (idealizacija gorskega sveta, domoljubje, ki ni usmerjeno proti sosednjim narodom, in poveljevanje dela) presegajo nasprotja iz kulturnega boja.

Posebno pozornost si zaslužijo še pesmi, ki so bile manj primerne ali povsem neprimerne za objavo v berilih avstro-ogrske monarhije. Gre za pesmi Človeka nikar!, Moj črni plašč, V mraku, Soči, Izgubljeni cvet, Pogled v nedolžno oko ipd., ki so bile zaznamovane zaradi pretiranega pesimizma, radikalnega domoljubja ali ljubezenske tematike. Na drugi strani je sklop tistih pesmi, ki so postale povsem neprimerne v letih realnega socializma po drugi svetovni vojni, npr. Za dom med bojni grom, Pozdrav njegovemu veličanstvu cesarju, Mavrica, Rabeljsko jezero, Jeftejeva prisega, Samostanski vratar. To so pesmi, ki poveljujejo avstrijsko državo ali pa so povezane s krščansko motiviko. Slednje se v nasprotju z osrednjimi slovenskimi berili normalno pojavljajo v zamejskih čitankah, ki so izhajale po letu 1945.

Nazadnje naj omenim še pesmi Vinski duhovi in Svarilo, ki sta bili obe že tretjič oz. četrtič objavljeni v znamenitem Medvedovem izboru Gregorčičevih pesmi leta 1908 (Gregorčič 1908: 35,40). Prva se sploh nikoli ni pojavila v šolskem izboru, čeprav bi jo tako

¹⁰ Na vrsenskem pokopališču pri Svetem Lovrencu nad Sočo je imel pogrebni nagovor domači vikar, pesnikov soimenjak Simon Gregorčič iz Krna, ki je po pisanju liberalnega časnikarja "na koncu podvomil, ali je naš veliki pesnik v nebesih, ali pa se ne bo morda še kdove koliko časa cvrl v vicah", kar je takoj po pogrebu sprožilo zagrizen časopisni spor (Kmecl 1987: 123).

¹¹ Tedaj sta poleg cenzuriranih izborov iz predvojnih Bajčevih in Grafenauerjevih beril, ki jih je potrjeval Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, izšli dve zanimivi berili za nižje gimnazije: Slovensko berilo, ki sta ga za ljubljansko Mohorjevo družbo pripravila Janko Moder in Anton Vodnik, ter Slovenska čitanka I, II Odbora za prosveto pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu v Beli krajini. V prvem izboru sta Gregorčičevi pesmi Mavrica in Oljki, v drugem pa Soči in Mojo srčno kri škropite. Za domobransko strujo ni bila sprejemljiva bojevito domoljubna Soči, za komunistično pa nabožna Mavrica.

¹² Zanimivo je, da sta bili v Sketove avstro-ogrske čitanke uvrščeni pesmi Ujetega ptiča tožba in O nevihti, čeprav ju je Mahnič v svoji kritiki ostro zavrnil. Morda sta bili uvrščeni zato, ker ju lahko razumemo tudi kot neosebni "sliki" iz meščanskega sveta oziroma narave.

po vsebini kot sporočilu lahko primerjali z Menartovim Croquisom, stalnico slovenskih povojnih beril do danes. V primerjavi s Prešernovo Zdravljico tej pesmi očitno manjka dodana vrednost. Pesem Svarilo, lahkotna in izjemoma humorno zasnovana Gregorčičeva pesem, ki ima vzporednico v Prešernovi romanci Hčere svet, je bila objavljena le enkrat (v kvalitetnem Beličičevem zamejskem berilu leta 1947), čeprav bi bila didaktično zelo primerna zaradi svoje hudomušnosti.¹³

V raziskavo sem vključil še posebno preglednico, ki ponazarja lestvico desetih najpogostejših Gregorčičevih pesmi v nižjih in višjih srednjih šolah skupaj. Navajam:

Človeka nikar!	12	Nazaj v planinski raj!	8
O nevihti	10	V pepelnični noči	8
Soči	10	Naša zvezda	8
Oljki	9	Na bregu	8
Življenje ni praznik	9	Ujetega ptiča tožba	7

Prevladujejo pesmi z bivanjsko tematiko, domoljubne so samo tri, preseneča pa visoka uvrstitev pesmi Življenje ni praznik, ki sporočilno izhaja še iz Vodnikovega razsvetljenskega Dramila in bi ji težko pripisali visoko umetniško vrednost. Čeprav je verjetno najbolj znana Gregorčičeva pesem Soči¹⁴, je na prvem mestu v berilih Človeka nikar! (ki zaradi recepcijske zahtevnosti sploh ni primerna za nižje srednje šole!), najbrž zato, ker se v zadnjih tridesetih letih, ko berila prinašajo zelo skromen izbor iz Gregorčičeve poezije, bolj kot domoljubje ceni bivanjska razpetost.

Pesem Soči - šolska usoda ključnega besedila

Gregorčičevo Soči bi lahko obravnavali kot ključno besedilo, "enega od dejavnikov relativne konstantnosti sistema nacionalne literature" (Juvan 1990: 86-94)¹⁵, ki je še dandanašnji izjemno živo in popularno in tudi pogosto deklamirano v osnovni in srednji šoli. Pesem, ki je bila prvič objavljena leta 1879 v Stritarjevem Zvonu (Gregorčič 1979: 131), je

¹³ Pesem Svarilo je bila uglasbena in je ponarodela; menda so jo ponekod peli tako, da je gospodinja pela prvih pet kitic, ki prinašajo materino svarilo hčerki, gospodar pa je kot humorni kontrapunkt zapel zadnjo kitico.

¹⁴ To domnevo potrjuje Maja Melinc v raziskavi Poznavanje in razumevanje Gregorčiča med dijaki.

¹⁵ Da neko besedilo postane ključno besedilo, mora po Juvanu izpolnjevati tri pogoje v sprejemalni obdelavi: kanonizacijo, antonomazacijo ter trajnost in intenziteto delovanja. Soči je bila kanonizirana kot del "zlate knjige" leta 1982, kot del Medvedovega izbora iz leta 1908, ki je izšel v neverjetnih 80 tisoč izvodih in kot "frontno" besedilo na soški fronti. Še danes uporabljamo antonomaziji "sveta reka" in "branik slovenstva", trajnost in intenziteta delovanja pa se odražata v številnih parodijah, travestijah in citatih vse do sodobne književnosti.

vse do danes spodbujala številne medbesedilne navezave, predvsem v obliki parodij in travestij (Juvan 1997). Navajam tri primere iz različnih zgodovinskih obdobij. Prvi odlomek je iz predelave Silvina Sardenka med prvo svetovno vojno, drugi iz parodične pesnitve Ivana Roba Ljubljaniči, tretji pa iz sodobne pornopreobleke neimenovanega ženskega tria z naslovom Pički (Sardenko 1915, Rob 1994 in Trio tripičje 1997).

<p>Silvin Sardenko: Soči (1915)</p> <p><i>O da bi blizu bil ta dan! Oblok neba bo lep in čist, pod nebom sinje gorske grodi kot zlate črke v moder list žarele bodo: Mir vam bodi! Razkrhnjena so bridka jekla ... In ti boš spet vesela tekla, vzgojila lepših nam cvetov, vzgojila silnejših sinov.</i></p> <p>Ivan Rob: Ljubljaniči (1938)</p> <p><i>Kalna si, hči dolin! Ti meni si neljuba znanka, spomin na dolge šolske dni, od Laha se mi zdiš poslanka, nesoča srd, ki ne skopni. Vrag vzemi te tu sred ravni! ... Kako ti voda zeleni,</i></p>	<p><i>kako obilno se vali, ko pred Ljubljano še stojiš! A ko spustiš se med zidove, zakaj gre voda v barve nove? Zakaj izgine ti obilje? Saj tukaj niso kraške špilje.</i></p> <p>Salam Pesnikomedići: Pički (1997)</p> <p><i>Kako poslušno, pogumno molčiš, kako potrpežljivo, nudeče ječiš, ko se zviram v žrelo grička! A ko te pobaram, če morda boli te, zakaj te odprtost mine? Zakaj zapreš se, z Venere sestopiš, kaj se zmrднеš, godrnjaje spačiš? Teško se ločiš od neimenovanja težav, ko čakaš fuka valovanja? Mar ne veš, da si kričavo nema tik ob nasmehu mojega prisluškovanja? Obojno muko nama pač za seks potlačiš!</i></p>
--	--

Sardenkova travestija je zrcalna preslikava Gregorčičeve istoimenske ode. Začenja se z aktualizacijo, prikazom gorskih spopadov ob frontni črti ("*Krvava tečeš, hči planin! / Kesna si v uri mučeniški, / ko se ti v strugi bolečin / ustavlja živi tek dekliški. / Kalna si, hči planin!*"), v zadnji tretjini pa preide v optimistično napoved miru po končani vojni. Robova Ljubljaniči je duhovita parodija, ki ohranja Gregorčičev pesniški izraz ("*Kalna si, temna hči dolin, / gnusna v zmaličeni lepoti, / ko ti preblatenih plitvin / lopate, krampa zvenk ne moti, / kalna si, hči dolin.*"), z vsebinskimi protistavami pa dosega ustrezen parodični učinek. Parodija Pički je kakofoničen splet prvin ("*Krasna si, vroča špranja grička, / skrivnostna ciklama si gozdička / ko ti vonljivega pestička / tuljave gladke vdor ne moti, / krasna si, špranja grička!*"), ki le od daleč spominja na ritem, izrazje in metaforiko izvirnika in bi jo najustrezneje poimenovali ponesrečena groteska.

Povsem drugačno usodo kot v siceršnji literarni javnosti pa je Soči kot ključno besedilo doživljala v šolskih berilih. V gimnazijske čitanke do prve svetovne vojne sploh ni

imela vstopa, prav tako je ni v čitankah za višje razrede gimnazij v obdobju med obema vojnama, tako da je bila prvič objavljena v berilu za višje oziroma takrat enotne srednje šole šele leta 1961 v Pirjevčevi Slovenski književnosti. Pač pa se je Soči pojavila že leta 1908 v Brinarjevi Čitanki za meščanske šole, a še tam cenzurirana, saj se končuje po prvih dveh delih pred verzom "*Pa oh, siroti tebi žuga*", torej manjka ključni, sporočilno najpomembnejši del pesmi! Prav tako se Soči ni smela pojaviti v čitankah, ki so jih pod italijansko zasedbeno oblastjo v Ljubljanski pokrajini prirejali po predvojnih Bajčevih čitankah za nižje srednje šole, v zamejstvu pa je bila zaradi nacionalističnega prizvoka ravno tako nezaželena in so jo prvič objavili šele v berilu Bratuževe in Pirjevčeve leta 1981, to je sto let po objavi v Stritarjevem Zvonu.

Primerjava s položajem Gregorčičevih pesmi v pesniških antologijah 20. stoletja

V zadnjem delu raziskave me je zanimala primerjava med položajem Gregorčičevih pesmi v šolskih berilih in v sočasnih pesniških antologijah, predvsem zato, ker so tudi antologije zelo pomemben dejavnik v procesu kanoniziranja in dekanoniziranja (Juvan 1990: 88-90), vendar pa so lahko dosti bolj avtorske pri izbiri književnikov in njihovih leposlovnih besedil, saj so šolska berila praviloma pod skrbnim nadzorom aktualne oblasti.

V 20. stoletju je izšlo šest pesniških antologij (tri v razdobju od 1905 do 1920 in tri v razdobju od 1969 do 1993 - Priloga 5), tako da glede na 50-letni premor med obema sklopoma lahko pričakujemo precejšnje razlike. Podobno kot v berilih sam najprej opazoval, kako se spreminja položaj vodilnih desetih avtorjev (glede na število pesemskih enot), kar navajam v preglednici.

ILEŠIČ 1906		LOVRENČIČ 1918		GOLAR 1920		MENART 1969	
Aškerc	22	Prešeren	15	Levstik	24	Kosovel	20
Prešeren	19	Vodnik	15	Gregorčič	14	Župančič	20
Gregorčič	17	Jenko	14	Prešeren	12	Murn	16
Jenko	14	Levstik	13	Jenko	12	Prešeren	15
Župančič	11	Gregorčič	12	Stritar	9	Gradnik	14
Kette	7	Slomšek	7	Medved	8	Kette	12
Stritar	7	Aškerc	3	Aškerc	7	Bor	10
Medved	6	Kastelic	3	Resman	6	Stritar	10
Murn	6	Koseski	3	Poljanec	5	Jenko	9
Vodnik	6	Valjavec	3	Vodnik	4	Levstik	8

ŠEGA 1970		BAJT 1993	
Župančič	48	Murn	17

Kosovel	47	Jenko	15
Murn	41	Prešeren	14
Gradnik	28	Jesih	13
Prešeren	21	Kette	13
Vodušek	21	Kocbek	12
Jenko	20	Levstik	12
Kette	20	Svetina	12
Gregorčič	19	Zajc	12
Aškerc	17	Župančič	12

Položaj Gregorčičevih pesmi v pesniških antologijah je zelo podoben tistemu v srednješolskih berilih. V prvih treh, ki pokrivajo začetnih dvajset let 20. stoletja, so v samem vrhu, in sicer po pogostnosti enot od 3. - 5. mesta. Pri Menartu in Šegi na začetku sedemdesetih let sledi upad (v Menartovem izboru je Gregorčič 12., torej je povprečna uvrstitev okoli 10. mesta), v Sončnicah poldneva v devetdesetih letih pa je Gregorčič 20., torej že povsem obrobni antologijski avtor. Tudi primerjava z obema primorskima tekmečema za prvenstvo pokaže, da je v prvem sklopu antologij Gregorčič nesporen favorit, v drugem pa je značilno zaporedje Kosovel - Gradnik - Gregorčič.

Zelo zanimive ugotovitve pa daje natančnejši pregled prvih desetih pesniških izbrancev in vključenih Gregorčičevih pesmi (Priloga 4), ki razodeva, da se uvrstitvena merila avtorjev antologij lahko bistveno razlikujejo od meril tvorcev šolskih načrtov oziroma avtorjev šolskih beril. Za Ilešičev izbor, ki je izšel v Zagrebu, bi lahko rekli, da je v primerjavi s sočasnimi Sketovimi čitankami napreden. V ožji vrh postavlja Jenka, med prvo deseterico nima več Slomška, visoko so uvrščeni vodilni liriki moderne Kette, Murn in Župančič. Tudi izbor Gregorčičevih pesmi izraža nove poglede, saj je od 17 pesmi več kot pol takih, ki se v berilih pojavijo šele po letu 1920.

Temu povsem nasproten je Lovrenčičev izbor, ki je res nekaj posebnega, saj med izbranimi avtorji sploh nima Stritarja niti koga od najpomembnejših predstavnikov moderne, čeprav ima njegova antologija podnaslov Od Vodnika do moderne! Pač pa ima med prvo deseterico Kastelica, Koseskega, Slomška in Valjavca, kar je za tisti čas izrazito anahronistično. Tudi Gregorčičeve pesmi so izbrane konservativno, saj je od 12 pesmi več kot pol takih, ki so se pojavljale že v osemdesetih letih 19. stoletja.

Podobno nazadnjaški je Golarjev izbor iz leta 1920, saj je daleč pred vsemi na prvo mesto postavil Levstika, čeprav ima ta čas v berilih prvenstvo že Župančič. Res je avtor antologije visoko uvrstil Jenka, vendar pa tudi on povsem zanika pesnike moderne, vključno z

Župančičem, med prvo deseterico pa ima npr. Resmana in Poljančevo, danes povsem neznana pesnika. Tudi tu je izbor Gregorčičevih pesmi opazno zastarel.

Pri Menartu sta na vodilnih mestih Kosovel in Župančič, zelo podobno kot v sočasnih Bohančevih berilih. Taka je tudi opazna vloga Murna in Gradnika. Pač pa je na visoko sedmo mesto Menart povzdignil Bora, ki se uvrsti med prvo deseterico šele v Faturjevem kompletu beril v osemdesetih letih. Menartov izbor Gregorčičevih pesmi je opazno sodoben, saj sta od sedmih samo dve pesmi, ki sta se v berilih pojavljali že pred prvo vojno.

Razvrstitev vodilnih književnikov pri Šegi in soavtorjih je na prvi pogled podobna kot pri Bohancu, vendar so tudi opazne in pomembne razlike. Šega ima Prešerna, ki ga je izenačil z Voduškom, šele na petem mestu, medtem ko je pred njim Gradnik, ki je s četrtem mestom dosegel svoj najvišji položaj sploh v šolskih in nešolskih izborih. Precej nepričakovan je izbor Gregorčičevih pesmi, saj je od 19 pesmi kar 7 takih, ki so bile objavljene v berilih pred prvo vojno, vendar so to pesmi, ki so se pojavljale tudi v kasnejših obdobjih. Ta izbor bi lahko označili kot poskus preseganja kulturnega boja oziroma kot poskus celovite predstavitve primorskega pesnika.

Zadnja antologija iz leta 1993 je ponovno povsem samosvoj izbor najpomembnejše deseterice. V šolskih berilih sta prvenstvo dokončno osvojila Prešeren in Cankar, Bajt in Kolšek (ta je bil tudi soavtor sočasnih beril!) pa sta na piedestal postavila Murna, medtem ko je Prešeren šele na tretjem mestu za Jenkom. Župančič je šele na desetem mestu (v sočasnih berilih si deli tretje mesto s Kosovelom), pesnik Krasa pa je sploh izpadel iz prve deseterice. Pač pa je na četrtem mestu Jesih, med prvih deset pa sta avtorja uvrstila še Kocbeka, Zajca in Svetino. Očitno že naslov Sončnice poldneva (po Udovičevi pesmi) meri na to, da bodo v izboru poudarjene pesmi modernistov oziroma tako imenovanih čistih lirikov, tj. brez domoljubnih, socialnih in drugih ideoloških značilnosti. Gregorčič je s sedmimi enotami daleč zadaj, pred njim pa so tudi številni še živi pesniki, kot npr. Grafenauer, Šalamun, Dekleva, Novak in Ihan. Ta izbor pesnikov se povsem ujema z objavljenimi Gregorčičevimi pesmimi, od katerih sta samo dve domoljubni, za vse pa je značilna poudarjena bivanjska stiska oziroma notranja razpetost.

Na koncu sem analiziral še pogostnost posameznih Gregorčičevih pesmi v vseh pesniških izborih skupaj. Rezultate navajam v preglednici, ki prinaša deset najpogostejših pesmi.

Soči	6	Oljki	3
Človeka nikar!	5	Nazaj v planinski raj!	3
Ujetega ptiča tožba	4	Ti meni svetlo sonce ...!	3

Sam	3	V pepelnični noči	3
Na bregu	3	Moj črni plašč	3

Kar sedem pesmi od desetih je uvrščenih tudi na lestvici najpogostejših Gregorčičevih pesmi v šolskih berilih, s tem da je nekoliko drugačna razvrstitev. Tu je na prvem mestu pesem Soči, kar je pričakovano (že Ilešič, Golar in Lovrenčič v nasprotju s sočasnimi Brinarjevimi čitankami objavljajo Soči v celoti!), glede na to, da je to Gregorčičevo ključno besedilo. V antologijah je nekoliko presenetljivo na tretjem mestu Ujetega ptiča tožba, ki je v šolskem izboru šele na zadnjem mestu. V berilih je na drugem mestu pesem O nevihti, ki je v antologijah sploh ni med prvimi desetimi. Podobno velja za izrazito poučno pesem Življenje ni praznik, ki ima v šolskem izboru zavidljivo peto mesto. to nasprotje lahko pojasnimo z dejstvom, da sta se obe pesmi pojavljali predvsem v berilih za nižjo srednjo šolo, pesniške antologije pa so namenjene starejšim in zahtevnejšim bralcem.

Sklep

Raziskava o Gregorčičevih pesmih v srednješolskih berilih je dovolj prepričljivo pokazala, da na sprejemanje posameznega avtorja oziroma leposlovnega besedila vpliva cela vrsta zunajliterarnih dejavnikov, povsem v skladu s spoznanji sodobne empirične literarne znanosti.

Uporaba števnih metod je razkrila, da se je položaj Gregorčičevih pesmi v razmerju do drugih šolskih avtorjev postopoma spreminjal, da je bil v različnih zgodovinskih obdobjih razmeroma visok in stabilen, da pa je v zadnjih tridesetih letih, ko sta se kot prva šolska avtorja dokončno potrdila Prešeren in Cankar, dva nacionalna mita, Gregorčič postal obrobni šolski pesnik.

Analiza pojavljanja posameznih pesmi prinaša spoznanje, da so bile številne Gregorčičeve pesmi primerne za obravnavo v šoli, da je bil tako rekoč "pesnik za vse čase", da pa je zelo malo pesmi, ki so bile sprejemljive v različnih družbenopolitičnih ureditvah, pač pa se tudi v objavah Gregorčičevih pesmi odraža neke vrste kulturni boj. To spoznanje velja tudi za pesem Soči, Gregorčičevo ključno besedilo, ki je bilo v določenih obdobjih in prostorih stigmatizirano in celo cenzurirano.

Primerjava s sočasnimi pesniškimi antologijami pa je pokazala, da šolska berila podlegajo drugim merilom za izbor avtorjev in leposlovnih besedil, da je sprememba tradicije

v berilih pogojena predvsem s širšimi družbenimi spremembami, medtem ko so izborne usmeritve v antologijah lahko tudi povsem osebne in v nasprotju s splošno družbeno prakso.

Priloge

Priloga 1 (Gregorčičeve pesmi - višje srednje šole):

NASLOV PESMI	1886	1921	1942	1946	1961	1971	1973	1981	1987	2001
Jejtejeva prisega	1	1								
Ujetega ptiča tožba	1	1	1	1	1					
Samostanski vratar	1	1								
Oljki	1	1	1							
Pozdrav NV cesarju	1									
Jurčiču v spomin	1									
Sam	1	1		1						
Daritev	1	1	1							
Na bregu	1	1		1			1			
Življenje ni praznik	1									
Oj zbogom, ti planinski svet	1									
Pri jezcu	1									
Vzori	1	1								
Nevesta		1		1						
V pepelnični noči		1				1			1	
Mojo srčno kri škropite		1	1							
Naš narodni dom		1		1						
Spominčice		1								
Izgubljeni raj		1								
Sveta odkletev		1								
Školjka		1								
Naša zvezda		1	1	1	1	1				
Moje gosli		1								
Njega ni!		1		1	1					1
V mraku		1	1							
Ne tožim!		1								
Na polju		1			1					
Opomin k veselju		1								
Kupa življenja		1	1	1						
Izgubljeni cvet		1	1	1		1	1			
Pogled v nedolžno oko		1	1	1						
Človeka nikar!		1	1	1	1	1	1	1	1	1
Moj črni plašč		1		1	1	1	1			
Vojaške pesmi		1								
Naš čolnič otmimo		1		1						
Predsmrtnice		1	1	1						
Nazaj v planinski raj!			1							
Dekletova molitev			1							
Delavcem				1						
Domovini				1						
Kako srčno sva se ljubila				1	1					
O nevihti				1	1	1				
Velikonočna				1						

Znamenje				1	1					
Ti meni svetlo sonce ...					1		1			1
Zadnja želja					1					
Tone, sonce, tone					1					
Pri morju					1					
Soči					1	1	1			1
V celici						1				
V krčmi						1				
Narave svatba						1				
Zimski dan						1				
Objame naj me večni mir						1				
Iskrice domorodne							1			
Moč ljubezni							1			
Zaostali ptič							1			
Veseli pastir										1

Priloga 2 (Gregorčičeve pesmi - nižje srednje šole):

NASLOV PESMI	1889	1913	1908	1921	1926	1931	1939	1940	1943	1946
Odlikovanje	1	1		1						
Mavrica	1	1		1		1	1	1	1	
Veseli pastir	1	1		1			1		1	
Rabeljsko jezero	1	1	1	1						
Lastovkam	1	1		1		1	1	1	1	
Za dom med bojni grom	1	1	1		1					
Dražba	1	1	1	1						
Nazaj v planinski raj!	1	1				1	1	1	1	1
O nevihti	1	1			1	1	1	1	1	
»Prijatelj« in senca	1	1	1	1		1				
Zimski dan	1		1							
Vojaki na potu	1	1	1	1	1					
Hajdukova oporoka	1	1		1	1					1
Črni trn	1									
V srce si glej!	1									
Sreča I, II	1									
Čas	1	1		1						
Grobni spomenik prijatelju	1									
Mladini		1								
Primula		1								
Znamenje		1	1		1		1	1	1	
Dan in noč		1		1						
Zaostali ptič			1		1			1		
Soči			1		1	1	1	1		1
Jejtejeva prisega			1		1			1		
Življenje ni praznik			1		1	1	1	1	1	1
Samostanski vratar			1		1					
Kmetiški hiši			1							
Ne zveni mi!			1		1					
Pastir			1							
Pri pogrebu			1							
Na bregu			1		1			1		

Škrat			1						
Kesanje			1						
Oljki			1		1	1	1		1
Bratje, v kolo si vstopimo!			1		1				
Domovini			1		1				
Jurčiču v spomin			1		1				
Pozdrav NV cesarju			1						
Kdo je mož				1					
Pozabljenim				1			1		1
Naša zvezda					1		1		1
V pepelnični noči					1	1	1		1
Na potujčeni zemlji					1				
Lovorika na grob možu					1				
Uvod k Poezijam					1				
Sam						1			
Ujetega ptiča tožba					1				
Iz predsmrtnic					1				
Daritev						1	1	1	1
Mojo srčno kri škropite						1	1	1	1
Oj, zbogom, ti planinski svet						1	1		1
Človeka nikar!						1	1		1

Priloga 3 (Gregorčičeve pesmi - berila v primorskem zamejstvu):

NASLOV PESMI	1928 NV	1946 NV	1947 N	1947 V	1948 N	1979 V	1993 V
Sam	1	1		1		1	1
Mavrica	1	1	1				
Veseli pastir	1	1	1				
Daritev	1	1		1			
Kupa življenja	1	1		1			
Človeka nikar!	1	1		1		1	1
Lastovkam	1	1	1				
»Prijatelj« in senca	1	1			1		
Življenje ni praznik	1	1	1		1		
Nazaj v planinski raj!	1	1		1		1	1
Čas	1	1					
Sreča	1	1					
Oljki	1	1		1		1	1
Želodec	1	1					
Na bregu			1		1	1	1
Rabeljsko jezero			1		1		
V pepelnični noči			1		1	1	1
Nevesti				1	1		
Svarilo				1			
Njega ni!				1		1	1
Zjasni zvezde mu temne				1		1	1
Mojo srčno kri škropite				1			
Pri jezu				1			
Pastir				1		1	1
Ujetega priča tožba				1			
Pogled v nedolžno oko				1			
Obvari Bog te v cveti!				1			

V celici				1		1	1
Iz Predsmrtnic				1			
Jejtejeva prisega					1		
Naša zvezda					1		
Znamenje					1		
Hajdukova oporoka					1		
Samostanski vratar					1		
Siromak					1		
Moje gosli						1	1
Naša zvezda						1	1
Narave svatba						1	1
Ti meni svetlo sonce ...						1	1
O nevihti						1	1
Moj črni plašč						1	1
Soči						1	1
Na potujčeni zemlji						1	1
Confessiones							1
Objame naj me večni mir							1

Priloga 4 (Gregorčičeve pesmi v pesniških antologijah):

NASLOV PESMI	1906	1918	1920	1969	1970	1993
Ujetega ptiča tožba	1		1	1	1	
Sam	1	1	1			
Daritev	1	1				
Življenje ni praznik	1					
Kupa življenja	1	1				
V mraku	1					
Na bregu	1	1			1	
Človeka nikar!	1		1	1	1	1
Naša zvezda	1					
Oj z Bogom, ti planinski svet!	1					
Soči	1	1	1	1	1	1
Domovini	1		1			
Izgubljeni cvet	1				1	
Dekletova molitev	1		1			
Srce človeško sveta stvar!	1					
Eno devo le bom ljubil	1					
Predsmrtnice	1				1	
Na potujčeni zemlji		1				
Zjasni zvezde mu temne		1			1	
Kmetški hiši		1	1			
Pri jezcu		1				
Oljki		1	1		1	
Ne tožim!		1				
Nazaj v planinski raj!		1	1		1	
Mojo srčno kri škropite			1		1	
Mavrica			1			
Vinski duhovi			1			
O nevihti			1		1	
Pastir			1			
Ti meni svetlo sonce ...				1	1	1
Moj črni plašč				1	1	1
V pepelnični noči				1	1	1
Naš narodni dom				1		

Njega ni!					1	
Ohrani Bog te v cveti!					1	
Lastovkam					1	
V celici					1	1
Narave svatba					1	
Pil i jaz sem sladki strup						1

Priloga 5 (pesniške antologije 20. stoletja):

1. Fran Ilešič, Cvieće slovenskoga pjesništva, Matica hrvatska, Zagreb 1906
2. Josip Lovrenčič, Brstje iz vrta slovenskega pesništva, Družba sv. Mohorja, Celovec 1918
3. Cvetko Golar, Sto let slovenske lirike (od Vodnika do moderne), Umetniška propaganda, Ljubljana 1920
4. Janez Menart, Iz roda v rod duh išče pot, Mladinska knjiga, Ljubljana 1969
5. Drago Šega idr., Živi Orfej (velika antologija slovenske poezije), Cankarjeva založba, Ljubljana 1970
6. Drago Bajt in Peter Kolšek, Sončnice poldneva (antologija slovenske poezije), Mihelač, Ljubljana 1993

Priloga 6 (seznam kompletov beril):

1. Jakob Sket, Slovenska čitanka I-IV, 1889-1893
2. Jakob Sket, Slovenska čitanka V-VIII, 1886-1893
3. Sket - Wester, Slovenska čitanka I-IV, 1906-1913
4. Sket - Wester, Slovenska čitanka V-VIII, 1903-1914
5. Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole I-III, 1908-1912
6. Josip Wester, Slovenska čitanka I-IV, 1921-1922
7. Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole I-IV, 1922-1926
8. Ivan Grafenauer, Slovenska čitanka V-VIII, 1921-1930
9. Andrej Budal, Cvetnik slovenskega slovstva, 1928
10. Anton Bajec, Slovenska čitanka I-IV, 1931-1935
11. Anton Bajec, Slovenska čitanka I-IV, 1939
12. Wagner - Gaspari, Čitanka za meščanske šole I-IV, 1939-1940
13. Brez avtorja, Slovenska čitanka I-IV, 1943
14. Ivan Grafenauer, Slovenska čitanka V-VIII, 1942
15. Odbor za berila, Slovensko berilo I-III, 1946-1947
16. Odbor za berila, Slovensko berilo IV-VII, 1946-1949
17. Andrej Budal, Cvetnik slovenskega slovstva, 1946
18. Vilko Čekuta, Slovenska čitanka, 1947
19. Jevnikar - Beličič, Slovenska čitanka I-II, 1947
20. Mara Blažina, Slovenska čitanka I-III, 1948-1949
21. Pirjevec - Bohanec, Slovenska književnost I-II, 1961-1965
22. Franček Bohanec, Slovensko berilo I-IV, 1971-1975
23. Vera Gregorač, Slovenščina I-IV, 1973-1979
24. Pertot - Petaros - Bratuž, Slovensko berilo I-III, 1979-1981
25. Fatur - Bohanec, Književnost I-IV, 1981-1984
26. Peter Kolšek, Berilo I-IV, 1987-1990
27. Pertot - Petaros - Bratuž, Slovensko berilo I-III, 1990-1993
28. Janko Kos, Svet književnosti I-IV, 2000-2003

LITERATURA

- CIPERLE, Jože (1987): *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- GREGORČIČ, Simon (1908): *Poezije*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- GREGORČIČ, Simon (1979): *Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GUILLORY, John (1990): Canon. Lentricchia, F. in Mc Laughlin, T. (ur.). *Critical terms for literary study*. Chicago.
- HAUG, Walter (1988): *Mittelhochdeutsche Klassik: gesehen unter dem Aspekt der Dichterkataloge des 13. Jhrds und der damit verbundenen Kanonisierungseffekte*. Simm, H. - J. (ur.): *Literarische Klassik*. Frankfurt / Main.
- JUVAN, Marko (1990): *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi: medbesedilnost recepcije*. Ljubljana: Revija Literatura.
- JUVAN, Marko (1997): *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- KMECL, Matjaž (1987): *Slovenska postna premišljevanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOBLAR, France (1962): *Simon Gregorčič: njegov čas, življenje in delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MAHNIČ, Anton (1887): *Dvanajst večerov: pogovori doktorja Junija z mladim prijateljem*. Gorica: samozaložba.
- ROB, Ivan (1994): *Deseti brat*. Ljubljana: Rokus.
- SARDENKO, Silvin (1915): Soči. *Slovenec*, 226, 4. 10. 1915.
- SCHMIDT, Siegfried J. (1980): *Grundriss der Empirischen Literaturwissenschaft*, Teilband 1. Braunschweig, Wiesbaden.
- SCHMIDT, Siegfried, J. (1987): *Abschied vom Kanon?* Assmann, A. in J. (ur.): *Kanon und Zensur: Beitrage zur Archaeologie der literarischen Kommunikation 2*. Muenchen.
- TRIO Tripičje (1997): *Fukljica: indiskretni šarm maloburžoazije*. Nova Gorica: Branko.

Maja Melinc

Kamno

POZNAVANJE IN RAZUMEVANJE GREGORČIČA MED DIJAKI

Prispevek prikazuje rezultate raziskave o poznavanju in razumevanju Gregorčičevih del med dijaki na slovenski in italijanski strani meje. Med 144 dijaki osmih srednjih šol smo preverjali njihovo poznavanje naslovov Gregorčičevih pesmi, zmožnost razumevanja miselne (idejne) strukture pesmi in nekatere faktografske podatke o pesnikovem življenju. Zanimalo nas je, ali se jim zdi Gregorčičeva poezija pomembna za razvoj slovenske narodne zavesti in koliko je na njihov odnos do pesnika vplivala šola. V zadnjem sklopu vprašanj smo anketirance prosili za mnenje, kako naj bi učitelji obravnavali Gregorčiča, da bi ga mladim bolj približali. Po pričakovanjih so dijaki, pri katerih je potekal komunikacijski pouk in so preko seminarских nalog o pesniku raziskovali tudi sami doma, na vprašanja o Gregorčiču odgovarjali znatno bolje od tistih, pri katerih je bil pouk dolgočasen in so samo pisali oz. poslušali učiteljevo razlago.

Ključne besede: Simon Gregorčič, literarna klasika, književna didaktika, književni pouk

This article is based on the research of the recognition and comprehension level of Gregorčič's poems among secondary school students from both sides of the Slovene-Italian border. We studied the responses of 144 students from eight secondary schools to examine the level of recognition of the titles of Gregorčič's poems, the ability to comprehend their messages and some facts about the poet's life. The students had to answer the following questions: date and place of the poet's birth and death and which literary-historical period he is linked to. We wanted to know whether they consider Gregorčič's poetry an important factor in the development of the Slovene national awareness and how big the school's influence on their perception of the poet was. In the last set of questions we explored their opinion on how they think the teachers could make Gregorčič more appealing to young generations. The results of the research showed a great variety of student's responses and their level of knowledge on this subject. As expected, the students whose lessons were based on communication, essays and individual research work knew more about Gregorčič than students whose lessons were boring and were only based on writing and listening to teacher's explanations. We have come to the conclusion that Gregorčič's poetry can be presented in an appealing way with appropriate motivational strategies and teacher's willingness and that a positive attitude towards poetry and literary classics in general can be established.

Key words: Simon Gregorčič, literary classics, literary pedagogy, literary classic

1 Razprav o tem, ali je za temeljni namen sodobnega literarnega pouka literarna klasika še primerna in med učenci zaželeno, je bilo že veliko.¹ Pojavljajo se vprašanja, ali imajo dela literarnega kanona za sodobnega mladega bralca tudi motivacijsko vlogo, da ti ob njihovem branju uživajo, in ali jim to branje pomeni tolikšno pozitivno izkušnjo, da po končanem šolanju branja leposlovja ne bodo opustili. Ob obletnici smrti Simona Gregorčiča in s tem posledično večji izpostavljenosti nas je zanimalo, koliko mladi na slovenski in italijanski strani meje poznajo in razumejo Gregorčičeve pesmi, ali so jim te še vedno blizu in kaj ta

¹ Raziskava o Gregorčiču se navezuje na raziskavo o Prešernu, ki jo je skupaj s študenti izvedla red. prof. dr. Boža Krakar Vogel, in je bila leta 2000 objavljena v JiS.

odziv nanje skupaj z njihovimi predlogi za izboljšanje pouka nakazuje za sodobno pedagoško prakso.

1.1 Raziskavo smo opravili oktobra 2006, in sicer med dijaki zadnjih letnikov² srednjih šol v Trstu, Gorici, Novi Gorici, Tolminu, Ljubljani in kot morebiten kontrast tudi na Ravnah na Koroškem. Vprašalnik³ (Gregorčič danes) je reševalo 96 dijakov na slovenski in 48 dijakov na italijanski strani meje, skupaj 144. Sodelovalo je enajst razredov osmih srednjih šol:

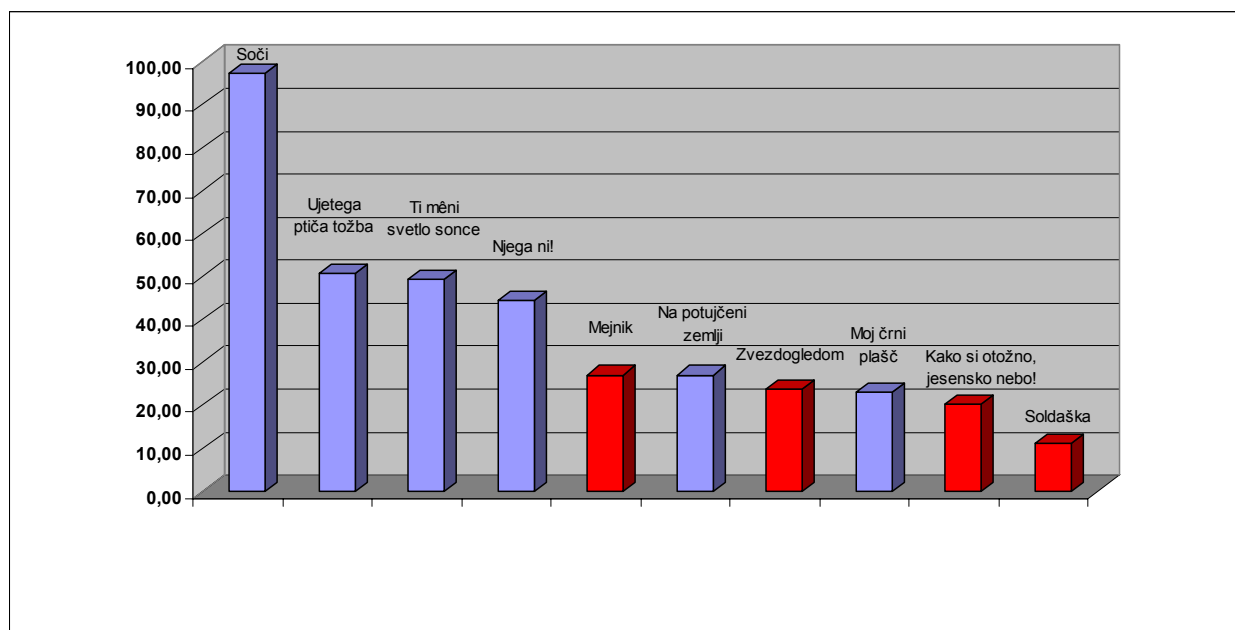
- 1) Klasični in znanstveni licej »France Prešeren«, Trst – klasična smer (9 anketirancev – 7 dijakinj in 2 dijaka),
- 2) Klasični in znanstveni licej »France Prešeren«, Trst – znanstvena smer (7 anketirancev – 6 dijakinj in 1 dijak),
- 3) Pedagoški licej »A. M. Slomšek«, Trst – pedagoška smer (4 anketiranke, dijakinje),
- 4) Pedagoški licej »A. M. Slomšek«, Trst – družboslovna smer (8 anketirank, dijakinj),
- 5) Državni izobraževalni zavod s slovenskim učnim jezikom – klasična smer »Primož Trubar« in učiteljišče »Simon Gregorčič«, Gorica – družboslovna smer (9 anketirancev – 5 dijakinj in 4 dijaki),
- 6) Državni poklicni zavod za trgovske dejavnosti »Ivan Cankar« s priključenim oddelkom TTZ »Žiga Zois« in tehnični zavod »Jurij Vega«, Gorica – trgovska, ekonomska smer (6 anketirancev – 4 dijakinje, 2 dijaka),
- 7) Državni poklicni zavod za trgovske dejavnosti »Ivan Cankar« s priključenim oddelkom TTZ »Žiga Zois« in tehnični zavod »Jurij Vega«, Gorica – informacijska smer (5 anketirancev, dijakov),
- 8) Gimnazija Nova Gorica, Nova Gorica – likovna smer (24 anketirancev – 19 dijakinj in 5 dijakov),
- 9) Gimnazija Tolmin, Tolmin (27 anketirancev – 14 dijakinj in 13 dijakov),
- 10) Gimnazija Ljubljana, Ljubljana (17 anketirancev – 12 dijakinj in 5 dijakov),
- 11) Gimnazija Ravne na Koroškem, Ravne na Koroškem (28 anketirancev – 17 dijakinj in 11 dijakov).

2 Vprašalnik so sestavljala vprašanja zaprtega in odprtega tipa. V prvem sklopu vprašanj smo preverjali, koliko Gregorčičevih pesmi poznajo dijaki. Izmed naštetih naslovov pesmi so morali izbrati tiste, za katere so menili, da jih je napisal Simon Gregorčič. Med naštetimi so

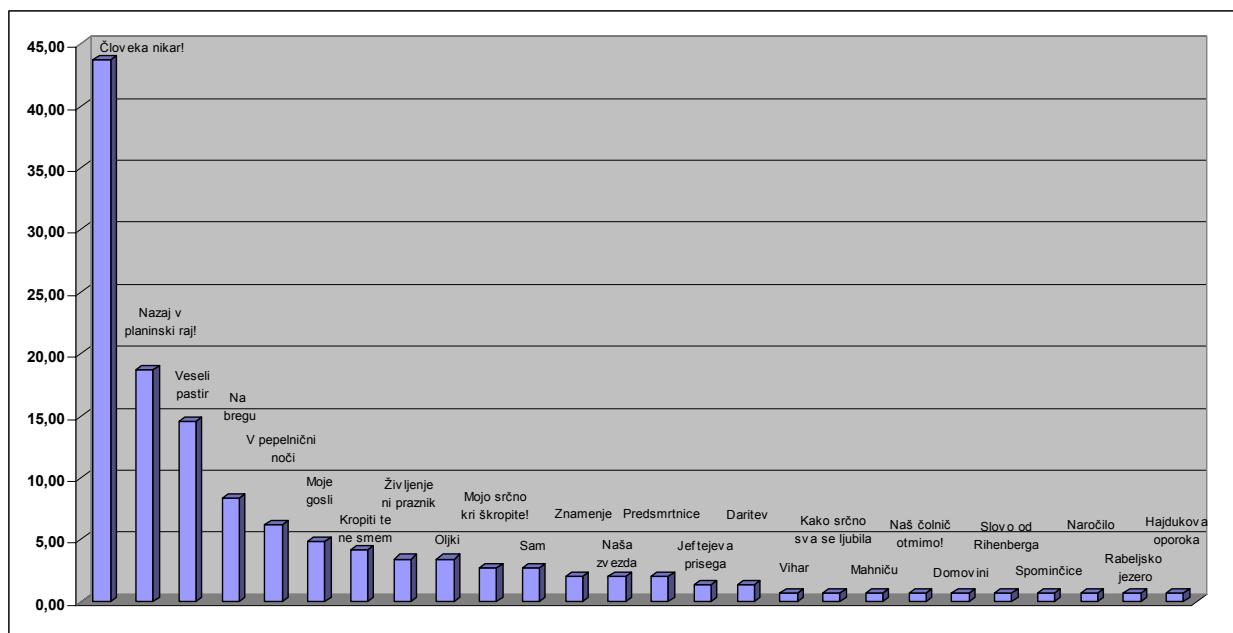
² V četrth letnikih oz. pri zamejskih Slovencih v petih letnikih (rojeni l. 1988).

³ Za reševanje vprašalnika so rabili povprečno dvajset minut.

bile namreč tudi ena Stritarjeva, ena Aškerčeva in dve Prešernovi pesmi. Poleg že izbranih so morali dijaki dopisati naslove pesmi, ki jih še poznajo. Po pričakovanjih je kar 98 % dijakov za Gregorčičevo prepoznalo pesem Soči, sledijo Ujetega ptiča tožba, Ti mēni svetlo sonce in Njega ni. Okoli 20 % dijakov je Gregorčiču pripisalo tudi Aškerčevo pesem Mejniki, Prešernovo Zvezdogledom in Stritarjevo Kako si otožno, jesensko nebo!

Med Gregorčičevimi pesmimi, ki jih še poznajo, so dijaki največkrat omenjali Človeka nikar, Nazaj v planinski raj in Veseli pastir. Skupaj so znali naštetih kar 32 Gregorčičevih pesmi. Od tega so jih dobri del prispevali dijaki s Klasičnega liceja »France Prešeren«, z Državnega izobraževalnega zavoda s slovenskim učnim jezikom Trubar–Gregorčič in z Gimnazije Tolmin. Ti so namreč obravnavi Gregorčiča posvetili veliko časa, dijaki so samostojno raziskovali tudi doma.

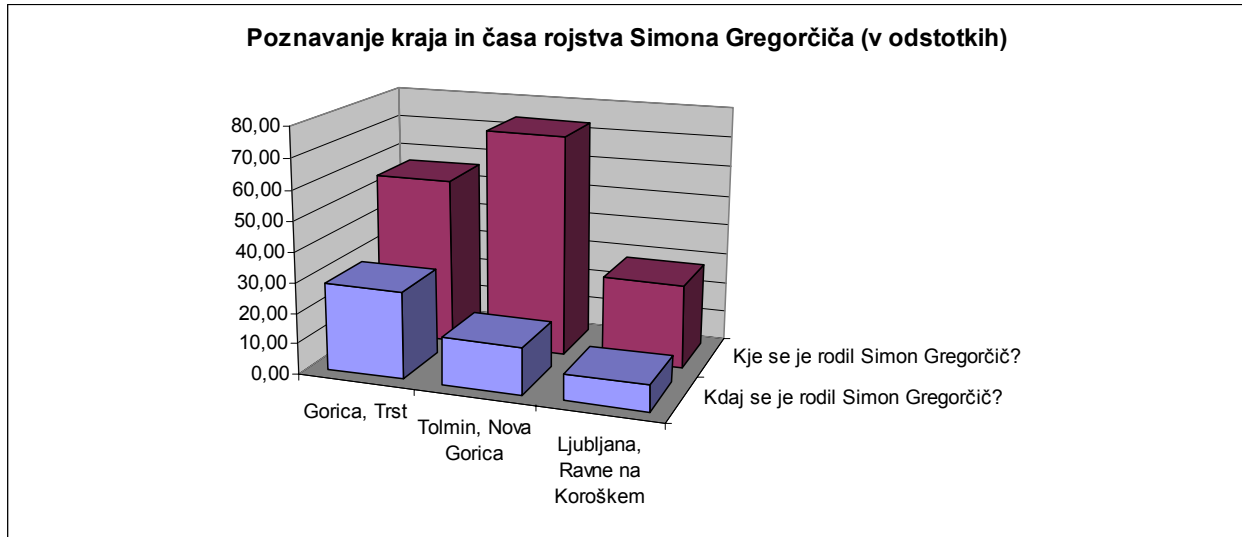
Poznavanje pesmi lahko povežemo tudi s podatkom, ali imajo doma Gregorčičeve Poezije ali ne. Dijaki, ki imajo doma Poezije, so znali naštetih dve Gregorčičevi pesmi, tisti, ki jih nimajo, pa zgolj eno.

2.1 Pri naslednjih vprašanjih smo preverjali šolsko znanje. Dijaki so morali prepoznati pesem⁴, prepisano iz šolskega berila.⁵ Napisati so morali naslov pesmi, poglavitno sporočilo pesmi, (strnjeno v eni povedi) in navesti tista mesta v pesmi, na katerih se kaže Gregorčičevo svetobolje. Naslov pesmi je prepoznalo 63 % dijakov, poglavitno sporočilo je napisalo 42 % dijakov. Mesta oz. vsaj eno mesto, na katerem se kaže svetobolje, je znalo poiskati le 28 % dijakov. Očitno je, da veliki večini dijakov kritično oz. ustvarjalno branje z razumevanjem povzroča težave. Niso zmožni preoblikovati prebranega besedila iz ene abstraktne oblike v drugo, ne zmorejo pojasniti določenih simbolov z drugimi besedami. Kot kaže, so branju z razumevanjem, poglobljeni interpretaciji in problematizaciji v šoli posvetili premalo pozornosti.

⁴ Cuderman, Vinko idr. (2001): *Branja 2. Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.

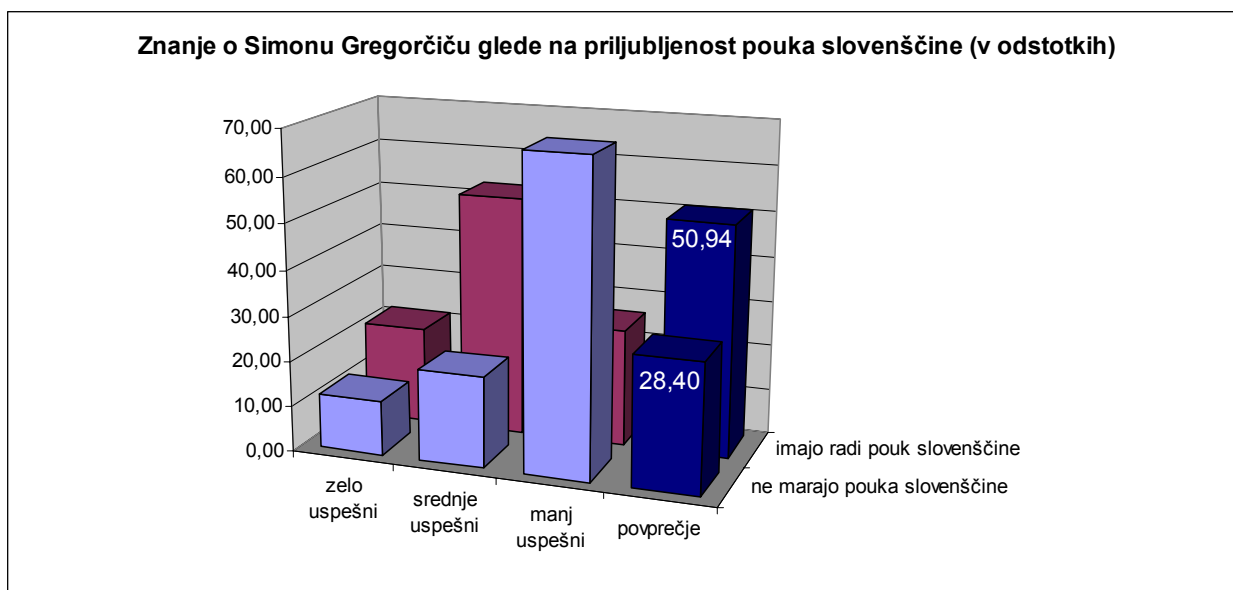
⁵ Človeka nikar!

2.2 Naslednji sklop vprašanj je poizvedoval po nekaterih faktografskih podatkih: kraju in datumu pesnikovega rojstva, obletnici njegove smrti in literarnozgodovinskem obdobju, ki mu je pripadal.

Kraj pesnikovega rojstva so po pričakovanjih, domnevno zaradi bližine, najbolj poznali dijaki iz Tolmina in Nove Gorice, najmanj, najbrž zaradi oddaljenosti, dijaki iz Ljubljane in Raven na Koroškem. Letnico Gregorčičevega rojstva so si najbolj zapomnili dijaki iz Trsta in Gorice, kar je, po pripovedovanju učiteljev, posledica dolgotrajne in poglobljene obravnave pesnikovega življenja.

2.3 Na znanje o Gregorčiču pa je deloma vplivala tudi priljubljenost pouka slovenščine. Tisti dijaki, ki imajo radi pouk slovenščine, so na vprašanja o Simonu Gregorčiču bolje odgovarjali.

Ob vprašanju, ali imajo radi pouk slovenščine, so se največkrat pojavili naslednji odgovori:

DA:	
Pouk slovenščine širi splošno izobrazbo, razgledanost.	24,31 %
Imamo dobrega, zavzetega profesorja/-ico.	12,50 %
Ure so zanimive.	10,42 %
Rad/-a imam materni jezik.	9,03 %
Profesor/-ica dobro razlaga.	7,64 %
S poukom slovenščine širimo vrednote.	6,94 %
Rad/-a imam samo književnost, jezika ne maram.	6,94 %
Rad/-a berem.	4,86 %
NE:	
Pouk slovenščine je dolgočasen, ker samo pišemo.	17,36 %
Profesor/ica slabo razlaga.	4,17 %
Pri pouku se učimo preveč podrobnosti (faktografije).	4,17 %
Ne maram profesorja/-ice.	3,47 %
Ne berem rad/-a.	3,47 %

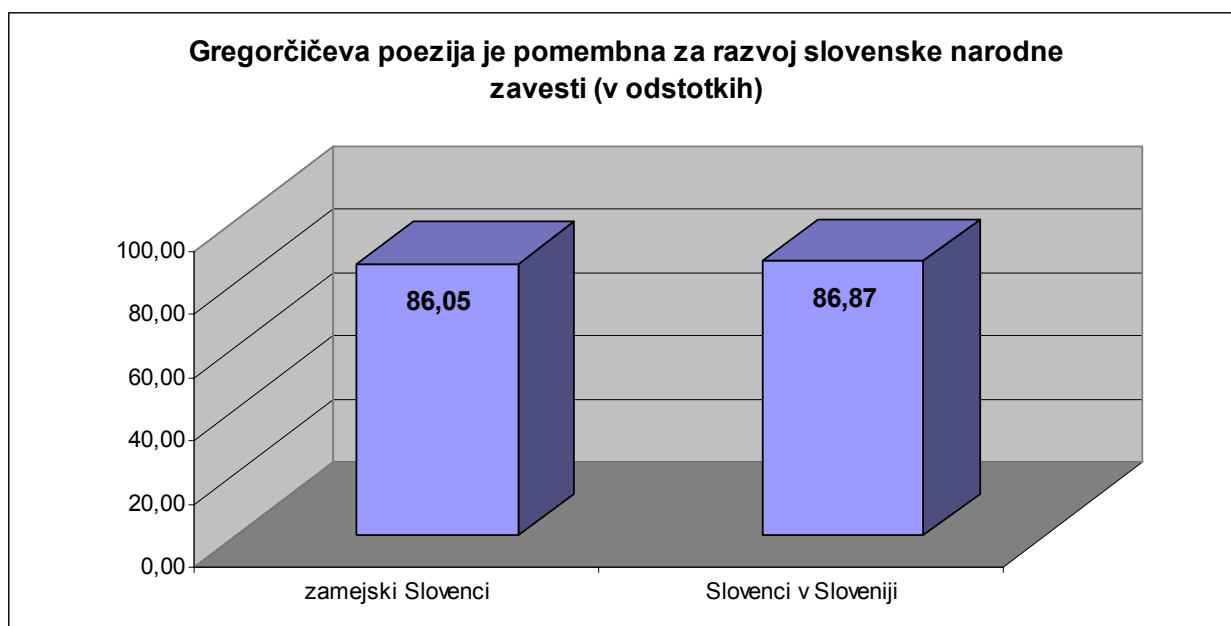
2.4 Dijaki so potrdili že znano dejstvo, da si bolj zapomnijo tisto, kar naredijo sami oz. za kar se bolj potrudijo. Na vprašanje, kako naj učitelji obravnavajo Simona Gregorčiča, da bi ga mladim bolj približali, so dijaki navedli naslednja didaktična priporočila:

Sami bi morali narediti referate, seminarske naloge, pripraviti okroglo mizo.	12,50 %
Obiskati bi morali njegov rojstni kraj.	11,11 %

Učitelji bi morali bolj razložiti zgodovinsko ozadje in pesnikov življenjepis.	8,33 %
Njegove pesmi bi morali aktualizirati.	7,64 %
O njegovih pesmih bi se morali več pogovarjati.	7,64 %
Poslušali bi lahko njegove uglasbene pesmi.	7,64 %
Ogledali bi si lahko videokaseto o Simonu Gregorčiču.	6,94 %
Naredili bi lahko plakat o Simonu Gregorčiču.	6,94 %
Glasno bi morali brati njegove pesmi.	6,25 %
Sami bi morali analizirati in interpretirati pesmi.	5,56 %
Na pamet bi se morali naučiti kakšno pesem.	4,17 %
Prebrati bi morali več njegovih pesmi.	3,47 %
V šoli bi lahko imeli kviz o Simonu Gregorčiču.	3,47 %
Ob glasbi bi lahko upodabljali njegove pesmi.	2,78 %

2.5 Kar 70 % dijakov je pritrnilo, da je na njihov odnos do Gregorčiča vplivala obravnava v šoli. Največkrat so kot utemeljitev navajali dejstvo, da ga drugače sploh ne bi poznali. Številni so se o njem največ naučili ob organizaciji šolske prireditve ob 100-letnici pesnikove smrti in pripravi referatov. Nekateri so pri pouku tako pritegnili, da so doma prebrali več njegovih pesmi. Največ časa so po pripovedovanju profesorjev Gregorčiču posvetili zamejci, kar je opazno tudi po nekoliko boljšem reševanju celotnega vprašalnika.

2.6 Dijake smo povprašali, če se strinjajo z nekoliko provokativno trditvijo: *Gregorčiča naj bi v šoli ne obravnavali, saj je zastarel*. Pričakovano je kar 93 % dijakov odgovorilo, da nikakor ni zastarel. Najpogostejše utemeljitve so bile, da je še vedno aktualen, da je pomemben za slovensko kulturo, da spada znanje o njegovih delih v splošno razgledanost. Številni so izpostavili pomembnost Gregorčičeve poezije za ohranjanje slovenske literature in kulture ter za obstoj slovenskega naroda. Kar 86 % dijakov je menilo, da je Gregorčičeva poezija pomembna za razvoj slovenske narodne zavesti. Pri tem ni bistvene razlike med odgovori zamejskih Slovencev in Slovencev v Sloveniji. Nekateri dijaki iz Ljubljane in Raven na Koroškem so menili, da Gregorčičeva poezija nima pomena pri oblikovanju narodne zavesti in da ta status pripada le Prešernu.

3 Z raziskavo smo potrdili, da je Gregorčič med dijaki še vedno priljubljen, da pa ima pri tem velik pomen vloga učitelja. Po pričakovanjih so dijaki, pri katerih je potekal komunikacijski pouk in so preko seminarskih nalog o pesniku raziskovali tudi sami doma, na vprašanja o Gregorčiču odgovarjali precej bolje od tistih, pri katerih je bil pouk dolgočasen in so samo pisali oz. poslušali učiteljevo razlago. Ugotovili smo, da se da s primernimi motivacijskimi strategijami in učiteljevo zavzetostjo Gregorčičeve pesmi dijakom precej približati in v njih vzbuditi pozitiven odnos do poezije in literarne klasike nasploh.

LITERATURA:

- CUDERMAN, Vinko idr. (2001): *Branja 2. Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- GREGORČIČ, Simon (2006): *Izbrane poezije: ob stoletnici pesnikove smrti*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- KRAKAR VOGEL, Boža (2000/01): Obravnavanje literarne klasike v sodobni šoli – na primeru Prešerna. *Jezik in slovstvo* 46/4, 125–136.
- KRAKAR VOGEL, Boža (1995): *Rezultati empiričnih raziskav o pouku književnosti*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- SAGADIN, Janez (1991): *Razprave iz pedagoške metodologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠTRANCAR, Marjan (1997): Simon Gregorčič – Človeka nikar. CUDERMAN, Vinko (ur.): *Književnost v drugem letniku srednje šole (priročnik za učitelja)*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

GREGORČIČEV VERZ IN KITICA

Gregorčič je bil v verzoloških zadevah tradicionalist: večina pesmi je silabotoničnih, le nekaj je toničnih (npr. *Selitev*, *Nevesta*), svobodnega verza še nima. Med ritmi prednjači jamb, nato, nenavadno, amfibrah (dediščina evropske ljudske pesmi), trohej je nadpovprečno redek (sicer pogost slovenski ritem), daktila je seveda komaj kaj. Med kiticami prevladujejo stare evropske kitice: romarska T 8787, varianta romarske J 9898, varianta hildebrandske Amf 9898, varianta vagantske Amf 11 9 11 9, angleška baladna J 8686. Mnoge nastopajo le po enkrat (npr. J 677646) in prvič v slovenščini. Največ je pesmi brez kitic oz. z neenakimi »kiticami« in različno dolgimi verzi (= iregularni verz); med njimi je en sonet (*Kupa življenja*).

Ključne besede: Simon Gregorčič, silabotoničnost, toničnost, ritmi, kitice

Gregorčič was using traditional verse systems, traditional metrum and traditional stanzas. Most poems are accentual-syllabic, only few are written in strict-stress meter and there's no free verse. His most common metrum is iamb and, surprisingly, amphibrach (it originates from folksong, folk dance), whilst trochee is unusually rare. He uses traditional European stanza forms, mainly hymn stanzas such as: 8,7,8,7- syllable trochee, 9,8,9,8-syllable iamb, 9,8,9,8-syllable amphibrach, 11,9,11,9-syllable amphibrach and 8,6,8,6-syllable iamb. Besides, there are some new forms such as 6,7,7,6,4,6-syllable iamb. Lots of poems have either free stanzaic form or ungrouped lines (stichic) of same feet (amphibrach, for example) but various line lengths (for example: 12, 8, 11, 9, 12, 5, 8, 11, 12, 9 ...).

Key words: Simon Gregorčič, accentual-syllabic verse, strict-stress meter, metrum, stanzaic form

1) Uvod

Gregorčič je objavljajal največ v 70-ih in 80-ih. Časovna orientacija: Levstik pesnikuje v 50-ih, Jenko v 60-ih, Stritar v 60-ih in 70-ih, Gregorčič v 70-ih in 80-ih, Aškerc v 80-ih in 90-ih. Njegova verzološka inovativnost ali tradicionalnost (ne v vrednostnem smislu) se meri nekako ob teh imenih; no, ne le ob njih: za zgodovino verza so enako pomembni še vsi ostali od Koseskega, Tomana in Valjavca (40-ta in 50-ta) mimo F. Haderlapa do Gregorčičevih sodobnikov Pavline Pajkove in Josipa Cimpermana. Soliden tehnični opis Gregorčičevega verza bi dobili tako, da bi naredili seznam vseh verznihih meril (trohejskih osmercev, jambskih enajstercev itd.) v odstotkih; seznam vseh kitic; seznam vseh moških, ženskih in daktilskih rim v odstotkih. Vse to bi bilo treba primerjati z enakim seznamom za omenjene pesnike. Toda za omenjene pesnike takega seznama še ni (deloma v Pretnar 1997: 185-207). Jaz pa bom v tem članku podal le seznam vseh kitic iz prvih treh zbirk (*Poezije I, II in III*), na metrum in rimo pa bom opozoril mimogrede.

Najprej nekaj splošnega o verzih in kiticah 19. stoletja.

a) **Verzni sistemi:** Takratni avtorji so večinoma pisali v silabotonizmu (troheji, daktili itd.) in tonizmu. Tonizem je nekaj vmesnega med daktili in troheji oz. med jambi in amfibrahi.

Primer tonizma je Prešernova *Nezakonska mati* in Levstikovi *Dve otvi*: »Kaj pa je tebe treba bilo« = -UU-U-UU-; »Dve otvi sta prileteli« U-U-UU-U. Silabizma nimamo več (ostal je v 18. stoletju), svobodni verz je le pri Vrazu (kolikor vem). Poseben problem je to, čemur Rusi rečejo svobodni doljnik, tj. naglasni verz z različnim številom iktov. O tem pozneje.

b) **Kitice**: Do Gregorčiča je stvar taka, da so lirske pesmi često napisane v kiticah, pripovedne pa često brez kitic (= stihično) ali pa v neenakih kiticah, ki jim rečemo strofoide (Prešernovi *Hčere svet* in *Turjaška Rozamunda*). Glede kitic na splošno je najvažnejše to: za pesnika kitice niso le neke 2-, 4-, 6-, 8- in 10-vrstičnice oz. kvartine, sestine, oktave, decime, ampak obstaja na stotine vrst 4-vrstičnic, na desetine 6-vrstičnic itd. Le pomislimo: jambski verzi so ponavadi dolgi od 4 do 12 zlogov: koliko 4-vrstičnih kombinacij dobimo? Pa trohejskih, amfibraških? Med temi kombinacijami so nekatere, ki so razširjene po celi Evropi. Nekatere od teh tradicionalnih kitic imajo tudi imena: romarska, vagantska, hildebrandska kitica itd. Ko je Prešeren zapisal »Luna sije,/ kladvo bije/ trudne pozne ure že«, to ni kar nekaj, to je Prešeren poznal iz cerkvene pesmi »Moja duša/ vsak dan skuša/ čast Marije spevati«, ki je prevod latinske pesmi iz 12. stoletja »Omni die/ dic Mariae,/ mea laudes anima«; mnogi pa kitico poznamo tudi iz *Carmines burane*: »O fortuna,/ velut luna/ statu variabilis« (mogoče pa tudi Prešeren, ker se obe pesmi začneta z luno). Večina tradicionalnih kitic prihaja ali iz latinske poezije ali iz ljudske pesmi evropskih narodov.

c) **Rime**: V rimah ni mogoče biti novatorski, vsaj oblikovno ne. Vse možne svoboščine oz. netočnosti imamo že v ljudskih pesmih in v cerkvenih pesmih od protestantov naprej, npr. človōka- zamerka, življenje- zaupōnje.¹ Podobno imamo v knjižni pesmi: raznonaglasne rime (Prešeren ima npr. v *Nezakonski materi* takele moške rime: deklici - materi, topli me - jokali se); rimanje ozkih in širokih samoglasnikov (zlasti v ženski rimi, Stritar zōra – prostōra, Jenko šel – imél), različnih vokalov, ki se podobno izgovarjajo (Jenko, *Sveti Nikolaj*: povej – kaj); pa moške rime na odprti zlog (podobne asonanci, ampak niso, Prešeren: oči – rodí, srcé – vé); rime z različnimi soglasniki (to ni asonanca): puran – nanj (Jenko), pridirja – kočira (Jenko: *Voznica*). Te »netočnosti« niso napake, ampak so sistemske lastnosti rime.

Grem po istih točkah h Gregorčiču.

2) Gregorčič

¹ To so rime in ne asonance, ker se pojavljajo posamič v pesmi. Asonanco imamo takrat, ko so dosledno asonirani vsi stiki v pesmi.

2.1) Kitični repertoar. Najprej tabela s kitičnim opisom vseh 205 pesmi iz prvih treh zbirk. Kitice so sortirane po številu verzov, nato pa po vrstah metruma (amfibrah, daktili, jambi ...). Sledijo komentarji najpogostejših kitic in tistih, ki so v čem posebne.

Pomen znakov in izrazov: metrumi jamb, trohej, amfibrah, daktil so označeni z J, T, Amf, D, naglasni verz pa z N. Rime: velike črke, npr. AA, označujejo moške rime, male črke pa ženske; znak x pomeni nerimano žensko klavzulo, X pa nerimano moško. T 8787 xAxA pomeni 4-vrstično kitico iz trohejskih rimanih sedmercev in nerimanih osmercev. Stihika pomeni pesem brez kitic; strofoide so pesmi iz različnih neregularnih kitic; polimetrija pomeni pesem, v kateri so različne kitice v različnih metrumih D 4-11-11-4; D 4-11-8-4; T 38883 (več kasneje), heterometrija so različni metrumi znotraj iste kitice.

Naslov pesmi	št. verzov v kitici	dolžine verzov v kitici	vrsta rime	ime kitice	število pesmi
Predsmrtnice 32	2	J 88	AA	ambrozijanska	
Z grobov I	3	J 888	AAA		
Izgubljeni cvet	4	Amf 6565	xAxA	alpska poskočnica	
Tri lipe	4	Amf 8899	AAbb		
Veseli pastir; Vasovalec; Prebiral sem "Pratko"; Z grobov II; Predsmrtnice 21, 44, 54, 55, 63; Čas; Dve zvezdi	4	Amf 9898	aBaB; xAxA	varianta hildebrandske	11
Kesanje	4	Amf 9988	aaBB		
Predsmrtnice 34	4	Amf 9-11-12-11	aBaB		
Prekmorska pošta	4	Amf 11-11-11-11	AABB	alpska poskočnica?	
Izgubljeni raj	4	Amf 11-12-11-12, Amf 11-11-11-11	AbAb, CCČČ	alpska poskočnica?	
Samostanski vratar; Pastir; Zaostali ptič; Velikonočna; Velegrajska kuga, Z grobov IV; Predsmrtnice 2,3, 6; Cesarski razglas; Nevesti	4	Amf 11-9-11-9	AbAb, XaXa	varianta vagantske	11
Po bitvi	4	Amf 5+5, 5, 5+5, 5	A+A B C+C B		
Predsmrtnice 50	4	D 4-11-11-4; D 4-11-8-4; T 38883	AbbA, AbbbA	polimetrija	
Predsmrtnice 17	4	J 6676	AAxA		
Pri mrtvaškem odru; Siroti; Predsmrtnice 37; Ne tožim!	4	J 7676	aBaB	hildebrandska	4
Vrlemu možu	4	J 8486	ABAB		
V celici; Sveta odkletev; Romarica; V pepelnični noči; Vojaki na poti; Moj črni plašč	4	J 8686	ABAB	angleška baladna	6
Siromak; Črni trn; Z grobov 5	4	J 8787	AbAb	Vagantska	3
Pogled v nedolžno oko	4	J 8877	AAbb	varianta vagantske	

V mraku; Oj zbogom, ti planinski svet!, Hajdukova oporoka; Prstan; Srce človeško sveta stvar	4	J 8888	AABB	ambrozijanska	5
Na sveti večer; Pri Zibelki; Primula; Ujetega ptiča tožba; Slovo in naročilo; Grobni spomenik prijatelju; Zimski dan; Moje gosli; Bratom Čehom; Predsmrtnice 28, 47, 49, 51, 53, 59, Projekt; Le plakaj; Kmetški hiši; Jurčiču v spomin; Negodni ptičici; Odlikovanje	4	J 9898	aBaB	romarska s predtaktom	21
Znamenje	4	J 8899	AAbb	variante zgornje	
Na potujčeni zemlji	4	J 8989	AbAb	variante zgornje	
Na polju	4	J 8998	AbbA	variante zgornje	
Predsmrtnice 52	4	J 9998, 8898, 9898	abbC CČaČ dEdE ...	variante zgornje	
Selitev	4	N 3333	aBaB	hildebrandska	
Nevesta	4	N 4343	AbAb	Vagantska	
Dražba	4	N 4443	AbAb		
Predsmrtnice 1, 4	4	T 6666	xaxa	Krakovjak	2
Ti veselo poj!	4	T 7575	ABAB	angleška baladna	
Predsmrtnice 42; Svarilo	4	T 7676	AbAb; XaXa	Vagantska	2
V gaju	4	T 7878	AbAb	obrnjena romarska	
Naša zvezda; Njega ni!; Mojo srčno kri škropite; Srce sirota; Vojakove neveste poroka; Dneva nam pripelji žar; Z vencem tem ovenčam slavo!; Eno devo le bom ljubil; Zjasni zvezde mu temne; V eno, oh, se ne družite; Ti osrečiti jo hoti; Bratje, v kolo se vstopimo!; Cvetice na gomili; Spominčice; Predsmrtnice 60	4	T 8787	aBaB	Romarska	15
Ne zveni mi!	5	J8 Amf 12-12-10 J8	AbbaA	heterometrija	
Slovo od Rifemberga	5	J 98998	aBaaB	varianta od J 9898	
Mojim slavilcem	6	Amf 12-11-12-11- 12-12	aBaBcc		
"Prijatelj" in senca	6	J 10-9-9-8-8-9	AbbAAb		
Nazaj v planinski raj!	6	J 6776 (46 refren)	AbbA AA	varianta hildebrandske J 7676	
Za dom med bojni grom	6	J 886 886	AABCCB	varianta angleške J 8686	
Slovo	7	J 9899898	aBaaBaB	varianta od J 9898	
Vzori	7	J 9988989	aaBBcBc		

Rabeljsko jezero	8	Amf 11-9-11-9-11-11-9-9	AbAbCCčč	varianta vagantske	
Prijateljem	8	J 11-10-11-10-11-10-11-11	aBaBaBcc	oktava	
Naš narodni dom	8	J 87878877	AbAbCCčč	varianta vagantske	
Življenje ni praznik; Naš čolnič otmimo; Svetišče; Predsmrtnice 5, 8, 9, 10, 11, 24, 25, 31, 35, 38, 39, 56, 57, 61, 64	stihika, strofoida	Amf 3 do 12	razna rima		18
Kupa življenja	stihika	Amf 5 do 11	AbbACCČCDeeDeD	sonet?	
Dekletova molitev	stihika	Amf 5656 6565 5666 5555 ...	AbAb xCxC xččč XDXD EFEF ...	varianta alpske poskočnice	
Mavrica	stihika	D 10	AABB ...		
Na semnju	stihika	D 11	aabb...		
Daritev	stihika	J 10, 11	aBBaBccBččDeeD	sonet	
Sreča	stihika	J 13-13-10-13-10-13...	aa xaxaxa ...		
Oljki; Človeka nikar; Soči; Pri pogrebu; Pozabljenim; O nevihti; Blagovestnikom; Lovorika na grob možu; Predsmrtnice 7, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 30, 33, 36, 40, 41, 45, 46, 48, 58, Pogrebne 1-7, Posmrtnice 1-9	stihika, strofoida	J 2 do 14	razna rima		46
Z grobov III	stihika	J 8 in 9	aBaB cČcČ DD ČDČ ...		
Jeftejeva prisega	stihika	J 8 in 9	razna rima		
Biseri	stihika	J 8888...	AABB...		
Veledušnemu gospodu Josipu Gorupu	stihika	J 888848	AABBCC		
Predsmrtnice Uvod	stihika	J 889988...	aaBBcc...		
Na bregu	stihika	4, Amf 6-11	razna rima		
Sam	stihika	8, 10	AABBcc...		
Domovini	stihika	989899 8989 8899 8989 98988	aBaBcc ČdČd...		
Z grobov VI	stihika	N 4, (N2, N3)	razna rima		
Pri jezeru	stihika	svobodni verz?	razna rima		
Lastovkam	stihika	T 7, 8	razna rima		
Moč ljubezni	stihika	T 10	razna rima		
Uvod	stihika	T 12 12 10 12 10 ...	aaxaxa...		
Čolničku	stihika	T 3 do 8	razna rima		
Vinski duhovi	strofoida	J 10, 11	aa BB ...		
Predsmrtnice 14, 43, 62	strofoida	J 2 do 9, Amf 2 do 12	razna rima	polimetrija	3
Pri mrtvaškem sprevodu	strofoida	J 899898988...	AbbAAcčcč...		
Biser	strofoida	N 2	xAxAxbxbxCxCxčxč...		

2.2) Verzni sistemi in verzni vzorci

Gregorčič ima v prvih treh zbirkah (*Poezije I, II in III*) ok. 205 pesmi. Od tega je v naglasnem verzu napisanih zgolj 5 pesmi, v »svobodnem naglasnem verzu« pa le 1. Kar 199 pesmi pa v silabotoniki: največ v jambih (117 pesmi), potem v amfibrahih (51 pesmi), pa v trohejih (24 pesmi), najmanj v daktilih (3 pesmi) in v kombinaciji jambov z amfibrahi ali trohejev z daktili (3 pesmi: *Predsmrtnice 50, Ne zveni mi!, Na bregu*). To je še kar standardna slika 19. stoletja, kjer prevladujejo jambi in troheji, tem sledijo amfibrahi, daktilov pa skoraj ni. Od nje se Gregorčič loči po prevladi amfibrahov nad troheji, kar gre na račun tretje zbirke, ki ima ogromno iregularnega amfibraha. (Iregularni verz pomeni, da se brez reda, brez vzorca prepletajo različno dolgi verzi, npr. 2 do 14 zlogov dolgi jambi. O tem v sledečem poglavju, tistem o kiticah.)

Med posebnosti spada spoj dveh amfibraških petercev v pesmi *Po bitvi* (ZD 1, 97). V neparnih, dolgih verzih sta skupaj dva amfibraška 5-erca U-UU- + U-UU-, verz ima notranjo rimo. Kitico si lahko zamislimo kot 6-vrstično iz samih petercev in rimo AABAAB:

To bil je vihar, to bil je vihar	A A	U-UU- + U-UU-
do zora vso noč,	B	U-UU-
in bliskov je žar in gromov je vdar	A A	U-UU- + U-UU-
razsajal na moč.	B	U-UU-

O alpski poskočnici tipa Amf 11 in Amf 12. Po Vodušku (2003: 58-59) je prvotni verz ljudske alpske poskočnice kratek dvostopični verz tipa -UU-U in -UU- (s predtaktom pa U-UU-U in U-UU-). Pozneje pa iz dveh kratkih verzov nastane en dolgi verz²: U-UU-U+U-UU- in U-UU-U+U-UU-U. O dolgosti oz. kratkosti odločata glasba in rima. Sled prvotne dvodelnosti je v cezuri. V Gregorčičevi pesmi *Prekmorska pošta* (ZD1: 217) so le trije od 28 verzov brez cezure³ za 6. zlogom:

Poslal čez valove zdaj listek sem drug	U-UU-U + U-UU-U
po ptici, seleči na topli se jug;	U-UU-U + U-UU-U
odgovora čakam spet mesece tri –	U-UU-U + U-UU-U
od nje pa odgovora vedno še ni.	U-UU-UU -UU-U = verz brez cezure

² Nasproten postopek vidimo pri *Napisih za mesece* Valentina Vodnika.

³ Cezura je stalna medbesedna meja za določenim zlogom v vseh verzih. Kaj to pomeni? Meje med besedami so v vsakem verzu na poljubnem mestu, za poljubnim zlogom. Kadar pa je medbesedna meja za istim zlogom vsakega verza, npr. v trohejskem desetercu za 4. zlogom, se ta meja imenuje cezura.

Par besed o »svobodnem naglasnem verz« . Kaj je naglasni verz, sem že povedal: je nekaj vmesnega med jambi in amfibrahi oz. med troheji in daktili; pri Prešernu *Ribič*, *Zdravilo ljubezni*, *Pevcu*, *Nezakonska mati*, pri Levstiku *Dve otvi*; tudi slovenski heksametri in distihi so napisani v naglasnem verz. V naštetih pesmih imate v vseh verzih isto število iktov; v spodnjem, Gregorčičevem primeru 4343. Zato je naglasni verz metrični verz in ne svobodni:

	št. iktov	
Komu li kupuješ venček s cvetic,	4	U-UU-U-UU-
komu ta prstanek zlati?	3	U-U-UU-U
Zasé li ali za katero družic,	4	U-U-UU-UU-
njim greš, nje vabiš li v svati?	3	U-U-UU-U

(*Nevesta*, ZD 1, 123)

Če pa pesem nima kitic in je število iktov različno (pojavlja se že pri Levstiku in Stritarju), jo je težko ločiti od svobodnega verza. Vendar je bliže naglasnemu verz, ker jo z njim vežeta dve regularnosti: začetki verzov so vedno šibki (U-...) in iktov ni nikoli več kot 4. Recimo, da to ni svobodni verz, ampak svobodni naglasni verz:

	rima	št. iktov	
Kako hrumiš in šumiš, oj jez,	A	4	U-U-UU-U-
kako valovje drvi se ti čez!	A	4	U-U-UU-UU-
Ta voda srdita	b	2	U-UU-U
vse v kaplje in pene in v prah je razbita;	b	4	U-UU-UU-UU-U
in sonca nebeškega svit	C	3	U-UU-UU-
po prahu, po penah, po kapljah razlit	C	4	U-UU-UU-UU-
na tisoče sončnih se praškov drobi,	Č	4	U-UU-U-UU-
iz njih tisočerno iskri.	Č	3	U-UU-UU-

Pri jezu (odlomek, ZD 1, 178)

Še ilustracija polimetrije. Primer je *Predsmrtnica 50*, napisana v različnih kiticah in različnih ritmih – v troheju in v daktilu: D 4-11-11-4, D 4-11-8-4, T 38883, AbbA, AbbbA:

Divna noč!	T 3 (-U-)
Zatonila luč je dneva,	T 8 (-U-U-U-U)
zvezd nebroj in luna seva —	T 8

božjo slavo razodeva,		T 8
božjo moč.	T 3	
Čuj, pa z višin		D 4 (-UU-)
divni nakrat zadonijo glasovi —		D 11 (-UU-UU-UU-U)
to pač skrivnostni zvonovi		D 8
rajskih so lin.	D 4	

Še ena pesem zasluži metrično pozornost, *Biser* (ZD 1, 113). Od daleč je njen verz podoben verzu *Dekletove molitve* (ZD 1, 95), ki je stihična in ima pa različna zaporedja amfibraških 5-ercev in 6-ercev (o njej spodaj pod »alpska poskočnica«). *Biser* pa ni napisan v amfibrahih niti v kombinaciji amfibrahov in jambov – oz. je taka kombinacija že po definiciji naglasni verz. Pesem je torej napisna v naglasnem verzu z dvema iktoma (tak, dvoiktni naglasni verz je sicer zelo redek):

	rima	ikti	
V gore balkanske	x	2	U-UU-U
koraka junak,	A	2	U-UU-
ko sonce se niža,	x	2	U-UU-U
ko bliža se mrak.	A	2	U-UU-
Veselja sonce	x	2	U-U-U
je njemu vtonilo,	b	2	U-UU-U
življenje njegovo	x	2	U-UU-U
se je pomračilo.	b	2	U-UU-U
Oh, lep tako,	x	2	U-U-
tako še mlad,	C	2	U-U-
pa že nesrečen,	x	2	U-U-U
pa že brez nad!	C	2	U-U-

(*Biser*, odlomek)

2. 3) Kitice

Od tradicionalnih/standardnih kitic ima Gregorčič alpsko poskočnico, ambrozijansko kitico (štirje jambski osmerci J 8888 AABB), romarsko kitico (štirje troheji T 8787 aBaB ali xAxA), angleško baladno (J 8686 ABAB), hildebrandsko (J 7676 aBaB), krakovjak (T 6666 xaxa, abab, aabb) ter druge tradicionalne kitice, ki jim ne vem imena, npr. J 888 (kot v Prešernu: *Judovsko dekle*). Večina od omenjenih ima po nekaj variant, npr. T 7878 je varianta od T 8787 (slednja oblika je namreč mnogo starejša). Opisal bom par najpogostejših kitic:

Romarska T 8787 aBaB ali xAxA je pri Gregorčiču druga po pogostosti – 15 pesmi v prvih treh zbirkah, npr. *Mojo srčno kri škropite* (ZD 1, 11). Kitica izhaja iz krščanskih himen 6. stoletja, v slovenski cerkveni pesmi in v slovenski ljudski je med najpogostejšimi. Ker je pogosta med ljudskimi pétimi pesmimi, jo najdemo tudi marsikje v rocku:

Mojo srčno kri škropite	Tantum ergo sacramentum
po planinskih sončnih tleh,	veneremur cernui
kakor seme jo vrzite	et antiquam documentum
po doléh in po bregeh.	novo cedat ritui.
	(<i>Pange lingua gloriosi</i>)

Janez noče it u službo,
Janez noče bit doma,
Janez noče pit več čaja
Janez, kurbin sin, zakva?
(Pankrti: *Totalna revolucija*)

Romarska s predtaktom J 9898 aBaB ali xAxA je Gregorčičeva najpogostejša (21 pesmi), npr. *Ujetega ptiča tožba* (ZD 1, 58). Od prejšnje se loči le po predtaktu, tj. po enem nenaglašenem zlogu v začetku vsakega verza. Pred njim jo je veliko rabil Stritar. (Od rockerjev - Nick Cave, *The Weeping Song*.)

Ostrigli, oh, so mi peroti,
da ni mi moči v sinji zrak,
čez hrib in dol - gorje siroti –
ne nosi več me vzlet krepak.
(*Ujetega ptiča tožba*)

Hildebrandska, varianta iz amfibrahov Amf 9898 (11 pesmi) in iz **naglasnih verzov N 3333**. Osnovna oblika hildebrandske kitice je jambaska J 7676 in trohejska kitica T 6565, ki nam je znana iz pesmi *En hud pesjan je živel* (tudi Prešeren *Prošnja*; Gregorčič *Pri mrtvaškem odru*; silno pogosta v slovenskih cerkvenih pesmih, v rocku pri Big Foot Mama). Poglejmo sorodnosti med J 7676, Amf 9898 in N 3333: vse imajo po 3 ikte in izmenično moško-žensko rimo xAxA oz. aBaB: torej 3333 xAxA oz. aBaB. Razlike so v številu šibkih položajev (U):

Gosenica je lezla	Zakrivljeno palico v roki,	Ob postelji smrtni trpina
-------------------	----------------------------	---------------------------

počasi na drevo.	za trakom pa šopek cvetic,	ponočni sem stražnik bil,
Pomigala je v levo,	ko kralj po planini visoki	imel ni hčere ne sina,
pomigala kratko.	pohajam za tropom ovčic.	ni drug mu tolažnik bil.
(otročka)	(<i>Veseli pastir</i> ; ZD 1, 15)	(<i>Selitev</i> ; ZD 1, 127)

U-U-U-U	U-UU-UU-U	U-UU-UU-U
U-U-U-	U-UU-UU-	U-UU-U-
U-U-U-U	U-UU-UU-U	U-U-UU-U
U-U-U-	U-UU-UU-	U-UU-U-

Na podoben način sta **kitici Amf 11-9-11-9 AbAb** (11 pesmi, npr. *Samostanski vratar*; ZD 1, 172) ter **N 4343 AbAb** (pesem *Nevesta* iz Dodatka Poezij I) varianti od **vagantske kitice J 8787** (*Črni trn*; ZD 1, 180). Združuje jih število iktov in rima: 4343 AbAb

Amf 11-9-11-9 AbAb

Življenja valovje tam zunaj hrumi,
 Tu vlada pa mir in tihota,
 Tam zunaj vrvenje, drvenje ljudi
 Tu notri je sveta samota.
 (*Samostanski vratar*)

J 8787AbAb

Oj vije steza v hrib se strm,
 oj steza kamenita
 ob nji pri grmu raste grm
 in mnog se že razcvita.
 (*Črni trn*)

N 4343 AbAb

Komu li kupuješ venček s cvetic,
 komu ta prstanek zlati?
 Zase li ali za katero družic,
 njim greš, nje vabiš li v svati?
 (*Nevesta*)

Alpsko poskočnico sem omenil v prejšnjem poglavju ob amfibraškem 11-ercu. Alpska poskočnica je skupno ime za mnogo kitic, sestavljenih iz daktilskih četvercev, petercev in šestecev -UU-, -UU-U, -UU-UU ter/oz. amfibraških petercev in šetsecev U-UU-, U-UU-U (Vodušek 2003: 56). Tu opozarjam na pesem *Dekletova molitev* (ZD 1, 95), ki je stihična (brez kitičnih presledkov), toda za vsakim četrtim verzom je pika; in vsaka četverica verzov ima eno od oblik alpske poskočnice: Amf 5656 AbAb, Amf 6565 xCxC, Amf 5666 xddd, Amf 5555 XEXE itd:

Pred tabo klečim,	5	A
izvoljena Deva,	6	b
ihtim in drhtim	5	A
objokana reva.	6	b

Saj tebi odprto	6	x
je moje srce,	5	C
saj tebi je znano	6	x
vse moje gorje.	5	C

(*Dekletova molitev*)

Sonet. Poleg *Darivte* je kandidat za sonet še pesem *Kupa življenja* (ZD 1, 29). Sicer carmen figuratum, ima pa 14 verzov, je grafično dvodelna, ker je v rokopisu za 8. verzom presledek (ZD 1: 390), zgleda pa tudi vsebinsko dvodelna (8+6). Rime so AbbA CČČC Dee DeD.

Iregularni verz so pesmi brez kitic (= stihčne pesmi) in z različno dolgimi kiticami (= strofoide), v katerih si različno dolgi verzi sledijo brez reda, brez vzorca (različno dolgi verzi se lahko tudi rimajo). Taka je večina *Poezij 3* iz leta 1902, torej že iz časa moderne in njihovega osvobajanja verza, pred tem pa v *Oljki, Človeka nikar* in *Soči*:

	Amf
Zanesla me noga je sem na grobišče,	12
nešteto je tukaj grobov,	8
pradaven nekter je, a mnog je pa nov —	11
kaj tukaj oko mi pač išče?	9
Po grobnih pomnikih se željno oziram,	12
a nima ga vsak:	5
kdor nima ga pač siromak	8

(*Predsmrtnica 39*, odlomek)

Heterometrija je prepletanje različnim ritmov v isti kitici, v pesmi *Ne zveni mi!* (ZD 1, 191) so to jambi in amfibrahi:

Ne zveni mi, ne zveni mi!	J 8	U-U-U-U-
Glej, sonce vsak večer za goro zahaja;	Amf 12	U-UU-UU-UU-U
a zjutraj še mlaje, krasneje ustaja —	Amf 12	U-UU-UU-UU-U
kot sonce sè žarki ognjenimi	Amf 10	U-UU-U-UU
ti žári vselej se, ne zveni mi!	J 8	U-U-U-U-U-

Podčrtal sem dve nenavadni rimi, *ognjenimi* – *ne zveni mi*, ker se Gregorčič vso pesem igra z daktilsko rimo in nenaglašeno moško rimo. Nenavadnost je v tem, da rima amfibraški in jambski verz, in to tako, da se rimata, po domače rečeno, daktilska in moška metrična shema: —UU se rima z —.

2.4) Rime

Kot rečeno, so vse možne »nečistosti«, če uporabim Stritarjev izraz, že v ljudskih pesmih. Zanima pa nas nasprotno: ali se je Gregorčič držal Stritarjevih navodil o čisti rimi? Gregorčič je objavljajal v Zvonu, Stritar pa je v 11. Pogovoru, v julijskem Zvonu l. 1870 (Stritarjevo ZD 6, 136) kritiziral sledeče: raznonaglasne rime, rimanje ozkih in širokih vokalov, bogate rime (rimanje konzonantov pred vokalom, npr. *hudoba-grdoba*), rimanje istih besednih vrst (glagolov z glagoli), rimanje sufiksov.

Z Gregorčičevo rimo se nisem ukvarjal. Vem le, da prvi dve prepovedi redko krši. Ozke in široke vokale rima npr. v pesmih *Vinski duhovi* in *Zgubljeni raj*, raznonaglasne moške rime ima npr. v *V mraku* »sevaš le – ogrevaš le« (objavljena dva tedna po Stritarjevem 11. Pogovoru!).

Sklep

Gregorčič je v metriki, kiticah in rimah tradicionalist; to ni vrednostna oznaka, če pa že je, pomeni dobro. Uporabljal je kratke in srednje verze, ne daljše od 4 iktov: pri trohejih in jambih je to do 9 zlogov (daljših je komaj kaj), pri amfibrahih do 12. Nima romanskih pesemskih in kitičnih vrst, s katerimi je zaslovel Prešeren (sonetov, gazel, trioletov ipd.). Zato je bliže Levstiku in Jenku in daleč od Prešerna in Stritarja. Navsezadnje je Prešeren posebnež in spada v nekakšen historizem. Med novitete na Slovenskem pa spadajo: sonet v iregularnem verzu (*Kupa življenja*), heterometrija ter tu in tam kakšna posebna kitica, npr. J 9988989.

LITERATURA

BJELČEVIČ, Aleksander (2001). Prešernove tradicionalne verzno-kitične oblike. JAVORNIK M. (ur.), *F. Prešeren – A. S. Puškin*. Ljubljana: ZIFF.

PRETNAR, Tone (1997). *Iz zgodovine slovenskega verzne oblikovanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

SVETINA, Peter (2000). *Kitične oblike v starejši slovenski posvetni verzifikaciji*. Doktorsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

VODUŠEK, Valens (2003). *Etnomuzikološki članki in razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Vlado Nartnik

Znanstveno raziskovalni center SAZU v Ljubljani

SONETNE PRVINE V PESMIH SIMONA GREGORČIČA

Simon Gregorčič je začel pisati pesmi pri 19 letih, ko je izšel tudi prvi sonet z naslovom Gospodu dr. Lavriču v slovo. Pri 22 letih je nastal sonet z naslovom Daritev z likovno pomenljivimi rimami, ki so se ponovile še v pesmih Rabeljsko jezero in Naš narodni dom. Na račun rim se je kitičnost že pri 28 letih lahko zastrla. Tako se je zgodilo pri 14-vrstičnih pesmih Kupa življenja in Mavrica, kjer je prva pesem bližja sonetu Daritev in druga pesmi Pevcu Franceta Prešerna, le da tokrat sledi vsem sedmim barvam mavrice: Daritev (ABBA BAAB CC DEED), Kupa življenja (ABBA CDDC EFFE FE), Pevcu (AA BBB CCCC DDD EE), Mavrica (AA BB CC DD EE FF GG).

Podobno so razvrstljive še nekatere sonetom sorodne pesmi, ki jih je Gregorčič napisal do svojih 58 let. Vmes je pri 33 letih izšla znamenita pesem Človeka nikar! Njenih 7 x 7 vrstic je v igri z novim letom 1877 razporejenih tako, da po načelu somernosti prvim trem sedminam manjka ravno toliko vrstic, kolikor jih je več v zadnjih treh sedminah: 5 + 6 + 6 + 7 + 9 + 8 + 8.

Podobno kakor iz raznoterosti rim te pesmi izhaja protistava tostranske preteklosti in onstranske prihodnosti, izhaja iz 40 + 30 vrstic pesmi Soči s srede leta 1879 nova protistava teka domače reke iz sedanosti v prihodnost, in to ravno 70 let po izidu Brambovske dobre volje Valentina Vodnika. Ker se je Gregorčič rodil 35 let po tem izidu, se je pri 35 letih zazrl nadaljnjih 35 let naprej, ko je imelo dozoreti nedopovedljivo gorje z začetkom prve svetovne vojne kot uvodom v soško fronto.

Ključne besede: sonet, likovne rime, število sedem in njegovih mnogokratniki

Simon Gregorčič began to write his poems at the age of 19, when also his first sonnet entitled Gospodu dr. Lavriču v slovo was published. At the age of 22 he wrote the next sonnet Daritev with shaped rhymes which then repeated in the poems Rabeljsko jezero and Naš narodni dom. Owing to the rhymes, the strophic form could vanish already at the age of 28. This happened with the 14-lines poems Kupa življenja and Mavrica where the first one stands nearer to the sonnet Daritev and the second to the poem Pevcu of France Prešeren, but this time the rhymes were in accordance with the seven colours of the rainbow: Daritev (ABBA BAAB CC DEED), Kupa življenja (ABBA CDDC EFFE FE), Pevcu (AA BBB CCCC DDD EE), Mavrica (AA BB CC DD EE FF GG). In a similar way, some further sonnet-like poems written by Simon Gregorčič till the age of 58 can be classified. In the meantime at the age of 33 among others the notable poem Človeka nikar! was published. Its 7 x 7 lines were arranged in a dynamic symmetry of 5 + 6 + 6 + 7 + 9 + 8 + 8 lines stressing the opposition of this world to the other world of the near future. At the age of 35 the famous poem Soči followed and in 40 + 30 lines reflected a similar opposition of the present to the future as a real prophecy of the Isonzo Front 35 years later in the core of the First World War.

Key words: sonnet, shaped rhymes, symbolism of the number seven and its multiples, Isonzo Front

Leta 1844 rojeni Simon Gregorčič je začel pisati pesmi pri 19 letih, ko je v Novicah izšel priložnostni sonet z ženskimi rimami in naslovom Gospodu dr. Lavriču v slovo (Marušič 1985: 290). Hkrati je oblikoval trohejske štirivrstičnice s prestopnimi ženskimi in moškimi rimami ter jih po štiri ali tri družil v kitične pesmi, po maturi pri 20 letih pa je v Slovenskem glasniku že sledil venec 13 Iskrice domorodnih. Da se te mimo podobno kratkih Obujen in Obrazov Simona Jenka (Gregorčič 1979: 128) vežejo tudi z daljšimi spevi Božanske komedije, ki jo je Dante Alighieri pisal po davnem letu 1300, bi govorilo zlasti soočenje

simbolike leve Iskrice III s številom desne Iskrice XIII:

Eno devo le bom ljubil,
Eni le bom zvest ostal,
Druge nikdar ne bom snubil,
Nikdar drugi srca dal.

Bratje, oh, nikar kopati
Med tujinci groba mi;
Tam ne morem mirovati,
Tam pokoja zame ni!

Lepše ni v okrogu zemlje,
Mila, ljuba je tako,
Da jo zlati zor objemlje,
Da smehlja se ji v nebo.

Zemlji, ki me je rodila,
Dajte moj umrli prah;
Ona bodi mi gomila,
Njen odeva naj me mah.

Čistost bela jo odeva
In *zvestoba* pas je njen,
Blago srčece ogreva
Ji *ljubezni* svet plamen.

Tik ob Soči mal je griček,
Tam očetje moji spe;
Tamkaj, bratje, mal kotiček
Moje naj kosti dobe!

Njo le bom ves čas življenja
Ljubil iz srca globin:
Ljuba moja je – Slovenja,
Jaz pa Slave zvest sem sin!

Simbolika bele barve čistosti, rdeče barve ljubezni in modre barve zvestobe v Iskrici III je blizu krepostim ljubezni, upanja in vere v podobi rdeče, zelene in bele žene, v 29. pa tudi gospe z vencem nad belo tančico, odete v zelen plašč čez rdečo obleko, v 30. spevu Vic ob taki trojni luči, da daje prvi v drugem tretji žar v 33. spevu Raja.

Pri 22 letih, ko je prijatelj Franc Smrekar daroval novo mašo, je Gregorčič s trohejskega prešel na jambski ritem in v njem napisal sonet z naslovom Daritev ter akrostihom DOLGO TE BOG ŽIVI! Hkrati je posebej razporedil kvartetne rime ABBA BAAB tako, da se družijo še v vboklo-izbokli obris črk CD (za Corpus Domini), medtem ko so tercetne rime CCD EED združljive v ravno-izbokli obris črk ID (za Idus). Le da se prehodni obris črk CD nato sestavi v vboklo-izboklo črko S, ki z zrcalnim obratom obrisa črk ID v izboklo-ravni vprašaj ? naposled vzvalovi v lik srca S? skladno z zadnjo besedo v pesmi (Dolenc 1989: 40):

Daritev bodi ti življenje celo:	u-u-u-u-u-u
Oltar najlepši je – srca oltar,	u-u-u-u-u-
Ljubezen sveta v njem – nebeški žar,	u-u-u-u-u-
Gospodu žrtva – vsako dobro delo.	u-u-u-u-u-u

O da srce gojilo bi vsekdar	u-u-u-u-u-
Ta sveti žar, naj živo bi gorelo,	u-u-u-u-u-u
Enako kresu vedno ti plamtelo,	u-u-u-u-u-u
Bogu in domu žgalo vreden dar!	u-u-u-u-u-

Odločno odpovej se svoji sreči,	u-u-u-u-u-u
Goreče išči drugim jo doseči,	u-u-u-u-u-u
Živeti vrli mož ne sme za se.	u-u-u-u-u-

Iz bratov sreče njemu sreča klije,	u-u-u-u-u-u
Veselje ljudsko njemu v oku sije,	u-u-u-u-u-u
In tuja solza mu meči srce!	u-u-u-u-u-

Pri 26 letih se je jambski ritem raztegnil v pesnitev Hajdukova oporoča v obliki zunanjega in notranjega okvira 4 + 4 + ... + 4 + 4 kitic ter zunanjega ob notranjem jedru 4 + 5 + 4 kitic tako, da je jasni ščip v zadnji kitici drugega dela zunanjega jedra četrtkova podoba svete hostije v turški noči:

Poglejte, bratje, to zemljo,	Kar jaz prisegel sem nekdam,
Ravnine glejte pod sebo,	Spolniti vsak prisezi zdaj:
Po njih lepo polje rodi,	"Za vero, za prostost domu
Blešče se mesta in vasi.	Živite, mrite brez strahu.

Da, krasna je dežela ta	To nado vzamem naj s sebo,
In narod čvrst je tod doma;	Zdaj ko pod črno grem zemljo,
Pa oh, te zemlje gospodar	Da v zemlji prosti ležal bom,
Zatiran suženj je – Bolgar!	Da prost moj rod bo, prost moj dom!"

Za Turka to polje rodi,
 Za Turka se tržan poti,
 Turčin uživa sad in cvet
 In polja sad in cvet – deklet!

Na tla se vkloni sto kolen,
 Sto rok zavzdigne nož jeklen,
 Sto grl zedini glasov sto:
 "Prisegamo ti vsi na to!"

Moj dom je lep, moj rod krepak,
 Za robstvo ni rojen junak,
 Pač lepših, slavnejših usod
 Je vreden rod, ki biva tod.

Izza oblaka jasni ščip
 Na četo ist posije hip,
 Glavar vesel se v njo ozre,
 Nasmehne se – oči zapre.

Prehod po štirih kitic zunanjega jedra v pet kitic notranjega jedra je hkrati odraz pesnjenja tudi v petih in več kiticah. Zlasti 7-kitične pesmi (Novak 2004: 36), izhajajoče iz soočenja 4- in 3-kitičnih Iskric domorodnih, je pesnik nato notranje razgibano gojil do svojih 42 let v trohejskem, jambskem ali amfibraškem ritmu. Tako so se zvrstile pesmi: Siromak iz leta 1870, Veseli pastir iz leta 1871, Pogled v nedolžno oko iz leta 1873, Lastovkam iz leta 1877, Vojakove neveste poroka iz leta 1879, Znamenje iz leta 1882 ter Le enkrat! in Prekmorska pošta iz leta 1886.

Kvartetne rime ABBA BAAB k jambskemu ritmu soneta Daritev iz leta 1866 pa so se že leta 1870 strnile v prestopne rime ABAB k amfibraškemu ritmu posameznih štirivrstičnic pesmi V krčmi in leto nato se je tudi ta ritem raztegnil v 17 x 8 vrstic pesnitve Rabeljsko jezero z začetnim namigom 17 kitic na cifrno vsoto leta $1 + 8 + 7 + 1$ ob nadaljnji igri s 136 vrsticami, kolikor jih šteje pesnitev (Wells 1997: 124):

$$136 = 2^3 + 4^3 + 4^3$$

$$1^3 + 3^3 + 6^3 = 244$$

Z razpetostjo med $1 + 2 + 3 + 5 + 3 + 2 + 1$ ter $1 + 2 + 3 + 2 + 1 + 2 + 3 + 2 + 1$ kitico se vrh tega riše zvon v jezeru, sledeč bitju srca S? skladno z variiranjem prestopno-zaporednih rim ABABCCDD od začetka do konca pesnitve po zgledu osrednje kitice:

Jaz morda zaslužim, tožiti ne smem,	u-uu-uu-uu-
Da ven me podijo iz stanja;	u-uu-uu-u
A dete, kaj ti si storilo, ne vem,	u-uu-uu-uu-
Da ljudstvo tako te preganja!	u-uu-uu-u

Saj ti si nedolžna, si angelska stvar,	u-uu-uu-uu-
Žalilo ti nisi nikogar nikdar;	u-uu-uu-uu-
In vendar, sirotica, tebe	u-uu-uu-u
So tudi pahnili od sebe.	u-uu-uu-u

Za to govori tudi prevesitev iz 14-kitične pesmi Sveta odkletev iz leta 1878 v pravzaprav enako dolgo 7-kitično pesem Naš narodni dom iz leta 1884. Smisel prevesitve razkriva likovna navezava 7x8-vrstične pesmi Naš narodni dom na 8x7-vrstično pesem Zdravljica Franceta Prešerna iz leta 1848 (Paternu 1977: 247):

u-u-u-u	u-u-u-u-
u-u-u-u-	u-u-u-u
u-u-u-u	u-u-u-u-
u-u-u-u-	u-u-u-u
-u-	u-u-u-u-
-u-	u-u-u-u-
u-u-u-u-	u-u-u-u
	u-u-u-u

Če so kitice Zdravljice zlogovno oblikovane v like 8 kozarcev (oprlih na sklepne klicaje !), so rime kitic Našega narodnega doma oblikovane v like 7 src po zgledu srca, skritega v rimah soneta Daritev in bijočega v rimah pesnitve Rabeljsko jezero. Na sonetni akrostih DOLGO TE BOG ŽIVI se tokrat navezujeta zadnji dve vrstici pesmi:

Bog živi vse Slovene
Pod streho hiše ene!

Na račun rim se je kitičnost že pri 28 letih lahko zastrla. Tako se je zgodilo pri 98-vrstični pesnitvi Jeftejeva prisega pa tudi pri sedemkrat krajših pesmih Kupa življenja in Mavrica:

Pod tabo pekel in nebo nad teboj,	Biserna lestva se vzpenja v oblak,
A zemlja visi med obema	Spušča se onkraj na zemeljski tlak,
In gori in doli zajema	Mavrica pisana, božji prestol.
Ti v kupo kipeči napoj:	Angeli hodijo gor in pa dol,

Zdaj boli pekla, zdaj veselje neba,
 Pogosto vse vmes!
 Glej to ti je res
 Usoda sveta!
 Kedor je možak,
 Strupene se kupe ne brani,
 Sladke se nikdar ne vpijani,
 No vedno ostane enak,
 In vedno ohrani
 Si pokoj sladak!

Zlate kropilnice v rokah drže,
 Zemljo prežejno hlade in poje.
 Gori na stolu pa Večni sedi,
 Kapljici vsaki on srečo deli:
 Pade na polje – rodi zelenjad,
 Kane na drevje – obilen da sad,
 Kaplja na njivi – da žito zlato,
 Kaplja na trti pa – vince sladko.
 Sreča se spušča na sleherno stvar,
 Kadar zaliva nebeški vrtnar.

Krajši pesmi štejeta vsaka 14 vrstic, kar ustreza sonetni gradnji, vendar se razhajata v razvrstitvi sestavin. V amfibraškem ritmu leve pesmi je še prepoznavno zaporedje dveh kvartet, če že ne tudi tercet, medtem ko je v daktilskem ritmu desne pesmi zaporedje možnih kitic obrnjeno z bolj jasnim tercetnim in manj jasnim kvartetnim delom. Po rimah pa je leva pesem bližja sonetu Daritev in desna Prešernovi pesmi Pevcu, le da tokrat sledi vsem sedmim barvam mavrice:

Daritev	ABBA BAAB CC DEED
Kupa življenja	ABBA CDDC EFFE FE
Pevcu	AA BBB CCCC DDD EE
Mavrica	AA BB CC DD EE FF GG

Po rimah se na levo pesem pozneje navežeta še dve 15-vrstični pesmi, pri 32 letih pesem Na bregu v amfibraškem ritmu in z možno terceto EEF na predzadnjem mestu ter pri 38 letih pesem Čolničku v jambnem ritmu in z možno terceto AAB na zadnjem mestu:

Na bregu	ABBA CCDD EEF GGFF
Čolničku	ABAA BABB BABA AAB

In zanimivo je, kako na 20 let starejši sonet z naslovom Gospodu dr. Lavriču v slovo in akrostihom LAVRIČU ZA SLOVO v trohejskem ritmu in ženskih rimah spominja sonet z naslovom Al. M. Zornu – škofu in akrostihom ALOIZIU M ZORNU, nastal pri 39 letih

(Koblar 1962: 307):

GOSPODU DR. LAVRIČU V SLOVO ABBA CDDC EFE FEF
AL. M. ZORNU – ŠKOFU ABBA ABBA CDC DCD

Vmes se pri 33 letih na desno pesem navežeta dve 22-vrstični pesmi v jamskem ritmu. Zimska pesem Vinski duhovi obsega devet rim v okviru še dveh AA BB CC DD EE FF GG HH II FF JJ:

Točaj, le znova kupo mi napolni,
Hladila daj, zdravila duši bolni!

Kadar oko otožno v kupo vprem,
Skrivnostna čuda v kaplji zlati vzrem:
Odpre se svet čaroben mi in nov,
Oko zagleda sto in sto duhov,
Duhov ne zlobnih, nego čistih, blagih,
Trpinom dobrih, tožnim srcem dragih.
Tu v kupi, glej, prekrasno zrem kraljico,
Nebeško hčer, neskajjeno resnico:
Tik nje radost – pozna se na očeh –
In deca njena: šala, vtip in smeh!
Navdušenost, čuj, poje rajsko pesem,
Na zemlji še enake slišal nesem.
In nade duh naprot šepeče mi,
Podi obup, skrbi moreče mi.
Pogled duhov, vabljenje krasnih boginj
Mi vnema v duši čudodelen ogenj,
Up vrača se v srce, na usta smeh,
In znova vžiga radost se v očeh.

Duhovi vinski, hvala vam tedaj!
Napolni zopet kupo mi, točaj!

Pojemajoče rime poletne pesmi Moč ljubezni -ABBCC-AA--DD----D---- pa se dajo zajeti v somerni inventar ---- AAA BB - - - - CC DDD ----:

Zaljubilo se je morje v luno,
Zaljubilo z neizmerno silo,
Z njo združiti se srčno želelo.
Dolгих šest ur kvišku je kipelo,
Drugih šest ur zopet togovalo,
Togovalo, bridko žalovalo,
Ker se z njo zediniti ni moglo.
Vendar ni ljubezni popustilo,
Želj kipečih ni si ohladilo:
Vsako šesto uro po odtoku
Zopet k ljubici se luni dviga,
Dviga se, se dvigniti ne more,
Z njo skleniti se nikdar ne more.
Le vzdihljaji morja gor kipijo;
Luno v temne megle zavijaje
Tožijo morja bridkosti luni.
Ona se ljubezni verne vsmili,
Ker skleniti z dragim se ne more,
Solze za vzdihljaje vrača
Ter hladi kipeče želje morju. –
Če tako studena voda ljubi,
Oj, kako pa bo to vroče srce!

Po dolgem premoru se pri 58 letih lestvica desne pesmi tako rekoč obnovi z rimami AA BB CC DD EE AA FF 14-vrstične pesmi Pil i jaz sem sladki strup v jambsem ritmu. Ob njej pa si sledita dve pesmi v amfibraškemu ritmu: 14-vrstična pesem Morilna slanica z razredčenimi rimami -A-A -B-B C-C DCD in 21-vrstična pesem Veliko v življenju pretrpel z razkropljenimi rimami ABAB ---- CC-DD ---EE CC-:

Aj, davi krepilna je rosa
Ožila vse polje mi malo;

Veliko v življenju pretrpel
Duševnih, telesnih sem jaz bolečin,

Vse v cvetu, pri biseru biser,
Blestelo je vse, se smehljalo.

Oj, nade, mladosti ti jutro,
Srce te nikoli ne zabi!
Nazaj me, če moč je, v naročje
Za hipek le eden povabi!

Večer je, ni sonca, ni nade;
Na vrt moj, srce, pač gotovo
Morilna mi slanica pade.

Kaj, pade?! Saj davno je pala,
Na vrtu srca pa vse nade
In cvetke mi vse je pobrala!

O nisem telesno ne dušno otrpel
Živ vedno sem stari, čuteči trpin!

Bolest!
Kak norec!
Smeh!
Pozaba...

Kje ve ste sedaj, bolečine?
A ko še tist norec odrine,
Nastopi... drug.
Ves svet je pač nor –
To norcem je vzor.

Presledek,
Puščava –
Ljudi ni
In norcev nikjer –
In – zver.

Smeh, šala, vse neha, vse mine,
Vse vračajo se bolečine,
Kaj bil bi brez norcev pač svet.

Že pri 28 letih navedena pesnitev Jeftejeva prisega se je sicer navezala na zaprisežence 5. speva podobno, kakor se je ravno pol krajša pesem Človeka nikar! z izidom pri 33 letih prenesla na učenjake 10. speva Raja Božanske komedije. Pri tem je 7 x 7 vrstic pesmi v igri z novim letom 1877 razporejenih tako, da po načelu somernosti prvim trem sedminam manjka ravno toliko vrstic, kolikor jih je več v zadnjih treh sedminah:

5 + 6 + 6 + 7 + 9 + 8 + 8.

Prehodna pesem O nevihti iz leta 1878 v zadnjih dveh sedminah spet izrazi tostransko razočaranje nad nebom, potem ko Bog kljub vroči prošnji ne ustavi sovražne nevihte. Ob svetem Marku, Prešernovem zavetniku pred ognjem in točo v prvem sonetu Sonetov nesreče, je prehodna pesem lahko tudi prispodoba še drugačnega gorja, razvidnega iz navezave 7 x 7 vrstic vojaške pesmi Slovo iz leta 1879 na 6 x 7 vrstic Prešernove pesmi Soldaška. Gregorčič je z začetno kitico vojaški samogovor poglobil v dvogovor tudi z naslonitvijo na 13. kitico

Brambovske dobre volje, ki jo je Valentin Vodnik leta 1809 bolj priredil kakor prevedel s tem, da je 15 kitic nemške predloge na zunaj skrčil na 13, na znotraj pa pravzaprav na vsega 2 kitici slovenskega prevoda, kajti 3. kitica je k temu izvorni nadomestek za odvečnih 10 kitic:

Kar smo mi brambovci,
Več nismo cagavci,
Volje smo židane,
Dobro nam je.

Kaj neki maramo!
Samo to baramo:
Kje so sovražniki?
Jih čmo pobit.

Drava čigava je?
Soča čigava je?
Jih bomo varvali,
Kdo jih če pit.

Že v pesmi Človeka nikar! so v raznoterosti rim zelo povedne glagolske oblike: sem zrl, sem zrl, je umrl, sem zrl, nisem uzrl, si zaprl - boš strl, bi zrl, si gospodar, vstvari stvar, vstvariti nikar! Iz njih izhajajoča protistava tostranske preteklosti in onstranske prihodnosti da v 40 + 30 vrsticah pesmi Soči s srede leta 1879 podobno pretresljivo protistavo teka domače reke iz sedanjosti v prihodnost, in to ravno 70 let po izidu Brambovske dobre volje. Ker se je Gregorčič rodil 35 let po tem izidu, se je pri 35 letih zazrl nadaljnjih 35 let naprej, ko je imelo dozoreti nedopovedljivo gorje z začetkom prve svetovne vojne in se razdivjati s soško fronto čez 6 x 6 let, kar je 7 x 7 let po padcu delno še slovenske Furlanije (Nartnik 1994/95: 55) pa tudi (6 + 6) x 7 let po izidu Prešernovega soneta na temo siške bitke v kvartetnem delu (Nartnik 1996: 220):

Očetov naših imenitne dela,
Kar jih nekdanjih časov zgodba hrani:
Kako Metulum se Avgustu brani,
Kaj je do zdaj Ljubljana doživela.

Kak vere bramba je bila dežela,
Kako per Sisku Kope so pijani
Omagali pred Kranjci Otomani,
Vam bo Homerov naših pesem pela!

LITERATURA

- DOLENC, Janez (1989). *Simon Gregorčič*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- GREGORČIČ, Simon (1979). *Poezije*. Izbral in uredil Blaž Tomaževič. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOBLAR, France (1962). *Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MARUŠIČ, Branko (1985) *Primorski čas pretekli*. Koper: Založba Lipa.
- NARTNIK, Vlado (1994/95). Od bitke pri Frigidu do Soške fronte. *Slava*, VIII/1–2, 53–57.
- NARTNIK, Vlado (1996). Odsevi Pesnitve o vojski Igorjevi v slovenskem slovstvu od Vodnika do Prešerna. *Nova Atlantida* 3/9–10, 219–227.
- NOVAK, Boris A. (2004). *Sonet*. Ljubljana: DZS.
- PATERNU, Boris (1977). *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- WELLS, David (1997) *The Penguin Dictionary of Curious and Interesting Numbers*. London: Penguin Books.

Tomaž Sajovic

Ljubljana

GREGORČIČ: ČLOVEKA NIKAR! MED UMETNOSTJO IN UMETELNOSTJO

Pesništvo Simona Gregorčiča je slogovno mogoče opredeliti kot historizem, za katerega je značilen razcep med naravno in zgodovinsko retorično dikcijo. Toda s tem še nismo ničesar rekli o njeni umetniškosti, veliko pa o njeni jezikovni umetelnosti. O tej umetelnosti lahko povemo marsikaj na znanstveni način, o sami umetniškosti – to pa pomeni razkrivanje skrivnosti bivanja - pa lahko na koncu priča le vsakokratno branje pesniških besedil. Pesniško besedilo tako postane vedno znova enkratni zgodovinski dogodek, ki se lahko dogaja le v času. V analizi Gregorčičeve pesmi Človeka nikar! smo skušali posebej opozoriti na časovno razsežnost presenetljivega razkrivanja presunljivosti golega človekovega bivanja, ki ga v posebni razvidnosti povzroča linearno usmerjeni tok retorično oblikovanih jezikovnih pomenov in hkratno spominsko kopičenje že prebranih pomenov. Vsa presunljivost bivanja je v opisanem jezikovnem oblikovanju lahko zažarela le na ozadju pripovedovalčevega paradoksnega pozivanja Boga k izbrisu samega človekovega obstoja.

Ključne besede: stil, historizem, jezikovna umetelnost, umetniškost, Človeka nikar!

The style of the poetry of Simon Gregorčič can be defined as a historicism characterized by a split between the natural and the historical rhetorical diction. While this does not say anything about its artistic value, it says a lot about its linguistic quality. The latter can be described in detail in a scientific manner, while the artistic value of the poetry – just like the mystery of existence – can only be experienced by each individual reading of the poetic texts of the author. A poetic text thus becomes again and again a unique historical event which can only take place at a certain point in time. In our analysis of the poem A Human Being Not! we have tried to point specifically to the time dimension of uncovering of the tragic nature of human existence, achieved by a linear stream of rhetorically expressed linguistic meanings and by a simultaneous accumulation of meanings arrived at in the process of reading the poem. The heart-rending nature of human existence, as formulated by means of the author's linguistic expression, can only be fully expressed when it is rooted in the background of the poet's paradoxical appeal to God to wipe out the human being from the world.

Key words: style, historicism, linguistic quality, artistic value, Človeka nikar!

Simon Gregorčič je pesem *Človeka nikar* napisal leta 1881 in jo izdal v *Poezijah* leta 1882. To je časovna umestitev nastanka pesmi, vprašanje pa je, kaj o njej lahko danes povemo. To vprašanje je sicer prav pri umetnostnih besedilih vedno odprto. Vsi poznamo tisti znameniti »šolski« stavek: »Kaj je pesnik s pesmijo hotel povedati?« Stavek – oziroma vprašanje – skoraj eksplicitno zahteva, da nanj odgovorimo tako, da »na kratko« predstavimo idejo umetnostnega besedila. In s tem zgrešimo samo umetniškost umetnostnega besedila. Tako razumevanje umetnosti je že Hegel popolnoma upravičeno zavrnil s stavkom: »Mi umetnosti nimamo več za najvišjo obliko, v kateri se uresničuje resnica« (Hegel, 1970/I: 104), ta je namreč filozofija oziroma znanost. Trditev temelji v znani Heglovi definiciji umetnosti kot čutnem svétenju ideje, ta pa je napisana s stališča metafizičnega racionalnega duha oziroma absolutne ideje, tistega duha in tiste ideje, za katera je gotovost čutnega vtisa nekaj

najabstraktnejšega in najrevnejšega – in to zato, ker o tej gotovosti lahko rečemo samo to, da *je* (Hegel, 1998: 61). Zato ne presenečajo Heglove nenavadno ostre besede (1970/I: 13): »Umetniško lepo se pojavlja v obliki, ki izrecno nasprotuje mišljenju in ki jo mišljenje mora uničiti, da bi se izrazilo na svoj način.« Toda Hegel nikoli ni zapisal, da je s tem tudi konec vsake umetnosti (1970/I: 105). Romantična oblika umetnosti po njem (1970/I: 79) namreč sicer res ukinja popolno enotnost ideje in njene realnosti, torej čutnosti, vendar se vrača, čeprav *na višji način* – k tisti razliki in nasprotju obeh strani, ki sta v simbolični umetnosti ostali nepreseženi. Umetniškost se zdaj skriva prav v razliki *na višji način* med idejo in čutnostjo, to pa ni nič bivažnega. Z drugimi besedami, pri tem gre za razkrivanje znamenite Heideggerjeve ontološke diference, razlike med bistvom in bitjo: metafizična absolutna ideja tako zdaj ni več tisto vrhovno in absolutno bivažno, po katerem vse bivažne *je*, absolutna ideja torej ni več bit vsega – bit vsega lahko opišemo le z besedico *je*. Umetnost je po vsem povedanem lahko samo prostor razkrivanja metafizičnosti absolutne ideje in nemetafizične biti. Ali če smo s Pirjevčevimi besedami (1991: 36) natančnejši, bistvena lastnost umetnosti »je prav nezmožnost ideje, da bi se zares čisto izrazila prav v umetnosti«, ali še nekoliko drugače, v umetnosti se torej »razkriva ideji sami prikrita njena lastna resnica«. Zdaj je šele mogoče vsaj približno razumeti, zakaj kratke predstavitve ideje umetnostnih besedil kot njihovega bistva, ki z enim zamahom in tako zlahka izbrišejo vso tako imenovano čutno plast, popolnoma zgrešijo umetniškost in jo pravzaprav izničijo. Vse to zastavlja vsem raziskovalcem umetnostnih besedil vrsto resnih vprašanj, v prvi vrsti prav vprašanje njihovega tovrstnega znanstvenega udejstvovanja. Pirjevčeva razmišljanja (1991: 36) so še danes aktualna: umetnostna znanost mora »odgovarjati sami resnici umetnine, resnici namreč, ki govori skozi razliko med idejo in umetnostjo, iz razlike med čutnostjo in idejo.« Pomembno je torej misliti in opisovati razliko med čutnostjo in idejo, »takšno mišljenje in opisovanje« pa »seveda nista znanost na način eksaktnih disciplin« (Pirjevec, 1991: 43). To seveda ne pomeni, da zdaj niso več potrebne znanosti, tudi tiste na način eksaktnih disciplin, saj je umetniško delo tudi bivažno in torej tudi predmet, vendar je to le materialni pogoj umetniškosti, ne pa umetniškost sama. Kajti, kot pravi Pirjevec (1991: 43) – in to je treba posebej poudariti -, »umetniško delo ni samo nekaj bivažnega, marveč tudi razlika od njega«. Ali kot je v *Mesčevem zlatu* na prvi pogled radikalno zapisal Rastko Močnik (1981: 9): »P/rvi pogoj za materialistično interpretacijo je v tem, da je interpretirani tekst zanjo nesmiseln in da tega nesmisla ne more upati odpraviti, ali, natančneje, da na sleherni morebitni odpravi ostaja neizbrisna senca nesmisla kot materialni pogoj za samo možnost ‚smiselne‘ razlage.« Ta

»nesmisel« pa je – če nekoliko drzno povežemo misli obeh piscev – prav tista razlika med čutnostjo in idejo, ki ni nič bivajočega in je umetniškost sama.

Zapisane uvodne besede so bile nujno potrebne in skušajo opozoriti, da je zapisano umetnostno besedilo le shema, ki ji je tisto pravo estetsko polnost mogoče uresničiti le v vsakokratnem bralnem procesu. Ali z drugimi besedami - umetnostno besedilo šele v vsakokratnem branju »prejme svojo pravo bit« (Gadamer, 2001: 106). Branje je torej vedno tudi interpretacija, interpretacija pa je tudi razlaga, početje, ki se ga lotevamo v tem prispevku. Gadamer (2001: 324) je o tem početju napisal izredno pomenljivo misel: »R/azumeti besedilo vedno že pomeni aplicirati ga na nas same: vedeti, da je besedilo, tudi če mora biti vedno razumljeno drugače, vendarle isto besedilo, ki se nam vsakič predstavlja drugače.« V vsem povedanem se razkriva neka posebna časovnost umetnostnih besedil: »Bivajoče [umetnostno besedilo je tudi bivajoče, op. pisca], ki je [poudaril pisec] le, kolikor je vedno neko drugo, je na radikalen način časovno. Svojo bit ima v postajanju.« (Gadamer, 2001: 110.) Razkriva pa se tudi »ponižnost« samega raziskovanja besedil: edini njegov resnični smisel je, da na svoj način pusti, da besedilo »spregovori«.

V prispevku bom skušal na kratko orisati nekatere značilnosti skrajno umetelne retorične zgradbe pesmi in njihov presenetljiv umetnostni »smisel«. Pri tem nas bo vodila Lotmanova izredno pomembna misel (Lotman, 2006: 89): »Retorična izjava /.../ ni preprosto sporočilo, na katerega so naloženi »okraski«, ki jih lahko odstranimo in hkrati ohranimo osnovni pomen. Če se izrazimo drugače: retorična izjava ne more biti izražena na neretorični način. Retorična struktura ne leži v sferi izraza, ampak v sferi vsebine.«

Da bi bila retorična strukturiranost Gregorčičeve pesmi *Človeka nikar!* (Gregorčič, 1947: 39-40) čim bolj nazorna, sem njeno sicer sklenjeno besedilo razdelil na posamezne vsebinske enote, vrstice pa zaradi lažjega spremljanja svojega razmišljanja opremil z zaporednimi številkami.

Človeka nikar!

V delavnico sem tvojo zrl,	1
ki bitij si rodil brez broja!	2
Skrivnostno snuje roka tvoja:	3
nikjer je stalne ni stvari,	4
a prah noben se ne zgubi.	5
V delavnico sem tvojo zrl,	6
in videl vedno sem vrtenje,	7
prelivajoče se življenje,	8
prerojevanje, prenavljanje,	9
iz bitja v bitje presnavljanje,	10

a smrti nisem vzrl nikjer!	11
Brezumni svet plakaje toži,	12
ko pade cvet duhteči roži,	13
ko izmed dragih mu kater	14
duhá okove v grob polóži,	15
češ: rodni brat mu je umrl!	16
In – smrti ni!	17
V delavnico sem božjo zrl,	18
tam prestvarjánje sem stvari,	19
a smrti nisem vzrl! ...	20
Začetnik moj, ki si me vstvaril,	21
duhá si iskro mi razžaril,	22
v oklep prsteni jo zaprl –	23
zakaj, veš ti! –	24
Ko ilnato boš ječo strl,	25
ne bom umrl!	26
No duhu poženo peroti,	27
ki jih iz dola solz in zmot	28
razvije na skrivnostno pot –	29
kam? Tebi hitel bo naproti,	30
da enkrat tvoj obraz bi zrl,	31
da zrl bi sončnojasno lice,	32
obraz ljubezni in resnice! ...	33
To prst pa prsti izročé	34
in svet ob noč pozabi kraj,	35
krijoč ostanke te.	36
In ni mi žal! Svet zabi naj!	37
Ti ga ne zabiš!	38
Za novo stvar moj prah porabiš –	39
za káko? Jaz ne vem,	40
tí sam si gospodar!	41
A eno te prositi smem:	42
iz praha vzgôji ti cvetico,	43
podari logu pevko-ptico,	44
katerokoli vstvari stvar;	45
kedór bi pa ko jaz na sveti	46
imel čutiti in trpeti,	47
med dvomi, zmotami viseti –	48
človeka – vstvariti nikar!	49

Sama pesem slogovno sodi v historistično oblikovanje zadnje četrtine 19. stoletja, oblikovanja, ki je z »izposojó« različnih umetelnih retoričnih prvin preteklih zgodovinskih slogov ustvarjalo popolnoma nove pomene (več o historističnem oblikovanju je mogoče prebrati v moji monografiji *Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja*). Zgradba je izrazito ornamentalna in predstavlja posebno precej preoblikovano različico patetične amplifikacije, ki je bila pogosta sestavina predvsem baročnih pridig in baročnega pesništva, v 19. stoletju pa tudi slovenskih pripovednih besedil. Kanonično obliko patetične amplifikacije krasi poudarjena napetost med dvema antitetičnima trditvama: uvodno trditev pripovedovalec utemeljuje z več dokazi, sledi ponovitev uvodne trditve in nov, tako

imenovani presežni dokaz, ki pa na presenetljiv način postane dokaz za novo, popolnoma nasprotno trditev (morda sta najlepša zgleda za tako retorično oblikovanost uvoda v Jurčičevem *Kloštrskem žolnirju* in Kersnikovem *Ponkrčevem očetu*). Čisto na kratko bi rad samo opozoril na kognitivno – ki je tudi časovna - razsežnost opisanega retoričnega učinka presenečenja, ki ga brez linearno usmerjenega toka retorično oblikovanih jezikovnih pomenov in hkratnega spominskega kopičenja že prebranih pomenov sploh ne bi bilo. Ta učinek ima pri branju Gregorčičeve pesmi – kot bomo videli – namreč izredno pomembno vlogo.

Preden pa se lotimo interpretacije pesmi, naj navedemo dva odlomka iz starozavezne *Prve Mojzesove knjige* oziroma *Geneze* (Sveto pismo stare in nove zaveze, 1997: 52-104), ki govorita o stvarjenju človeka in njegovem izgonu iz raja. Oba odlomka namreč na poseben dvoumen način ustvarjata medbesedilno asociativno okolje Gregorčičevega pesemskega besedila. Prvi odlomek (1 Mz 2, 7; str. 53) se glasi:

⁷ Gospod Bog je iz zemeljskega prahu izoblikoval človeka, v njegove nosnice je dahnil življenjski dih in tako je človek postal živa duša.

Odlomek o izgonu človeka iz raja (1 Mz 3, 17-19; str. 56) pa je še pomembnejši:

¹⁷ In človeku je rekel:

»Ker si poslušal glas svoje žene
in jedel z drevesa,
o katerem sem ti zapovedal in rekel:
,Nikar ne jej z njega!‘
naj bo zaradi tebe prekleta zemlja;
s trdom boš jedel od nje vse dni
svojega življenja.

¹⁸ Trnje in osat ti bo rodila
in jedel boš poljsko rastlinje.

¹⁹ V potu svojega obraza
boš jedel kruh,
dokler se ne povrneš v zemljo,
kajti iz nje si bil vzet.
Zares, prah si
in v prah se povrneš.«

Pesem v svojih prvih petih vrsticah začne vzpostavljati medbesedilno povezavo z začetki stvarjenja v *Genezi* ter s svojim izhodiščnim sporočilom in osnovno pomensko zgradbo zaznamovati velik del pesmi:

V delavnico sem tvojo zrl,	1
ki bitij si rodil brez broja!	2
Skrivnostno snuje roka tvoja:	3
nikjer je stalne ni stvari,	4

Naslednji del besedila (od 6 do 11 vrstice) to osnovno pomensko zgradbo še jasneje uresničuje z dobesedno ponovitvijo prve vrstice (*V delavnico sem tvojo zrl*) in eksplicitno demetaforizacijo zadnje vrstice iz prvega dela besedila (*a prah noben se ne zgubi*), ki se zdaj glasi: *a smrti nisem vzrl nikjer*. Za naše razpravljanje je izredno pomembno, da je šele zdaj mogoče dojeti Gregorčičevo dvoumno medbesedilno navezovanje na uvodni del *Geneze*. Besedo *prah* iz pete vrstice bralec asociativno in kulturno pogojeno povezuje predvsem v pomenu, ki ga beseda ima v starozavezni izjavi *Prah si in v prah se povrneš*. Beseda v njej je namreč metafora - natančneje sicer metonimija - za smrt, ki je po izgonu iz raja postala človekovo usodno določilo in vir njegove bivanjske tesnobe. Vendar Gregorčiču *prah* pomeni nekaj čisto nasprotnega, *prah* je namreč za Stvarnika samo gradivo za ustvarjanje novih bitij, to pa seveda pomeni, da smrt na neki način v bistvu sploh ne obstaja (kot v *Genezi* ni obstajala pred izgonom človeka iz raja). Tega sporočila se pesnik vztrajno drži do konca pesmi. Večino sklenjenih besedilnih delov – vse tja do zaključnih vrstic (42-49) – tako obvladujejo slogovne različice vsebinskega antitetičnega vzorca *V delavnico sem tvojo zrl, /.../, a smrti nisem vzrl* – kot da bi brali v vztrajni ponavljalnosti optimistično hvalnico večni nesmrtnosti in popolno negacijo sporočila Prešernovega soneta *Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*. Pri tem je treba biti posebej pozoren, da so vse trditve (trditve je mišljena kot ilokucijsko dejanje; več o govornih dejanjih v Austin, 1990) o tem, da *smrti ni*, tudi vzključne, kar pomeni, da imajo tudi posebno prepričevalno moč (v tem smislu te trditve neposredno nasprotujejo splošnemu prepričanju, da smrt obstaja in da je to nekaj »katastrofičnega«, kar še najbolj jasno kaže trditve v sedemnajsti vrstici pesmi).

Podrobnejše branje pa nam razkrije, da je ta »hvalnica« bolj ali manj neproblematična samo do dvajsete vrstice oziroma do dela, ki povzemalno sklene prvi del pesmi in v katerem je ta povzemalnost retorično zaznamovana z adjunkcijsko izpostavo deležnika *vzrl* (Lausberg, 1973: 371):

V delavnico sem božjo zrl,	18
tam prestvarjánje sem stvari,	19
a smrti nisem vzrl! ...	20

Božji perpetuum mobile se vrti gladko, brezdušno in brez zastojev – najbolj značilna za to sta besedilna dela z vrsticami od 1 do 5 in 6 do 17, drugi besedilni del z vrsto svojih glagolnikov, ki ponazarjajo večno dinamiko, spominja tudi na Župančičevo poetiko -

primerjaj na primer njegovo pesem *Prebujenje iz Samogovorov*, predvsem tretjo kitico (Župančič, 1957: 67-69). V tem neprestanem gibanju je žalost ob smrti najdražjih lahko le nekaj brezumnega – saj *smrti ni*.

Pesem se začne zapletati v svojem drugem delu, od vrstice 21 dalje, in to ravno v trenutku, ko se vsa pozornost obrne k lirskemu subjektu:

Začetnik moj, ki si me vstvaril,	21
duhá si iskro mi razžaril,	22
v oklep prsteni jo zaprl –	23
zakaj, veš ti! –	24
Ko ilnato boš ječo strl,	25
ne bom umrl!	26

V verzih se nenadoma pojavi razcep na duha in telo, pri čemer je duh ubeseden v vsej svoji pozitivnosti – uporabljena je rodilniška metafora *iskra duhá* -, telo pa v negativnosti, in to z dvema metaforama: *oklep prsteni* in *ilnata ječa* (ki nas takoj spomni na Prešernovo besedno zvezo *življenja ječa*). Pri tem je treba posebej opozoriti na nekoliko skeptično pristavljeno izjavo lirskega subjekta *zakaj, veš ti*, ki se nanaša prav na stvarnikovo stvarjenje razcepa na duha in telo. Poleg tega se v tem trenutku tudi smrt, ki se je v zvezah, zaznamovanih s formulo *V delavnico sem tvojo zrl, /.../, a smrti nisem vzrl*, pojavljala v samostalniški obliki, spremenili v osebno glagolsko: *Ko ilnato boš ječo strl,/ ne bom umrl!*

Sledi vstajenje duha in odrešilna združitev s stvarnikom ljubezni in resnice, ki pa je premaknjena v prihodnost:

No duhu poženo peroti,	27
ki jih iz dola solz in zmot	28
razvije na skrivnostno pot –	29
kam? Tebi hitel bo naproti,	30
da enkrat tvoj obraz bi zrl,	31
da zrl bi sončnojasno lice,	32
obraz ljubezni in resnice! ...	33

Vendar bodimo pozorni: duh se bo podal na svojo pot k stvarniku iz *dola solz in zmot*, torej iz tostranskega življenja, ki ni nič odrešujočega in človeku ni treba žalovati za njim. Kar jasno kaže tudi odziv lirskega subjekta ob prihodnji usodi njegovih posmrtnih ostankov v naslednjem delu besedila:

To prst pa prsti izroč	34
in svet ob noč pozabi kraj,	35
krijoč ostanke te.	36
In ni mi žal! Svet zabi naj!	37

Posebej pa se velja ustaviti ob naslednjih treh vrsticah:

Za novo stvar moj prah porabiš –	39
za káko? Jaz ne vem,	40
tí sam si gospodar!	41

Posmrtno ostanke lirskega subjekta bo stvarnik porabil za novo stvar, vendar lirski subjekt niti približno ne ve, za katero. Zanj je stvarnik neodzivni gospodar.

Zaključek pesmi je skrajno nepričakovan in skrajno paradoksen:

A eno te prositi smem:	42
iz praha vzgôji ti cvetico,	43
podari logu pevko-ptico,	44
katerokoli vstvari stvar;	45
kedór bi pa ko jaz na sveti	46
imel čutiti in trpeti,	47
med dvomi, zmotami viseti –	48
človeka – vstvariti nikar!	49

Besedilo se zdaj spremeni samo še v prošnjo stvarniku, in to na izrazito retorični način: da naj iz njegovih posmrtnih ostankov ustvari cvetico, ptico ali katerokoli stvar – nikakor pa človeka, ki bi trpel v življenju tako kot on. Posebej je treba opozoriti, da je ves retorični postopek v skrajno presenetljivem zaključku postavil na mesto, kjer se je v prejšnjih delih besedila pojavljala trditev, da *smrti ni*, prav obupna prošnja po *izničenju* človeka. Gregorčičeva estetska rešitev problema je zdaj po svoje še mnogo hujša kot Prešernova. Prešeren – pogojno, saj na tem mestu ne moremo navesti podrobnejših analiz – vidi rešitev nesmiselnega življenja, polnega trpljenja, v smrti, Gregorčič pa kar v tem, da človeka sploh ne bi bilo. Prošnja Gregorčičevega lirskega subjekta po neobstajanju po ovinku hoče povedati nekaj zelo paradoksnega: trpljenje v življenju je tako hudo, da tudi posmrtno življenje duše tega ne more nadomestiti. Če pa še posebej upoštevamo, da je neobstoje človeka le prošnja oziroma želja, ki zaradi neodzivnosti stvarnika nima nobenega zagotovila, da bo uresničena, potem je mogoče sklepati, da za popolnoma osamljeni lirski subjekt v resnici sploh ni izhoda iz življenja, ki je eno samo trpljenje. To je zdaj v resnici »izgon iz perpetuumskega raja«. Zadnje potrdilo za to utegne biti tudi prav pesem sama. Čeprav je življenje trpljenje, je to kljub vsemu življenje. Vredno upesnitve.

Kaj vse to pomeni v okviru Gregorčičevega pesništva in v razvoju slovenskih umetnostnih besedil, mora ostati predmet nadaljnjega spraševanja. Za konec naj samo opozorim na izredno pomemben prizor iz sklepnega dela romana *Pomladni dan*, ki ga je leta 1953 napisal Ciril Kosmač. V njem pripovedovalca pogled na lepoto pokrajine s Krnom tako presune, da se šele zdaj zave vse vrednosti bivanja. Ta pogled pa pripovedovalca tudi spomni na dogodek pred drugo svetovno vojno in na njegov razgovor s Kadetko. Ta ga je takrat – prav tako presunjena ob pogledu na lepoto iste pokrajine s Krnom - v zanj najbolj težkih časih (umrla mu je mati, njegove dijaške prijatelje, Slovence, pa so fašisti v Trstu obsodili na smrt in ustrelili) z vprašanjem: *Povej, ali si ti lahko misliš, da te ne bi bilo?* popolnoma presenetila in izzvala osorni in popolnoma nerazumevajoči odziv. Šele zdaj se pripovedovalcu razkrije smisel Kadetkinih besed: čudežnost bivanja – oziroma biti – je mogoče izkusiti le na ozadju najbolj temeljnega filozofskega vprašanja: »Zakaj je bivajoče in ne raje nič?«, ki ga je Heidegger v svojem znamenitem predavanju *Kaj je metafizika?* leta 1929 »razvil v vprašanje, zakaj je metafizika, za njo pa tudi vse znanosti, ki so vzniknile iz nje, sprašuje le po bivajočem, za bit kot bit, za bit, ki ni nič bivajočega, pa ostaja slepa in gluha« (Heidegger, 1995: 214). (Obširnejšo interpretacijo Kosmačevega romana *Pomladni dan* je mogoče prebrati v razpravi *Slog je pomen, pomen je slog. Ivan Cankar: Edina beseda, Ciril Kosmač: Pomladni dan*, ponatisnjeni v Sajovic, 2005: 125-145.) Očitno torej je, da je za umetnost prav bit temeljno vprašanje. Kot je to tudi za človeka.

LITERATURA

- AUSTIN, John L. (1990). *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- HEGEL, Georg Vilhelm Fridrih (1970). *Estetika I, II*. Beograd: Kultura.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1998). *Fenomenologija duha*. Zbirka Analecta. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- HEIDEGGER, Martin (1995). *Uvod v metafiziko*. Ljubljana: Slovenska matica.
- GADAMER, Hans-Georg (2001). *Resnica in metoda*. Zbirka Labirinti. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- GREGORČIČ, Simon (1947). *Zbrano delo*. Prva knjiga. Ljubljana: DZS.
- LOTMAN, Jurij Mihajlovič (2006). *Znotraj mislečih svetov. Človek – tekst – semiosfera – zgodovina*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- MOČNIK, Rastko (1981). *Mesčevo zlato. Prešeren v označevalcu*. Zbirka Analecta. Ljubljana: DDU Univerzum.
- LAUSBERG, Heinrich (1973). *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München: Max Hueber Verlag.
- PIRJEVEC, Dušan (1991). *Filozofija in umetnost in drugi spisi*. Ljubljana: Aleph, LDS.

SAJOVIC, Tomaž (2004). *Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

SAJOVIC, Tomaž (2005). *Jezik med umetnostjo in znanostjo. Slogovne razprave*. Zbirka Lingua Slovenica, 2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Sveto pismo stare in nove zaveze, 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

ŽUPANČIČ, Oton (1957). *Zbrano delo*. Druga knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

David Bandelli

Univerza v Novi Gorici

KOMIČNOST PRI GREGORČIČU

V slovensko zavest se je Simon Gregorčič vtisnil predvsem kot elegični pesnik. V njegovem opusu pa je zaznaven tudi velik delež poezije lažjega, smešnega, komičnega, včasih celo rahlo sramotilnega značaja. Prispevek se ukvarja z opredelitvijo komičnosti in z analizo takih stvaritev pri Simonu Gregorčiču. Obenem podaja podobo pesnika, ki je bila doslej nekoliko prikrita in opozarja tako na vsestransko pesniško nadarjenost »goriškega slavčka«.

Ključne besede: Simon Gregorčič, komičnost, literarne kritike, tujstvo

Il contributo si sofferma sulla comicità nella poesia del Gregorčič. Tratta di alcune sue liriche di carattere leggero, comico o addirittura offensivo e giunge alle seguenti conclusioni.

La comicità di Gregorčič è una comicità falsata, si tratta infatti di lavori di carattere spiritoso, non propriamente comico, attraverso il quale il poeta percepisce il pulsare della società e lo trasforma in versi.

Nonostante ciò non riesce a distogliersi dall'elegismo e dal sentimento ai quali tende nelle sue liriche maggiori. L'ironia e il riso che le opere in questione mostrano, lasciano nel lettore un retrogusto amaro e al più delle volte triste.

La comicità è per il poeta una sorta di maschera sotto la quale nasconde la propria sofferenza, è un sottile gioco psicologico che il poeta usa soprattutto per rispondere alle critiche più dure a lui mosse, diventando così un ambito per trasfigurare il dolore interiore. Anche la comicità offensiva è soltanto occasionale e viene utilizzata per dipingere alcuni eventi storici. Questo tipo di comicità è legato alla categoria dell'«essere straniero», che fu per Gregorčič fonte di grandi sventure.

Tutto ciò ci mostra un poeta molto attento e dotato anche nel campo comico, ma l'ombra della malinconia, del dolore e dell'elegia che si posa sulle opere anche di carattere più leggero, non gli permette di esprimersi a fondo. Nella maggior parte di queste opere troviamo infatti una nota dolorosa che il poeta cercava – invano – di nascondere e reprimere.

Parole chiave: Simon Gregorčič, comicità, critiche letterarie, »essere straniero«

Komično in komičnost

Če bi Aristoteles v svoji *Poetiki* kdaj spregovoril o komičnem, komičnosti in komediji, bi se bržkone *incipit* raziskovanja glasil tako, kakor ga je fikcijsko opredelil Umberto Eco v romanu *Ime rože*, in sicer

Kot smo obljubili, bomo zdaj razpravljali o komediji (ter o satiri in mimu) in kako le-ta s pomočjo ugodja in smeha doseže očiščenje takih občutij. Koliko so takšna občutja vredna pozornosti, smo pokazali že v knjigi o duši, zakaj edino človek je med vsemi živimi bitji zmožen smeha. Opredelili bomo tedaj, kakšne vrste dejanj posnema komedija, potlej bomo preučili načine, kako komedija vzbuja smeh, in načina sta dva, z dogodki in z govorico. Pokazali bomo, kako smešnost nastane iz priličenja najboljšega najslabšemu in obratno, iz iznenadenja s pomočjo prevare, iz nemogočega in iz kršitve zakonov narave, iz nepomembnosti in nedoslednosti, iz

poniževanja oseb, iz uporabe norčavih in prostaških pantomim, iz neskladnosti, iz izbora manjvrednih stvari. Pokazali bomo še, kako smešnost govornice nastane iz nesporazumov med podobnimi besedami za različne stvari in različnimi besedami za podobne stvari, iz klepetavosti in ponavljanja, iz iger besed, iz pomanjševalnic, iz napak v izgovoru in iz barbarizmov ...¹

Nikoli napisana ali morda izgubljena druga knjiga *Poetike* bi lahko nadomestila vrzel, ki jo literarna veda zaznava v tej manj visoki, a zagotovo etično pomembni prvini človeškega razuma in volje.

Komedija, komičnost in komično so drugače sicer definirali marsikateri literarni teoretiki. Če se tu oprem na Janka Kosa (1983: 171), je komičnost »posebna življenjsko duhovna kategorija, ki ni omejena na socialno ali zgodovinsko okolje«, kar bi pomenilo, da je zelo tesno povezana z življenjskim elanom posameznika in – zakaj pa ne – tudi naroda. Slovenci že od nekdaj ne veljamo za najbolj komično ali h komičnosti nagnjeno ljudstvo, zato sta se kategoriji komičnega in komičnosti pri nas slabo obnesli, saj se je literarna veda z njima ukvarjala sila malo.

Tu si zato moramo izposoditi znanstveno opredelitev komičnosti pri drugih evropskih narodih. S smehom in njegovimi teorijami, torej tudi s komičnostjo, se je ukvarjal Henri Bergson, ki je definiral predmet komičnosti na treh ravneh. Komičnost najdemo v območju človeškega, zanjo je potrebna brezčutnost, obrača se torej na čisti razum, vsaj situacijsko, in morda biti seveda povezana s kategorijo »drugega«, sprejemnika, poslušalca, bralca, skratka imeti morda družbeni pomen (Bergson 1977: 12–15). Na to je opozoril že eden izmed najznamenitejših sodobnih italijanskih komikov in satirikov, Daniele Luttazzi, ko je zapisal: »Dovtipe je treba preizkusiti s publiko. Komik jih ne more doma pisati in si govoriti: 'Ha ha ha, pa saj sem genij!'« (Luttazzi 2002: 13)².

Če je komičnost družbeni pojav, velja zanjo tudi definicija, da je nekaj priložnostnega, tako rekoč meteoritskega, saj se pri dovtipu, vicu ali komični situaciji nasmejemo enkrat, isti situaciji se ne bomo ponovno nasmejali, razen če ne gre za namerno ponavljanje, ki vzbuja zabavo.

V primeru Simona Gregorčiča, ki ga tu obravnavamo, pa ne gre samo za tako vrsto komičnosti, ki bila situacijska, ampak gre za njen celo bolj prefinjen način, saj bomo videli, da se v nekaterih svojih pesmih (prispevek se namreč ukvarja le z Gregorčičevo poezijo, ne pa s prozo) Gregorčič poigrava z besedami, celo z jeziki, najbolj pa z ljudmi. Karikira njihove

¹ Umberto Eco (1999): *Ime rože*. Ljubljana: Mladinska knjiga, prevedel Srečko Fišer, str. 510.

² V originalu: 'Le battute vanno provate col pubblico. Non è che un comico se ne sta a casa a scrivere battute e a dire: "Ah ah ah, sono un genio!"'

napake, jih s tem graja in v bralstvu vzbuja smeh, a zaradi tega njegova komičnost ni brezvredna in brezpredmetna, sama sebi namen, temveč nosi globoko sporočilo in je čestokrat zavezana resnici in ljubezni do nje.

Gregorčič in komičnost

Spregovoriti o Simonu Gregorčiču v nekonvencionalnem tonu pomeni rušiti pravi »primorski mit«, a pričujoči prispevek absolutno noče postaviti Gregorčiča v slabo luč ter ga uničiti, češ da je pesnik neaktualen in da se je o njem povedalo vse, kar se povedati da. Kar želimo osvetliti, je predvsem veselejši vidik goriškega slavčka, ki je razen v svojem otožnem in mestoma nacionalno buditeljskem glasu uspel prepevati tudi v šaljivem, smešnem, hudomušnem in včasih kar sramotilnem tonu.

Posledica dveh recepcij *Poezij I*.

Na začetku svoje uradne pesniške poti, leta 1882, je Gregorčič bil že zrel osemtridesetletnik. Ob izidu prve pesniške zbirke je celo omahoval, ali bi na čelo zbirke dal lasten priimek ali pa naj bi jo podpisal s šifro X, pod katero je bil tedaj znan in cenjen pesnik³. To nam le potrjuje, da je – čeprav je v slovensko literarno javnost Gregorčič hotel stopiti možato – zaradi svoje življenjske poklicne izbire v strahu čutil, da bo s svojo poetiko vzbudil pozornost. In res, žel je veliko odobravanje, ko so bile *Poezije I* z vseh strani označene kot izreden pesniški dosežek. A ni dolgo trajalo, ko se je oglasil tudi glas raztrgajoče kritike, ki je tu označil Gregorčiča za budista, tam za panteista.

To je – v izredno kratkih zamahih – zgodba recepcije prve knjige *Poezij*.

Da se je Gregorčič proslavil tudi kot avtor komičnih pesmi, dolgujemo svojo zahvalo najostrejšim kritikom Gregorčičeve poezije, ki so v goriškem slavčku prebudili ostro žilico in komično ali smešno ost.

Pajk ... in čebela

Prva žrtev Gregorčičeve ljubezni do resnice, ki se je skrivala za komičnimi verzi, je bil Janko Pajk, profesor v Brnu. Ta je prve dni maja leta 1882, slaba dva tedna po izidu zbirke, zapisal uničujočo kritiko, ki je Gregorčiča raztrgala. Tu je treba pripomniti, da se je Pajk na

³ Koblar (1962: 89) meni, da je šifra X hotela biti znamenje za »desetega brata«.

Moravskem slabo počutil kot pregnanec iz domovine in je pri tem še morebitno ljubosumje ob uspehu nekdanjega učenca na gimnaziji naredilo svoje ...

Zaradi zunanjih faktorjev, ki bi morda vplivali na upad naročnikov, je Sket, urednik *Kresa*, kjer naj bi kritika izšla, svetoval Pajku, naj kritiko omili oz. naj podčrta tudi svetla mesta v Gregorčičevi poeziji. Pajk jo je res spremenil, Gregorčiča raztrgal »le« v formalni konstrukciji zbirke, saj mu je očital, da ne pozna čistih pesniških oblik; na idejni ravni pa se je – med drugim – obregnil ob dejstvo, da Gregorčičev moderni slovenski pesimizem, ki le uničuje pesnikove vzore, izhaja iz budističnega nazora o svetu, ker teži k popolnemu umirjenju, osamljenosti, odpovedi, zato je tuja slovenskemu narodu (prim. Koblar 1962: 100 – 101).

O posledicah Pajkove kritike ne bomo govorili, ker bi potem razprava imela že aksiološki značaj, velja pa se zaustaviti ob dejstvu, da je tako nespretno napisana kritika v Gregorčiču in somišljenikih vzbudila »maščevalnost« prav gosposkega značaja. Levec je želel Pajka osmešiti; Gregorčič pa, ki se mu očitno ni zdelo smiselno s Pajkom polemizirati na isti ravni, ker so bile njegove interpretacije postavljene onkraj vseh možnih meja, je hudomušno odgovoril z basnijo in epigramom ter tako dokazal Pajku, da obvlada tudi tiste pesniške oblike, ki jih je pogrešal profesor iz Brna.

Najprej se v nekakšnem zagovoru Gregorčič norčuje iz Pajkove ignorance in istočasno napiše sebi apologijo o tem, zakaj mu pesnik ne odgovarja v celovitem sestavku:

Profesor, tako neskončno neveden,
odgovora od »poeta« ni vreden. (Gregorčič 1947: 332)

Z zelo poostreno ostjo nato metaforično obravnava Pajka s ... pajkom:

Nek pajček je mrežo razpel,
da kako mušico bi vjel;
pa zmoti pa zgrabi čebelo,
ki ima med in pa – želo.
Gorje, če čebela ga vpiči,
življenje neznatno mu vniči,
da v veke bo spal med mrličih ...
Čebela pa vsmili se pajka;
da stara ne bode mu plakala majka,
sirota pa dalje živi,
po stari navadi naj mreže si spleta,
po zračnih vrveh glumač naj leta;
vendar pa čebele naj v miru pusti,

po svoji naj šegi mušice lovi! (prav tam)

»Literarna basen«, zložena za »privatno rabo« (Gregorčič 1951a: 362), s spretno metaforizacijo izraža idejo, ki je še danes aktualna, in sicer idejo o mejah interpretacije. Pajk namreč z ihto obira Gregorčičeve pesmi in v njih kritizira pesnika, načine rimanja, njegove ideje in izrazne izbire, a to počenja z izrazito nevednostjo. V njegovi kritiki je prej najti čustveni izliv kot premišljeno in dosledno vrednotenje. Zato se goriškemu slavčku ne zdi vredno trositi črnila za tak napad, pač pa s fino potezo osmeši nepremišljenega kritika, čeprav je ob tem prizadet, ko napiše, da ga je potrla Pajkova nevednost in da je »žalostna usoda pisateljem, če imajo med učeniki take čitatelje in ki se drznejo celo javno kot sodnik nastopiti!« (Gregorčič 1951a: 362). Zelo sicer imponira Gregorčičev stil v »kritiki kritike«, ko v pristnem literarnem parafraziranju odločno pokaže, kako je dejansko Janko Pajk popolnoma zgrešil svoj namen, ker ni svoje kritike opravil po literanoestetskih pogledih, ampak po osebnih zamerah in okusih. V tej basni se Gregorčič odprto navezuje na Prešernov »le čevlje sodi naj Kopitar«, ko sporoči Pajku, naj ta pusti v miru čebele, ker so zanj nevarne zaradi vboda in pika (in tu misli pesnik na zastrupljeno ost njegovih odgovorov v rimi) ter naj raje lovi mušice in se posveti poučevanju, za katerega je bolj nadarjen kot za kritiko.

Z budističnimi prvinami, ki jih Pajk odkrije v Gregorčičevi poeziji, pa pesnik opravi z epigramom. Ta spet poudari lahkovernost in naivnost Pajka - kritika in poudari dejstvo, da se z budizmom sam ni ukvarjal ter se mu Pajkova domislica zdi domala smešna:

Oh koliko pač »napora« in truda
za čuden dokaz, da moj prerok je – Buda,
glej, tvoje brbljanje je res dokazalo,
ne da sem jaz Buda, da Ti si budalo! (prav tam)

Gregorčič izrazi svojo satirično ost z besedno komiko. Ne metaforizira, temveč ustvarja nekaj, kar pesniki (posebej komični) zelo ljubijo – izpeljuje besede. Iz besede »Buda«, s katero je obremenil Gregorčiča, postane Pajk »budalo«, kar je dovolj zgovorno in smešno samo po sebi, da bi o tem razpravljali – vsak dober vic ne potrebuje razlage.

Pajk je torej pri Gregorčiču doživel najslabši možni odziv, saj je hotel pesnika osmešiti, v resnici pa je bila njegova kritika hud *bumerang*, saj je dodobra osmešila le Pajka samega.

Pravi smisel satire in komičnosti nasploh je namreč ta, da napake graja, jih deformira z namenom, da jih popravi. Podoben efekt je komičnost dosegla pri Gregorčiču, ko ga je začasno odrešila bolečin, ki so mu jih zadale nasprotne kritike.

Pesnik Pajku ni ostal dolžan in ga je v pismu Ignaciju Gruntarju (Gregorčič 1951a: 362) pokritiziral zaradi njegovih iz trte izvitih misli. Tu posebej meri na obravnavo pesmi *Ujetega ptiča tožba*:

Prav modro je povedal, da *tič*, ker je *masculini* gen. nima sester! Za Boga, kaj tacega pa še dozdej v slovenskem slovstvu! On niti ne ve, da so tiči samci in samice, čeprav je oblika *tič gramatikalno* masculin. Zavaljo te iznajdbe menim, da bo pajek (tudi samo mascul.) še slovel v Slovencih!

Če prikimamo Bergsonu, ko pravi (1977: 67), da je treba razločevati med komičnim in duhovitim, kjer je duhovito tisto, kar povzroči, da se smejemo komu tretjemu ali sebi; komično pa tisto, kar povzroči smeh tistega, ki to izreče ali naredi, se moramo torej zavedati, da operiramo z Gregorčičem, ki je predvsem duhovit, če ne celo satirik, saj se njegova žilica obrača navzven. Lahko bi enostavno rekli, da je Gregorčič v tem sestavku ironičen ali pa enostavno smešen, slednja definicija pa ni povsem primerna, ker bi odvzela pesniku prefinjeno igro komičnosti in obubožala njegovo vsebinsko bogato ustvarjanje tudi na tem področju.

»Mahnito mahanje« Mahnič

Gregorčič je z rahlo zafrkljivim tonom komentiral tudi izvajanje Antona Mahniča o svoji poeziji. Mahnič je v *Dodatku k Dvanajstim večerom* leta 1884 Gregorčiču očital panteistični pogled na svet. Razlika s Pajkom pa je tu očitna. Mahnič je s svojim prispevkom k slovenski kritiki in politiki poskušal Slovence uzavestiti v »moderen katoliški narod, ki bi bil sicer integralističen in klerikalen, a bi se prežl s katoliškim racionalizmom, se znal intelektualno držati stroge norme in dogme" (Kermauner 1990: 52), in je bil prvi človek, ki je v slovenski zgodovini sistematično in dosledno premislil kulturni, duhovni, zgodovinski pogled našega naroda s kakega filozofskega in estetskega stališča. Njegov ciklus *Dvanajst večerov* je znamenit, prav tako sporen kakor dober, vendar ni sporen sam po sebi, ampak le s stališča idejne naravnosti, s katere nanj gledamo. Matija Ogrin (2003: 83) pravi celo, da je to »prva sistematično zasnovana razprava iz estetike kot filozofije umetnosti na Slovenskem«.

Mahniču, ki je Gregorčiča obsodil kot panteista in pesimista, je slednji odgovoril precej hitro, a v drugačnem stilu kot Pajku. Če je bil pri Pajku zafrkljiv in je z jasnostjo orisal pozicijo nemoči in dejanske ignorance, s katere se je kritik loteval pesnika, je bil pri Mahniču

Gregorčič prisiljen ubrati drugo pot, saj tokrat kritiku ni šlo za pesnika - esteta, temveč za pesnika - duhovnika, kar je tenkočutnega slovenskega lirika in duhovno globokega človeka, če to sodimo iz pesmi, prizadelo ne toliko na ravni ponosa, kolikor na ravni osebne in univerzalne⁴ vere, v katero je bil posvečen.

Dve gazeli, ki ju je Gregorčič napisal neposredno po izidu kritike, sta bili večkrat popravljene in predelane, bistva pa nista izgubili.

Oglejmo si prvo:

Mahnito mahaš name mah na mah,
gledalcem krog na licu berem strah,
a mene tvojih ni udarcev strah nič; -
le mahaj, s tem pač sebe pahneš v prah,
a mene, brate, ne podereš v prah nič;
po padcu ti ime preraste mah,
a mojega pa ne preraste – mah nič.

Le mahaj, torej, nič jaz nisem plah! (Gregorčič 1947: 333)

Iz ljubezni do resnice je treba povedati, da Mahnič Gregorčiča ni obravnaval povsem destruktivno, tako kot Pajk, ki je svoje milejše sodbe zapisal po nasvetu urednikov. Mahnič priznava Gregorčiču visoko kvalitetne pesmi, kakor sta npr. *Oljki* in *Soči*, v nekaterih drugih stvaritvah pa logično in filozofsko »dokazuje« panteizem. Ta logičen in dogmatski pristop pa je pesnika še najbolj razjaril, saj se Gregorčič ne obrača na Mahniča človeka ali kritika, temveč na njegovo logično dogmatiko. Konec koncev je Mahnič priznaval Gregorčičevo pesniško nadarjenost (Pajk tega ni storil) in čeprav – po besedah Matije Ogrina (2002: 136 – 140) – je slovenska literarna kritika večkrat prezrla in zamolčala Mahničeve besede, ki so hvalile Gregorčiča, velja tukaj spet poudariti komično oporekanje nepravilni estetski presoji poezije.

Najlepši verzi teh dveh gazel prinašajo aliteracijsko poigravanje imena Mahnič z glagoli in pridevniki, ki so temu imenu podobni (»mahnito mahaš«, »mah na mah«), kar ustvarja samo po sebi zvočni učinek blodnje. Gregorčič, ki o sebi ve, da je »pesnik po milosti Božji«, in ki je svoje krščanstvo izražal bolj avguštinsko čuteče kakor akvinsko dogmatsko, se je v polnosti zavedal, da je Mahničevo izvajanje preveč logično za čustveno poezijo. Tako mu je napovedal pozabo (Pajku je – nasprotno – napovedal dolg "sloves") in v tej ter prejšnji napovedi sicer zgrešil, a jo je formuliral zelo premeteno (»Mahnič« – »a mojega pa ne preraste mah nič – podčrtal D.B.«). Na Mahniča se je torej Gregorčič spravil res nekoliko

⁴ »Univerzalen« je prevod grške izpeljanke »katoliški«.

jezno, ne da bi docela upošteval umske veličine tega intelektualca, ki je – objektivno gledano – ostro in zaprto, a dosledno kritiziral Gregorčičevo poetiko ter mu namenil tudi nekaj pohvalnih strani.

Gregorčičeva komičnost je tu manj ostra, je pa znak pokončnosti pesnika, ki svojemu neupravičenemu kritiku poklanja nekaj verzov, z namenom, da bi pokazal na njegovo zmoto.

To sicer pravilneje in tudi dosledneje doseže v drugi gazeli:

Izobčil res si me kot panteista,
a v tem oziru moja vest je čista;
kot človek nisem pač brez peg in prog,
a nič me ne teži pregreha tista.
Ko drugih bi slabosti ne imel,
na sodbi stal bi ob desnici Krista!
In z onega bi mesta ne pregnal
noben sofista me in – pamfletista! (prav tam)

Priseganje na človekovo grešnost, ki je tu krščansko obarvano, hoče le povedati Mahnič, da je modrovanje o poeziji, ne da bi upoštevali njeno človečnost in načelno nedogmatičnost, prazno besedičenje. Mahnič je bil pač izrazit teolog, žal brez čuta za misterij. Zato je toliko bolj veljavna primera, da bi pesnik sedel ob Božji desnici, če bi bil brez greha, in bi ga odondod ne pregnal noben pamfletist ne sofist.

Gre za človeški, ne pretirano komični, a ironični in primerni odgovor pesnika, ki se zaveda svoji slabosti, nekoliko integralističnemu in zato ironije (ne pa posmeha!) vrednemu dogmatiku.

Pravijo, da so komiki in satiriki v resnici le žalostni ljudje, ki svojo žalost prekucnejo v smeh. Lahko se strinjamo s to trditvijo, ko beremo pismo, ki ga je Gregorčič pisal Vekoslavju Spinčiču, in se tako zavedamo, kako je kritika Gregorčiča prizadela, tudi če se ji je prefinjeno upiral, ker je bila seveda neupravičena: »Kako piše Mahnič o meni (pantheistu!) možda si čuo. Težko Ti je čovjeku, osovbito svećeniku, biti pjesnikom!« (Gregorčič 1951b: 11)

Tujci in tujstvo

Če imagološko analiziramo podobo tujcev v Gregorčičevi poeziji, bomo že ob površnem branju zaznali izrazito ostrino, napadalnost in zafrkljivost.

Znano je, da so Židje v začetku 20. stoletja uživali po Evropi nehvaležen sloves oderuhov in materialistov, ki bi za vsako ceno radi tlačili svojega bližnjega. To je bil tudi eden glavnih vzrokov velikega vala antisemitizma, ki je dosegel svoj višek v Hitlerjevem

režimu in pripeljal do strahotnega pokola, ki so ga bili Židje deležni v času druge svetovne vojne.

Gregorčič je bil konec 19. stoletja verjetno priča temu židovskemu pehanju za dobrinami in je svetopisemskemu izvoljenemu ljudstvu namenil nekaj hujše obarvanih vrstic. V pismu sorodnici je pesnik zapisal več načrtov za t. i. *Narobe psalme*. To so pesmi, ki bi bile »namenjene vsem tlačilcem, Germanom, Lahom, posebej pa še Židom kot kugi sveta« (Koblar 1948: 434). Načrtoval je pesmi, ki bi imele psalmski značaj, in tako spet uvedel komičnost, ki izhaja iz preobrnitve stvari in iz norčevanja:

Preganja, preganja nas Rusija grozna,
Za vsako kupčijo je skopa in pozna!
Ubogi selilni moj rod,
Iz nje le obrni nevtrudni svoj hod!

Kor judov

Selimo, selimo se v Poljšo,
kupčijo pač tam naredimo najboljšo:
na prodaj gradovi
na prodaj grofovi,
na prodaj slovanstvo –
na prodaj bo tam pač i katoličanstvo!
S tem najbolj katoliška zemlja brez truda
preide v posestvo vsesvetnega juda.

Zdihvali res so kdaj po domovini,
a zdaj se dobro jim godi v tujini!
Daj, zberi jih Gospod, oh zberi,
ko zbrani so, jud juda deri! (Gregorčič 1948: 316)

Gregorčičev antisemitizem ima tu posebno vlogo. Najprej je treba povedati, da gre po vsej verjetnosti za nedokončan cikel, ki bi verjetno imel nek končni moralni nauk. Spričo nedopolnjenosti pa se zdi žaljiv in ksenofobičen. Tu se kaže Gregorčič pod vplivom zgodovinskega časa, v katerem je živel. Njegov cilj z *Narobe psalmi* je bil čim pristneje ovekovečiti zgodovinski trenutek, ki je v tistem času imel izrazito negativno podobo Židov. Gregorčič opiše Jude, izgnane iz Rusije, ki želijo na Poljsko, kjer bodo lahko spet segali po dobrinah slovanskih bratov. Za Gregorčiča je sporno predvsem dejstvo, da se Židje ne spravljajo samo na gmotne dobrine, marveč tudi na moralne vrednote, ki so bile Gregorčiču drage (slovanstvo, katoličanstvo). Komičnost se v teh psalmih odraža predvsem v blatenju

naroda, kar ustreza enemu od njenih kriterijev. Lahko pa psalme beremo tudi kot kritiko tistih, ki prodajajo svoje katoličanstvo in slovanstvo in se s tem izneverijo samim sebi, kar bi po Gregorčičevem sistemu vrednot sodeč ne bila tako drzna interpretacija. Kako táko komičnost vrednotiti, je namreč odvisno od njene recepcije in njenega odmeva. Glede na to, da so psalmi ostali nedokončani in da niso bili nikjer objavljeni, tega učinka nimamo in je torej »komičnost« le domena interpretacije zanamcev.

Isto usodo je doživela druga podobna pesem z naslovom *Nevrednim sinovom Danteja*:

Ponos vaš je – Dante!

Da, velik je Dante, a niste vi – On!

Vsak Lah zarad njega se pravi zdi »bullo«;

A vendar – pardon! –

njegove zgubili ste strune in škante –

njegov ste vi samo glasan poprdon:

La tromba del »cullo«! (Gregorčič 1948: 317)

Pesem je nastala marca 1902 in zdi se, da je njen edini cilj blatenje italijanskega ljudstva. Verjetno je tu Gregorčič izlil svojo jezo na določene pripadnike italijanskega naroda in jih posebno močno osramotil, z izrazi, ki so vredni beznice ... V tej pesmi je zelo zanimiva dvojezičnost, ki jo pesnik uvršča v svoje rime (Dante – škante, pardon – poprdon, bullo – cullo⁵), kar priča ne samo o jezikovni nadarjenosti našega pisca, ampak tudi o njegovi polifonski žilici, ki je znala mešati komične prvine slovenskega in italijanskega jezika. Pesem bi zagotovo imela večji odmev, če bi izšla v času njegovega življenja. Ker se to ni zgodilo, imamo spet isti učinek kot pri *Narobe psalmih*. Verjetno gre v tej pesmi za očitno Gregorčičevo zavedanje, da je bilo sodelovanje med blizu živečima narodoma večkrat težavno, in je pesem *Nevrednim sinovom Danteja* le trenutni izbruh jeze ob neuspehu in ponižanju, ki ga je bil morda pesnik takrat deležen.

Pri podobi tujcev in »tujstva« se velja zaustaviti tudi ob pesmi *Na jugu*, v kateri je jasno Gregorčičevo pazljivo opazovanje politične stvarnosti. Pesem je skoraj v obliki epigrama, ali vsaj zabavljivega napisa, v katerem pesnik prerokuje – spet na osnovi zgodovinskih dogodkov – usodo slovanskih narodov na jugu, ki bo zelo odvisna od njihovega bratskega razpoloženja:

Na jugu vladal bo Bolgar

in Srb in pa Hrvat,

⁵ »Cullo« je zgrešena varianta italijanske stilno zaznamovane vulgarne besede »culo« (»rit«). Gregorčič ji je verjetno dodal dvojni 'l' zaradi rime z besedo »bullo«.

če bodo složni – z bratom brat;
če ne, teptal jih bo Turčin,
če ne Turčin, pa drug tujčin! (Gregorčič 1948: 317)

Če je v dveh prejšnjih stvaritvah Gregorčič tujce obravnaval z nezaupljivostjo in sovraštvom, je v tej pesmi nekoliko manj radikalen, saj poziva k bratski enotnosti Slovanov za obrambo pred Turki ali drugimi tujci (humor je tu ustvarjen tudi besedno, z aliteracijo »Turčin – tujčin«).

V vseh treh pesmih je Gregorčič uporabil humor na ravni besed, ki pa ni v celoti komičen. Če je jezik pri Gregorčiču komičen, je pa prizor, ki ga izraža, prej tragičen ko ne, saj je bilo tujstvo goriškemu slavčku očitno trpeča kategorija, kateri se je – spet – upiral s komičnim.

Puščici, ena v cilj, druga ne

Dvakrat se je Gregorčič poskusil tudi v ironičnem pisanju, ki je merilo na določene osebe. Kot katoliški duhovnik ni mogel sprejemati Darwinovega evolucionističnega nauka. Zato je leta 1905 zložil nekajvrstično pesem z naslovom *Narobe modrijan*, ki je odmev nasprotovanja Darwinovim naukom. Gregorčič je v njemu primernem stilu obrnil *point of view* in na evolucionizem gledal kot na involucionizem:

Uk nov pač ti si »vvekovečil«,
Da pavijan se je včlovečil. –
Stoj, modrijan,
narobe si zamodrijanil:
ni se včlovečil pavijan,
tvoj človek se je vpavijanil. (Gregorčič 1948: 319)

Iste verze je nato uporabil v »odi« (narekovaji so Gregorčičevi), naperjeni proti dr. Henriku Tumi, ki je v Trstu predaval o Darwinu, in jo naslovil *Opici in opičarjem*. Tu postavlja opico v središče vsega, kar učinkuje izredno visokodoneče in prav zato ironično. V zadnjem delu te daljše »ode« rahlo spremenjeno ponovi verze zgornje prigodnice:

Oj, slavna prva opica,
ki si rodila »nas«,
krasan pač bil je tvoj obraz,
krasna kosmata jopica!
In kaj še tvoj božanski um?!
Iz njega je nešteti trum

se deca porodila.
Proslavljena med nami bila!
Ti trupla, duše nam izvor,
nam mati si in naš vzor –
kako naj hvalo, čast ti dam,
jaz pevec borni res en znam;
zažigam mar naj ti kadilo,
prinesem naj zlata ti v dar,
postavim naj te na oltar?
Premajhno to za te darilo!
Kaj naj začne li tvoja stvar?
Naloga težka za poete!
Učene, modre naj glave,
ki toliko za te so vnete,
te naj dostojno te slave;
dostojno meni moč to ni,
oprosti opica, mi ti:
uborni jaz poet to njim,
častilcem večjim prepustim,
naj oni slavo ti pojo,
ki bolj sorodni so s tebo;
sorodstva s tabo jaz nikoli
kot oni nisem čutil toli.
Naj rajši one jaz slavim,
ki uk oznanjajo nam novi,
da tvoji pristni smo sinovi;
prvaka njih najbolj častim,
slavim pa i učence ž njim!
Otrok ti opičnih prvak,
proslavlja bratec te tvoj vsak;
a v meni vstaja dvom nekak:
ti z ukom si se vvekovečil,
da pavijan se je včlovečil ...
A meni zdi se, modrijan,
da napak si zamodrijanil:
ni se včlovečil pavijan,
a ti si pač se vpavijanil! (Koblar 1948: 435 – 436)

Omeniti gre, da mu je to »odo« odsvetoval objaviti goriški nadškof dr. Frančišek Borgia Sedej. Obe zgornje pesmi sta izšli po pesnikovi smrti v Koledarju goriške Mohorjeve

družbe v letih 1925 in 1926. Ta puščica torej ni dosegla svojega cilja, ostaja pa kot priča Gregorčičevega smisla za ubesedovanje tudi najbolj nenavadnih človeških instanc.

Da pa je bil Gregorčič tudi zanimiv in samosvoj kritik, priča naslednja pesem, ki jo je zložil v čast nekemu pesniku (imenuje ga 'Marko'), ki je bil verjetno začetnik in je svoje pesmi izročil v presojo Gregorčiču. Očitno ni bilo ravno nadarjen za sonet, saj je pesniku poslal sonet, ki je štel sedemnajst verzov (Koblar 1948: 436). Ker je pa Gregorčič očitno slutil mladeničevo nadarjenost kljub njegovi formalni neosveščenosti, mu je posvetil kritični zapis, ki mladega pesnika ne graja, mu pa ironično svetuje, naj se izobrazi, vsaj kar se oblike soneta tiče. Spet je vreden obravnave zaradi dvojezičnosti, saj Gregorčič vstavi v slovenski jezik latinski citat: »Oh parce »sonettis«, mi Marce!« (»Usmili se sonetov, moj Marko«⁶), kar kaže na solidno komično pripravo, ki ni bila samo prikrita žalost, pač pa v tem primeru prijetno razpoložensko čustvo:

Oj Marko, moj Marko!

Pred Bogom ti svet si in velik poet,

toda za 'sonet'

prav tak si, ko »čič za barko«.

Oh, parce

»sonettis«, mi Marce! (Gregorčič 1948: 319)

Sklep

Komičnost Simona Gregorčiča se iz poetičnih del kaže kot neprava komičnost. Gre namreč bolj za duhovitost, preko katere pesnik zaznava vzgibe družbe in jih spravlja na papir. Še vedno pa se ne more znebiti elegičnosti in čustvenosti, katerima je naklonjen, saj se pri njem ironičnost in smeh, ki ga povzročajo njegove »lažje« pesmi, vedno zgostita v grenak občutek, trpek priokus, ki ga smeh pusti v ustih bralca, če ta dovolj pozorno in podrobno prebere Gregorčičeve stvaritve.

Za Gregorčiča je komičnost torej krinka, pod katero skriva svoje trpljenje, da ga ne bi preveč potrla, je kompliciran psihološki postopek, ki ga je pesnik uporabljal predvsem, ko so se pojavile najostrejše kritike njegovih pesmi. Da bi jih najlaže prebavil, je uporabil kategorijo smešnega, ki je po eni strani primerno odgovorila kritikom, po drugi pa skrila avtorjevo bolečino in jo prekvasila, a ne toliko, da bi iz teh stvaritev ne prevečevala. Dejansko je

⁶ Beseda »sonettis« je polatinjena, postavljena tudi v ustrezen latinski sklon, ker pa je prevzeta iz slovenščine, jo je Gregorčič postavil med narekovaje.

Gregorčič bolj kot za odgovore kritikom komičnost uporabil za prenašanje lastnih bolečin ob teh nehvaležnih in včasih interpretativno dvomljivih kritikah.

Tudi komičnost sramotilnega značaja, ki jo je pesnik namenil nekaterim tujim narodom, je bolj priložnostnega značaja in slika zgodovinski trenutek. V njej najdemo prvine resignacije, žalosti in trpljenja, kar negativno zaznamuje tujstvo kot Gregorčiču neprijetno kategorijo.

Če se ozremo na začetni citat iz Umberta Eca, razumemo vzporejanje tragičnosti in komičnosti kot dveh plati iste medalje.

To priča o Simonu Gregorčiču kot nadarjenem komičnem pesniku, ki je priznaval in s pridom uporabljal kategorijo smeha. Senca njegovega smeha pa je bila elegičnost, prirojena melanholija, ki ni zapustila Gregorčičevih stvaritev, niti najbolj smešnih. V svojih globinah namreč skrivajo noto žalosti, ki jo je pesnik – očitno neuspešno – želel potlačiti, zato tudi Gregorčiču manjka izrazite samoironije, ki bi njegovo komičnost še obogatila.

Kljub vsemu pa je nujno podčrtati, da je Simon Gregorčič tudi kot pesnik v kategoriji smešnega zagotovo še vreden raziskovanja. Morda tudi v svojih proznih sestavkih.

LITERATURA

I.

- GREGORČIČ, Simon (1947): *Zbrano delo I*. Ljubljana: DZS.
GREGORČIČ, Simon (1948): *Zbrano delo II*. Ljubljana: DZS.
GREGORČIČ, Simon (1951a): *Zbrano delo III*. Ljubljana: DZS.
GREGORČIČ, Simon (1951b): *Zbrano delo IV*. Ljubljana: DZS.

II.

- ARISTOTELES (2005): *Poetika*. Ljubljana: Študentska založba.
BERGSON, Henri (1977): *Esej o smehu*. Ljubljana: Slovenska matica.
BERNIK, France (1993): Muzikalnost v slovenski poeziji 19. stoletja. *Študije o slovenski poeziji*. Ljubljana: DZS.
BERNIK, France (2006): Pesnik po milosti božji. GREGORČIČ, Simon: *Izbrane poezije*. Gorica – Celje – Celovec: Mohorjeva družba.
DOLENC, Janez (1989): *Simon Gregorčič*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
GRDINA, Igor (2003): *Slovenci med tradicijo in perspektivo*. Ljubljana: Študentska založba.
KERMAUNER, Taras (1990): *Poezija slovenskega zahoda, 3. del*. Maribor: Obzorja.
KMECL, Matjaž (1977): *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Borec.
KOBALAR, France (1948): Opombe k nezbranim pesmim. GREGORČIČ, Simon: *Zbrano delo II*. Ljubljana: DZS, 377-442.
KOBALAR, France (1962): *Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
KOS, Janko (1983): *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.
LUTTAZZI, Daniele (2002): *Benvenuti in Italia*. Milano: Feltrinelli.
OGRIN, Matija (2002): *Literarno vrednotenje na Slovenskem. Od Frana Levstika do Izidorja Cankarja*. Ljubljana: Študentska založba.
PATERNU, Boris (1989): Modeli slovenske literarne kritike. *Razprave XII*. Ljubljana: SAZU.
SNOJ, Vid (2005): *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Milena Mileva Blažič

Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

PODOBA OTROKA PRI GREGORČIČU

Prispevek raziskuje arhetip otroka (dete zalo) v pesemskih besedilih ponarodelega slovenskega pesnika Simona Gregorčiča iz njegove zbirke Poezije (1882) na osnovi teorij C. G. Junga, Marie Louise von Franz in Marie Nikolajeve. Pri pesniku se pojavljajo variacije osnovnega arhetipa otroka: otrok sirota (sirota si ostalo, zapuščeno dete), nedolžni otrok (nedolžno dete ti), božanski otrok (angelj šibki) in ranjeni otrok (deva blede). Referat se bo osredotočil na tipično romantično predstavo o "nedolžnem" otroku in otroštvu, ki je tudi povezan z Gregorčičevim duhovniškim poklicem (Evangelij po Mateju, 18.3) in novem pojmovanju otroka in otroštva (P. Aries). Njegovo podobo otroka lahko razumemo tudi kot željo, upanje in nov začetek. Gregorčič je podobo otroka podprl s pogosto rabo pridevnika zlat in samostalnika roža s ciljem, da bi združil disharmonijo med nebom in zemljo, čustvi in razumom, umetnikom in duhovnikom.

Ključne besede: arhetip, božanski otrok, kronotop, lirski subjekt, otrok, otrok sirota, perspektiva, poezija, ranjen otrok, utopija

Paper research archetype of child in poetry of popular Slovenian poet Simon Gregorčič and his book Poetry (1882) according to theories by C. G. Jung, M. L. von Franz, and Maria Nikolajeva. In Gregorčič's poem are different variations of child archetypes, e.g. Orphan child, innocent child, child god and wounded child. Paper would concentrate into the typical romantic notion of innocent child and childhood that based with his priesthood (Matthew, 18.3) and new concept of child and childhood (P. Aries). His presentation of child we could interpret as wish, hope, and new beginning. Gregorčič support his child archetype with frequent use of adjective golden and noun flower with aim, to connect disharmony between heaven and earth, emotion and intellect, artist and priest.

Key words: archetype, child, cronotop, divine child, lyric subject, orphan child, poetry, point of view, utopia, wounded child

Uvod - Podoba otroka v pesmih Simona Gregorčiča - "Poezije"

Slovenski pesnik Simon Gregorčič (1844–1906), ki je živel v času realizma, je zaslovel s pesniško zbirko Poezije iz leta 1882 in je imenovan 'goriški slavček'. Sinonim za njegovo poezijo je postala sintagma *planinski raj*, ki temelji na miselnem in čustvenem konceptu pesnika. Že za življenja je ponarodel in njegova popularnost se pravzaprav ni zmanjšala. Odraslim bralcem je verjetno blizu ravno zaradi tega, ker se je kot pripadnik zatiranega, podrejenega naroda na simbolni ravni lahko identificiral z vlogo trpnega lirskega subjekta, ki je bil viktimiziran s strani uradnikov, duhovnikov in ostalih. Odrasli bralci so izredno dobro sprejeli njegovo poezijo tudi zaradi preprostega jezika in ljudskih metafor. Na ta način so izživljali svoja pozitivna in negativna čustva, zasebno in javno.

Za teoretično izhodišče razmišljanja je aplicirana teorija arhetipov švicarskega znanstvenika Carla Gustava JUNGA iz knjige *Four archetypes*, Marie Louise von FRANZ *Puer aeternus* in Marie NIKOLAJEVE *From Mythic to Linear*. Zanimalo me je, kako se ključne besede kot so *otrok/dete*, *sirota* in *raj* pojavljajo pri ponarodelem slovenskem pesniku Simonu Gregorčiču. Carl Gustav JUNG je arhetip otroka pojmoval kot kolektivno nezavedno ter ga razdelil na štiri podpomene. Prvič na božanskega otroka, ki je pri Gregorčiču prisoten pod sopomenskima pojmomoma otrok in dete (*Oj otrok predragi / nebo izbralo si je v dar*; *Izgubljeni raj*, *Pogled v nedolžno oko*, *Pri zibelki ...*). Drugič, na arhetip zapuščenega otroka ali motiv otroka sirote (*mati mrtva, mrtev oče, / bratov nima ne sestre*) v pesmih *Siromak*, *Siroti*, *Srce sirota* idr.). Tretjič, na arhetip ranjenega otroka (*kot rezali ud bi na ud, se mi zdi, / s telesa sirotim otrokom*) v pesmih *Dražba*, *Jeftejeva prisega*, *Oljki*; in četrtič, na motiv aseksualnega otroka - motiv deteta (*dete zalo*), kjer spol ni poudarjen niti pomemben.

Švicarska znanstvenica in Jungova učenka Marie Louise von FRANZ je v knjigi *Puer aeternus* razmišljala o življenju francoskega pisatelja Antoina de Saint Exuperyja in o njegovi fantastični pripovedi *Mali princ*. Že v uvodu v študijo je razdelila arhetip boga–otroka ali večnega mladeniča na tri tipe. Prvi je tip adrenalinskega športnika, za katerega je značilna nevztrajnost in impulzivnost. Ta tip ni značilen za Gregorčičevo poezijo. Drugi tip je arhetip božanskega otroka, za katerega je značilna sanjavost in negovano domišljijско življenje, ki je zelo prisoten v Gregorčičevi poeziji kot osnovna perspektiva in kot osnovna drža lirskega subjekta. Tretji tip je tip brutala sentimentalnega tipa, ki ga ni zaslediti v pesmih Simona Gregorčiča. Franzova je navedla številne kulture, ki imajo v svojih mitih arhetip boga–otroka, kar pomeni, da gre za prvotne prvine, ki tvorijo arhetip zaradi določenih enakih lastnosti in značilnosti, npr. mladostnega videza, sanjavosti, odmaknjenosti, idealiziranja in značajskih potez.

Švedska znanstvenica Maria NIKOLAJEVA je v študiji *From Mythic to Linear* podala ahistorično teorijo, na osnovi katere bi lahko preučevali mladinsko književnost. Delila jo je na tri tipe, od katerih je prvi utopija. Na osnovi bistvenih značilnosti utopične literature bi lahko poezijo Simona Gregorčiča opredelili kot idealizacijski tip ali utopično literaturo, zato ker »planinski raj« prikazuje olepšano in uporablja postopek evfemizacije (*dežela rajskomila, rajska sreča, sreče raj*) in eternalizacije (*vedno nedolžno, vedno v spomin, vedno v cvetju*). Drugi in tretji tip je imenovana karneval in kolaps, vendar nista značilna za poezijo Simona Gregorčiča. Za prvega bi Gregorčič potreboval podobo junaškega otroka, za drugega pa individualizirano podobo otroka, ki bi odšel od doma, doživel preizkušnje in se na koncu vrnil

zrelejši za spoznanje in izkušnje, zaradi tega pa ne bi imel več romantiziranih otroških lastnosti, kot so naivnost, čistost in nedolžnost, ampak bi bil individualiziran v isto ali enako okolje na višji ravni ali na ravni zrelega sociocentrično usmerjenega subjekta. Nikolajeva pojmuje utopijo ali Arkadijo kot preprost in idiličen kraj, ki je prvi ahistoričen tip literature, v katerem prevladujejo določene značilnosti: utopičnost, arkadijska pokrajina in idilično življenje, ki najbolj ustrežata Gregorčičevi poeziji, v kateri prevladuje idila planinskega raja. Otrok je pri Gregorčiču pogosto pojmovan kot božanski otrok, ki je »največji v nebeškem kraljestvu«. Ta podoba temelji na grškem pojmovanju Arkadije in Elevzinskih poljan, ki jih je omenjal tudi Ovid v *Metamorfozah*, že pred Biblijo. V času romantike je ta podoba tudi izjemno dominirala, ravno tako tudi v času nove romantike, ko je odrasti pomenilo umreti. Na drugi strani je arhetip otroka sirote prisoten v Gregorčičevi poeziji v tipični slovenski inačici desetnice in/ali desetnika.

Književni čas, značilen za idilična besedila, ki ga Nikolajeva poimenuje *kairos*, je mitični čas, sveti čas ali krožni čas. Le-ta je razviden v številnih Gregorčičevih verzih, kjer ga izraža prislov vedno: »*Da bi le vedno mi ostalo nedolžno, čisto kakor zdaj!*»; "*In vendar - kaj sili mi vedno v spomin!*"; "*Vedno v cvetju le živiš, srečen in vselej!*". Krožnost časa je tipična v ponavljanjih, ritualih in obredih »*Nazaj, nazaj ...*«. Otroško življenje mu pomeni življenje domišljije, umetnika in sanjača, zato tudi potrebuje krožni ali sakralni čas, imenovan *kairos* (*vedno*), ne pa linearni ali profani čas, imenovan *kronos* (*zdaj*).

Književni prostor, značilen za pesnika, je Arkadija oz.: *planinski raj, paradiž, utopija, idila, skrivni vrt, domači raj, južni raj, moj/naš raj, prvotni raj, rajski vrt, sreče raj ...*; "*... Od svetih izobčen, a duši moji svet!*" , *višave, cerkev, neskončen paradiž, obljubljena dežela*; zato tudi zaprt prostor: *obzidje, vrt*; »*Ker sanjal sem sanje detinske ; ... Pač sanjaš o krajih, kjer sonce toplo, kjer cvetje dišeče in sadje zlato*«. Njegovo hrepenenje po planinskem rajju je hkrati beg pred socializacijo, okoljem oziroma *dolino*.

Književna oseba je otrok/dete, za katerega so značilni romantično povezovanje s pojmom nedolžnost in čistost: "*Nedolžno dete, čisto dete ...*" , prvobitnost: "*Povrni se samo v prvotnost nazaj! / In našlo povsod prvotni boš raj!*", čudežnost: »*nebeški vrtnar*« in vrednote, kot so iskrenost, poštenost, prijateljstvo, družina: "*Tu narod biva še krepak, / tu biva narod-poštenjak*« idr. Značilna je tudi t. i. avtonomna mikro-družba: "*ki svet ga se okužil ni, ki čas ga omehkužil ni.*" Poleg otroka so omenjeni še naslednji lirski subjekti (osebe: dete, otrok, sin, hči ... ; narava: ptič), ki sanjajo: *to sanja pol speč in bedec na pol; Srce, Le sanjaj ven in ven, o sen, ne uniči se.*

Dogajanje je večidel opis domače idile, domačijskosti, harmonije, večne poletne idile. Značilno je vnaprejšnje mnenje, češ da je zunaj kruti svet, zato dom ali planinski raj pomenita varnost in idilo, odhod od doma pa nevarnost. Gregorčičeva podoba otroka in pojmovanje časa, kraja, dogajanja in perspektive temeljijo na eskapizmu in vrnitvi v prvotnost, v planinski raj, ne pa v samopremagovanje.

Književna perspektiva je poučna oz. didaktična, ker vsebuje t. i. pogled nazaj, kjer se lirski subjekt zateka v preteklost in domačijskost. Perspektiva želi ohraniti mlade ljudi v iluziji, da je otroštvo srečno, varno in večno. Gregorčič je imel dve pojmovanji časa: najprej profani čas, njegov čas je linearen in izgublja vez s preteklostjo: *Glej ta dolinski svet ; Nazaj v planinski raj ...; Spominja me čarobnih let ...* Drugi čas je mitičen čas ali kronos, imenovan tudi krožni čas ali sveti čas neminljivosti, večnosti, idile ali planinskega raja.

Glavna tema Gregorčičevih pesmi je mit o srečnem in nedolžnem otroštvu ali življenju v planinskem rajju, ki temelji na Gregorčičevih nostalgičnih spominih, zato prevladujoči pogled nazaj, reminiscence in čustveno obarvan spomin, npr. *spominja me; nazaj, nazaj v planinski raj; o sen, ne uniči se* ipd.

Na osnovi aplikacije Jungove teorije in analize poezije Simona Gregorčiča je razvidno, da v njegovih pesmih prevladuje podoba božanskega otroka, ki se povezuje z izrazitimi simboli, značilnimi zanj. Prvič: biser (*biserni prstan*) kot simbol lepote, zaokroženosti in mikro–sveta. Drugič: zelo poudarjen simbol cveta ali rože (*božanski svet, cvetje krasno, mladosti cvet, nežni cvet, pisan cvet, planinski cvet, prelepo cvetje, žive cvetice*) kot simbol lepote in mladosti. Tretjič: čaša ali kelih ali kupa (*kupa bridkosti, kupa modrosti, kupa življenja*) kot simbol keliha ali simbola izbranecv za obredne priložnosti. Četrtič: dragulji (*biseri, dragotine, diamanti, srebro, zlato*) kot simbol izredne lepote, večnosti, bogastva, ne le zunanjega. Petič: simbol kroga (*angeli pojo okrog, krog nedolžnih, krog mene stene večne ječe*) kot simbol celote, enotnosti, sklenjenosti. Šestič: simbol otroka eksotičnega porekla (*sirota*) - simbol za žrtev, krivo brez krivde in simbol izbranca, ki moralno zmaguje, čeprav fizično propada. Sedmič: izrazit simbol sonca (*nadsončne višave, sončni prah, sončni prstan, sončni prstanek, sončni trak, zlato sonce*) kot simbol toplote, večnosti, svetlobe. Osmič: izrazit simbol zlata (*dan, doba, kaplja, kropilnica, leta, maliki, mati, sadje, sonce*) za kakovost, večnost in cilj. Devetič: simbol zvezde (*jasna, lepa, naša, zala, zlata, zvezdica*) kot prisposoba za večnost, neminljivost, slavo. Desetič: izrazit simbol obkroženosti z zvezdami (*in več ko je zvezd, je vrh neba, lepa zvezda sred zvezda, polno zvezd nebo, po nebu zvezde sevajo, stotisoč svetil na zvezdišču gori, zvezdnat obok*) kot prisposoba za monumentalnost ali naravni slavolok za njegovo prikrito povečevanje na simbolni ravni.

C. G. Jung je pogosto rabo simbolov za arhetip otroka razlagal kot posledico trpljenja duše tistih, ki so izobčeni, trpinčeni in zavrnjeni. Gregorčičevi lirski subjekti so poleg prevladujočega arhetipa otroka tudi marginalne osebe, kot npr. *samotar*, *sirota*, *starci*, *siromak*, *vdova* in *ženska*. Jung meni, da lahko simboli izražajo tudi nemoč ter da je pod temi prevladujočimi simboli in metaforami subtilna mitska vsebina, ki je podlaga za Gregorčičevo poezijo in njegovo pojmovanja časa in kraja oz. kronotopa. Tudi iz biografskih dejstev je razviden romantični paralelizem, da je bil Gregorčič kot tipičen romantik in atipičen realist po eni strani stigmatiziran, ker je bil kot ustvarjalec ujet v ozkost okolja, po drugi strani pa sakraliziran zaradi duhovniškega poklica.

Sklepna misel

Podoba otroka v pesmih Simona Gregorčiča je naslednja: imel je *Znamenje*, izkusil je *Ujetega ptiča tožbo V celici*. *Pogled v nedolžno oko* je ugotovil, da je *Izgubljen planinski raj*, ki ni *Svetišče*, spoznal je, da *Kupa življenja* spodbuja le *Vinske duhove* -- da je *Srce sirota* in da *Življenje ni praznik*. *Samostanskemu vratarju* ni pomagala *Dekletova molitev Na potujčeni zemlji*, zato je rekel *Oj z Bogom, ti planinski svet!*

Uspelo mu je, kar si je želel, da si je postavil spomenik bolj trajen kot iz brona, podobno kot Horac in podobno kot Vodnik, ki je dejal, da ga bodo pesmi pele. Tako je tudi pri Gregorčiču. Sicer nima slavoloka na stebrih, okrašenega z reliefi in napisi, ampak ima slavolok iz verzov v hramu slovenske književnosti, ker je pil iz čudodelnega keliha Poezije.

VIRI IN LITERATURA

- ARIES, Philip (1991). *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. *Studia humanitatis*.
- BLAŽIČ, Milena (2002). Pojmovanje mitskega in linearnega časa v mladinski književnosti po Marii Nikolajevi in v slovenski mladinski književnosti. *Otrok in knjiga*. št. 54, str. 127–133.
- FRANZ, Marie Louise von (1988). *Puer aeternus*. Ljubljana: Meta.
- GREGORČIČ, Simon (2006). *Zlata knjiga Simona Gregorčiča: ob 100. obletnici pesnikove smrti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GREGORČIČ, Simon. *Zbrano delo*. Ur. F. Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947–1951. 4. zv.
- HOMER, Hesiodos, Anonymus, Platon, Aristoteles, Horatius. (1963). *O pesništvu*. Ur. A. Sovre. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- JUNG, Carl Gustav (2003). *Four archetypes: mother, rebirth, spirit, trickster*. London, New York: Routledge.
- NIKOLAJEVA, Maria (2000). *From mythic to linear: time in children's literature*. Lanham, London: Scarecrow.

Matejka Grgič

Univerza v Novi Gorici

POLOŽAJ JEZIKOSLOVNIH VED V GREGORČIČEVEM ČASU

Sredi 19. stoletja so se začele jezikoslovne vede že izoblikovati v smeri, ki jo še danes imamo za »sodobno«. A kljub temu so se v t.i. ljudskem jezikoslovju (torej v splošnem, poljudnem pojmovanju jezika in ved, ki ga preučujejo), pa tudi med znanstveniki ohranjali še modeli iz prejšnjih stoletij, kar je na splošno značilno za zgodovino znanosti in vednosti.

Tako lahko opazamo, da so bile v Gregorčičevem času v akademskih krogih še močno prisotne Herderjeve in Humboldtove teorije jezika, ki so bistveno vplivale na jezikoslovne vede 19. stoletja, predvsem na filozofijo jezika, a močno tudi na slovničarsko in priročniško produkcijo.

Hkrati pa se po nastopu indogermanistike in filologije pojavljale tudi že prve kritike tega modela – na obzorju je bil evolucionizem, pozitivizem, behaviorizem.

V prispevku je prikazan položaj jezikoslovnih ved sredi 19. stoletja, s posebnim poudarkom na vplivih evropske (predvsem nemške) filozofije jezika na odnos do jezika, ki ga opazamo v slovenskem jezikoslovju tistega časa.

Uvod

Zakaj govoriti o jezikoslovju na simpoziju o Simonu Gregorčiču? Gregorčič ni bil jezikoslovec. Niti ne vemo (vsaj jaz ne), ali se je kdaj načrtno ukvarjal z jezikom – kot pesnik že, posredno: bil je »besedni umetnik« in je kot tak implicitno izoblikoval neki bolj ali manj jasen odnos do jezika.

Vendar pa se s položajem jezika in jezikoslovnih ved v nekem času ne ukvarjamo samo tedaj, ko so predmet naših raziskav jezik, jezikoslovci ali jezikoslovje. Oris jezikoslovnih ved katerega koli obdobja v zgodovini človeštva nam daje natančnejši vpogled v **kulturni kontekst** tiste dobe. Jezikoslovne vede se namreč vedno vključujejo v okolje in prostor, v katerem nastajajo in se razvijajo, in ga s svojim konstruktom teorij ne samo razlagajo, ampak tudi ustvarjajo in definirajo. To velja sicer v različni meri za vse vede, a pri tistih, ki imajo za svoj predmet jezik, je fenomen še veliko bolj očiten – jezik ima namreč med vsemi »predmeti« znanosti poseben status, ki mu ga daje njegova tesna povezanost s človekom, njegovo psiho, njegovo kognicijo, njegovim položajem v družbi in v svetu. Zato je vedenje o jeziku in o odnosu do jezika, kakršno se izoblikuje v posameznih kontekstih, vedno bistveno za splošno razumevanje teh kontekstov.

1. 19. stoletje je tisti čas, ko se izoblikujejo temelji sodobnega, ne več samo modernega pojmovanja znanosti. Ta korenita sprememba – zadnja pred nastopom

računalništva – je bila v resnici le ena tolikih, ki so v zgodovini zajele človeško vednost, predvsem njeno organizacijo, kategorizacijo. Sredi tega dogajanja, teh premikov, se znajde tudi jezikoslovje kot eno od področij znanosti ali vednosti.

1.1. Nekateri od **družbenih in kulturnih pojavov**, ki se zgodijo že v začetku 19. stoletja in se potem postopoma razvijajo, so za izhodiščno razumevanje položaja in vloge jezikoslovnih ved še posebej pomembni.

Prvi od teh pojavov je širjenje izobraževanja med »ljudstvom«. V zgodovini vednosti se porast in upadanje zanimanja za izobrazbo ciklično izmenjujeta. Začetek 19. stoletja pomeni začetek sicer postopnega, a znatnega večanja števila pismenih prebivalcev Evrope, in to ne samo med plemiči, kleriki in bogatejšimi meščani, pač pa tudi med »ljudstvom« - da, celo med kmečkim prebivalstvom.

Drugi od teh pojavov je širjenje univerzitetne izobrazbe. V Evropi (a ne samo!) nastajajo nove univerze, ki privabljajo vedno več znanstvenikov, profesorjev in študentov. Ti gravitirajo ponavadi okrog ene akademske institucije, se pa tudi selijo, srečujejo, izmenjujejo izkušnje. Izoblikuje se neka akademska tradicija, v marsičem podobna taki, kakršno poznamo še danes.

Ta dva pojava sta vplivala na razvoj in vizijo jezikoslovja, čeprav sta bila z njim le posredno povezana. Izobraževanje uvaja vprašanja pismenosti, učnega jezika, učenja jezikov, oblikovanja priročnikov in učbenikov, sestavljanja slovnice in slovarjev za šolsko rabo, itd. Akademija (univerza) daje strokovnjakom možnost, da svoja dognanja izoblikujejo v znanstvene teorije, da se glede teh soočajo s kolegi, da jih predstavijo »vsemu svetu« in jih tako naredijo za »vesoljne« (*universales*). Jezikoslovje postane samostojen, enoten študij; jezikoslovci se specializirajo za študij jezikovnih pojavov, s katerimi se poklicno (ne več samo amatersko) in izključno (torej ne le postransko, ob drugih raziskavah) ukvarjajo; med seboj se poznajo, komunicirajo, diskutirajo. Center tega dogajanja je Nemčija.¹

1.2. Drugi sklop izhodišč je manj vezan na družbeno in kulturno sfero in bolj na samo **teorijo jezika**.² Od začetka 19. stoletja dalje se začenjajo izoblikovati nekatera

¹ Od 19. stoletja dalje lahko dejansko govorimo o jezikoslovni tradiciji, predvsem pa o zavesti pripadnosti tej tradiciji. Tudi v prejšnjih obdobjih so sicer obstajale jezikoslovne šole in posamezni jezikoslovci so se tudi eksplicitno razglašali za privržence te ali one smeri, z današnjega vidika pa pogrešamo med njimi zavest o kontinuiranem razvoju jezikoslovnih ved, kar je bistveno za to, da se znanost konstituira kot taka.

² A vendarle ostre ločnice med teorijo in njenim okoljem ne moremo postaviti – jezikoslovja, kot vsake druge znanosti, ne moremo postaviti izven konteksta, v katerem živi in se razvija. Tudi jezikoslovje je torej zgodovinski pojav.

pojmovanja jezika in posledično nekatere teorije jezikovnih pojavov, ki so bistveno zaznamovale jezikoslovne vede še globoko v 20. stoletju.

Z vidika metodologije preučevanja jezikovnih pojavov je za celotno 19. stoletje značilen in absolutno prevladujoč študij historične in komparativne lingvistike. Z zgodovinskim razvojem jezikov in z njihovo primerjavo so se jezikoslovci ukvarjali tudi že prej, a v 19. stoletju postane ta epistemologija dominantna, po eni strani zaradi teoretskih podlag (nove indoevropéistike³), po drugi zaradi družbenih premikov – razvejanost akademske mreže, ki smo jo omenili prej, prispeva k temu, da se uveljavi predvsem ena, bolj ali manj enotna šola, ki postane med vsemi najbolj relevantna. Rask, Grimm, Schleicher so imena, ki največ pomenijo v jezikoslovju prve polovice 19. stoletja. Vsi trije so germanisti, vsi trije delujejo znotraj horizonta takrat nove indoevropéistike, vsi trije so utemeljitelji specifičnega segmenta filologije.⁴ Po njih so se zgledovali tudi slovenski jezikoslovci – zelo očitno na primer Miklošič, za njim in deloma po njem še drugi. Z indoevropéistiko se je filologija, ki se je v svojih preteklih zlatih obdobjih (torej v helenizmu in v renesansi) zanimala skoraj izključno za pisne vire z namenom, da jih ovrednoti in klasificira, prvič v zgodovini jezikoslovnih ved osredotočila na ustno izročilo, na jezike brez pisne tradicije, na ljudsko slovstvo, na čas, ko naj bi jeziki obstajali samo v ustni, ne tudi v pisni obliki. Vzporedno s tem jezikoslovnim zanimanjem za ustne vire se je razvilo literarno in antropološko zanimanje za mit in vse njegove oblike (med katerimi je bila zdaj tista, ki je dotlej veljala za klasično in ki je od helenizma dalje imela izrazito pisno podobo, še najmanj zanimiva).

Z novim načinom preučevanja jezikov je bilo tesno povezano tudi samo pojmovanje jezika. S tega vidika je 19. stoletje čas dokončne uveljavitve ideje nacionalnega jezika oz. jezika kot enega od nacionalnih simbolov. Filozofi so celo pozdravljali razvoj »empiričnega« jezikoslovja, ki jim je omogočal, da svoje zanimanje osredotočijo na probleme, ki zahtevajo

³ V zgodovini indoevropéistike se moramo zaustaviti ob dveh pomembnih datumih, ki nam pomagajo pri vzpostavitvi osnovne kronologije. Leta 1786 (torej že ob koncu 18. stoletja) je William Jones, funkcionar East India Company, pred Royal Society v Kalkuti predstavil tezo, da je sanskrt (klasični jezik Indije) soroden z grščino in latinščino. Trideset let kasneje (kar spet ni ravno kratka doba!) je Franz Bopp prvič primerjal spregatvene vzorce nekaterih indoevropskih jezikov – termin »indoevropski« se dejansko pojavlja v znanstveni literaturi od leta 1816 dalje.

⁴ R. Rask je dokazal sorodnost med angleškim in skandinavskimi jeziki, J. Grimm je izoliral nekatere temeljne pojave germanskih jezikov in s tem postavil pojmovne temelje germanistike. Po obeh jezikoslovcih je poimenovan tudi temeljni zakon komparativistike (Rask-Grimmov zakon): če je mogoče zaslediti spremembe glasov (črk!) med dvema jezikoma, in če so te spremembe stalne in predvidljive, potem je med obema jezikoma sorodnost. A. Schleicher je za njima poskrbel za ureditev indoevropéistike in bistveno vplival na komparativistiko 19. stoletja – tudi na slovenskem.

bolj izrazito »spekulativne« metode.⁵ Tako jim je mit predstavljal ne samo gradivo za empirično raziskovanje jezika, ampak tudi vir razlage nastanka in razvoja jezikov (tako na primer v Schellingovem delu *Einleitung in die Philosophie der Mythologie* iz leta 1826).

2. S tem prehajamo na področje t.i. **spekulacije o jeziku**, ki je – če odmislimo raziskovanje zgolj jezikoslovnih ved in želimo svojo pozornost usmeriti v širši kontekst, znotraj katerega le-te nastajajo in se razvijajo – prav gotovo ena zanimivejših tem s področja jezikoslovja.

Center je dogajanja je ponovno Nemčija. Šola, ki narekuje smernice, je nemška klasika, za njo romantika. V odnosu do jezika je nemška filozofija poznega 18. in prvih desetletij 19. stoletja naslednica iluminizma, a hkrati njegova nasprotnica. Jezik zdaj ni več zbir naključnih značilnosti, ki jih determinira družba, v kateri se jezik pojavlja, ampak zgodovinska formacija, v kateri je zbrana kulturna dediščina naroda.

2.1 O jeziku v tem smislu je prvi s precejšnjim uspehom pisal **Johann Gottfried Herder**. V svoji *Razpravi o izvoru jezikov* (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache* iz leta 1772, ki se tematsko še vedno navezuje na eno od dominantnih tem 18. stoletja (torej na vprašanje izvora jezika/-ov⁶), je poudaril, da je jezik formacija zgodovinsko in kulturno določenih skupnosti – torej, narodov. S tem je dejansko razprl vrata pojmovanju jezika, ki je najbolj značilno za 19. stoletje. Toda za Herderja je v središču jezikovne rabe še vedno posameznik – govorec, ne pa narod kot nekakšna abstrakcija vseh govorcev danega jezika. Zgodovinsko in kulturno določena skupnost kot skupina govorcev – to je res že pojem, ki ga uvaja Herder, a v abstrakcije, ki privedejo po eni strani po pojma »jezika naroda«, po drugi do »idealnega govorca«, ne pride.

2.2 To je nadaljnji korak, ki ga v svojem delu *Reden an die deutsche Nation* iz leta 1808 opravi **Johann Gottlieb Fichte**. Jezik je zanj že docela »objektivna« formacija, samostojna glede na posameznega govorca – jezik je »nad« govorcem, celo »pred« govorcem. Jezik determinira govorca, ne obratno. Ne govori človek, pravi Fichte, ampak človeška

⁵ Ločnica med empiričnimi in spekulativnimi jezikoslovnimi vedami predstavlja zanimiv epistemološki problem, ki se je ciklično pojavljal v zgodovini vede. Na splošno opazamo, da so se spekulativne smeri v jezikoslovju razvijale vzporedno z empiričnimi – ko so slednje doživljale obdobja največjega vzpona, so se premo sorazmerno, čeprav z rahlim časovnim zamikom, razbohotile tudi filozofske spekulacije o jeziku. Primer takega razvoja sta čas helenizma in t.i. cesarskega obdobja z razvojem filologije in slovničarstva v prvi fazi ter spekulativne lingvistike v drugi.

⁶ Razprava je prevedena v slovenščino. Zanimiva je primerjava med tem delom in Rousseaujevim *Esejem o izvoru jezikov* (prav tako tudi v slovenskem prevodu) in Fichtejevim *Von der Sprachfähigkeit und dem Ursprung der Sprache* iz leta 1795 (ki pa, kolikor mi je znano, še ni bilo prevedeno v slovenščino. Nekoliko kasnejši (iz leta 1850) je Schellingov prispevek na to temo: *Vorbemerkungen zu der Frage über den Ursprung der Sprache*.

narava, ki se izraža v človeku; ne pripoveduje narod, ampak duh, ki se izraža v narodu; niso ljudje tisti, ki ustvarjajo jezik, ampak je jezik tisto, kar ustvarja ljudi. Jezik poraja kulturo, ki je nadalje porok ustvarjalnosti človeka - ne pa obratno. Zato je zgodovina jezika ne empirična, ampak apriorna veda, zaključuje Fichte.

Vzporedno s Fichtejem se je z vprašanjem statusa jezika ukvarjal tudi **Friederich Schlegel**. Prvič ga je obravnaval leta 1808 v razpravi *Über die Sprache und die Weisheit der Indier*. V tem spisu dejansko nahajamo večino elementov, ki so zaznamovali takratno pojmovanje jezika: zavračanje razsvetljskega pojma »naključnega razvoja«; vera v »svetost« jezika (ki naj bi jo potrjevale tudi empirične raziskave sanskrta); sprejemanje načela »notranje oblike jezika«, torej obstoja elementov v globinski jezikovni strukturi, ki ostajajo kljub razvoju jezikov nespremenljivi; in, nazadnje, srž »jezikovnega vitalizma«, torej primerjanje in vzporejanje jezika z živimi organizmi v naravi. V dvajset let kasnejšem delu *Philosophische Vorlesungen insbesondere über Philosophie der Sprache und des Wortes* je Schlegel postavil v začetek zgodovine »izgubo razodete besede in usvojitve govornice« - s takim pojmovanjem človeškega jezika kot pojava, ki s svojo pomanjkljivostjo, končnostjo in mnogostjo priča o izgubi božjega jezika, so se romantiki najbolj približali novoplatonistom, ki v zgodovini jezikoslovnih ved veljajo za utemeljitelje, če že ne za začetnike spekulativne lingvistike.

2.3 Na ustvarjalce tistega časa so te ideje napravile globok vtis. Prek njihovih del, bolj kot neposredno po filozofskih razpravah, je postalo vprašanje jezika eno od vodilnih vprašanj kulturne in intelektualne scene 19. stoletja. »Laiki«, torej tisti izobraženci, ki se niso poklicno ukvarjali z jezikoslovnimi vedami, so takratna načela spekulacije o jeziku usvojili prej z branjem literarnih umetnin tistega časa kot filozofskih traktatov. Slovnice, učbeniki, priročniki, šolska berila in druga »nižja« literatura je te ideje posredovala še širši množici šolarjev. Pojmi, kot so *materin/materni jezik*, *jezik naroda*, *državni jezik*, *jezikovna politika*, *skrb za jezik* itd. so postali obče znani prav v 19. stoletju. Izoblikovala se je tako tista splošna zavest o jeziku, ki je značilna sicer za vsa obdobja razvoja jezikoslovne misli in ki ji pravimo **ljudska lingvistika**; za »akademsko« lingvistiko je v 19. stoletju zaostajala za približno petdeset let, prekosila pa jo je v vitalnosti in trdoživosti – medtem ko so zgoraj navedeni pojmi maternega jezika, jezika naroda, skrbi za jezik itd. živi, splošno razumljivi in družbeno aktualni še danes, so njihovi »akademski« avtorji znani le še redkim, ki se poklicno ukvarjajo s preučevanjem ali poučevanjem klasične nemške filozofije.

Med nemškimi misleci, ki so se v tistem času ukvarjali z vprašanjem jezika, so bili »čisti« filozofi gotovo med najmanj brani. Njihove ideje so, kot se sicer pogosto dogaja,

dosegale neposredno le manjšo skupino bralcev; veliko več ljudi se je z njimi seznanilo posredno – torej prek komentarjev, replik, povzetkov, katerih avtorji so bili danes manj znani filozofi, a v svojem času vsekakor ugledni, predvsem pa vplivni intelektualci. Zato najbrž ne bo presenečal podatek, da je v začetku 19. stoletja bolj kot kak Fichte ali Schlegel na teorijo jezika vplival **Wilhelm von Humboldt**.

Humboldtova produkcija je raznolika in razpršena in jo je zato težko povzeti v nekaj stavkih.⁷ V osrčju te produkcije so spet pojmi kot posameznik, narod, jezik, najpogosteje v kombinaciji, ki je komplementarna Herderjevi in Fichtejevi. Jezik je za Humboldta posrednik, vezni oz. središčni člen med posameznikom in nacijo (kot državno konstitucijo naroda). S to svojo posredniško vlogo jezik dejansko ustvarja bodisi posameznika bodisi narod v dialektičnem procesu med enim in množtvom. Jezik sam je eden in mnog – ena je jezikovna zmožnost človeštva, mnogi so jeziki, v katerih se ta zmožnost odraža. Različni jeziki odražajo različne stopnje in vidike tega dialektičnega procesa med enim in mnogim v različnih »formah razuma«, ki so idejni korelat množstva naravnih pojavov. Ker gre pri procesu jezikovnega ustvarjanja za »delo duha«, ki je neskončno in stalno, tudi jezik ne more biti pojmovan kot zaključen sistem (kot bi mu rekli danes, ali kot »ergon«, kot je temu pravil Humboldt), temveč vedno le kot »energeia«, delovanje. Jezikoslovci, ki se (zaman?) trudijo, da bi to delovanje razumeli, morajo za potrebe lastnih analiz enotnost jezika razgraditi na pojme (elemente) in pravila, kar pa ne pripomore k boljšemu poznavanju jezika, prej narobe: jezikoslovec ne opazuje celote, zato mu uhaja bistvo jezika, ki je ravno v njegovem stalnem (in torej celostnem) nastajanju in ustvarjanju.

Bolj kot Fichte, Schelling, Hegel ali drugi »ugledni« filozofi, je na razvoj jezikoslovnih epistemologij 19. in celo 20. stoletja vplival torej ravno Humboldt. Iz njega so izhajale – seveda primerno obdelane in prilagojene novim potrebam znanosti – t.i. psihologija narodov (Völkerpsychologie), kulturna antropologija, antropolingvistika, etnolingvistika, teorija simbolov in simbolnih form ter druge smeri, ki jih danes prištevamo k interdisciplinarnim jezikoslovnim vedam.

A tudi pri jezikoslovnih vedah, ki se danes zdijo v primerjavi s kako genetiko etično nesporne, ni šlo vedno brez zapletov etične narave. Klasifikacija jezikov, primerjalna slovnica, zgodovina jezikov, nenazadnje tudi sama filozofija jezika so nekatere strokovnjake spodbudile, da so pisali o »boljših in slabših« jezikih, bolj in manj popolnih, bolj ali manj

⁷ V italijanščini je pred leti izšla antologija njegovih spisov o jeziku, na podlagi katere se je mogoče priročno seznaniti s Humboldtovo mislijo. Najbolj znano Humboldtovo delo s tega področja pa ostaja razprava *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*.

podobnih izvornemu (božjemu) jeziku. Tako kot je romantično pojmovanje jezika po eni strani prispevalo k izgradnji pojma naroda, nacije, identitete itd., je po drugi prispevalo tudi k razvoju nacionalističnih in rasističnih ideologij. Tu seveda ne gre z naše strani (torej z vidika zgodovine jezikoslovnih ved) za ugotavljanje kakršne koli krivde – gre samo za to, da jezikoslovne vede katerega koli obdobja obravnavamo znotraj danega (takratnega!) kulturnega konteksta in evidentiramo dinamike, ki se vzpostavljajo med vednostmi in okoljem, v katerem se le-te razvijajo.

3. Kaj od vsega tega, kar smo izpostavili v gornjih paragrafih, lahko apliciramo na Gregorčičev čas (torej na drugo polovico 19. stoletja)? Vse, kar je bilo doslej navedeno v tem referatu, sodi namreč z vidika kronologije v prvo polovico omenjenega stoletja. Zakaj torej pisati o indoevropéistiki, o romantiki, o nemškem idealizmu, če želimo govoriti o položaju jezikoslovnih ved v Gregorčičevem času?

V zadnji četrtini stoletja, v Gregorčičevem času, se je jezikoslovje že razvijalo v druge smeri – to je bil čas novogramatikov, ki so si epistemološke modele iskali ne več v biologiji (jezik kot živ organizem), ampak v fiziki in kemiji (jezik kot struktura ali element). To je čas Delbrückove sintakse (v Nemčiji) in Bréalove semantike (v Franciji). Zakaj torej ne obravnavamo njiju, ko govorimo o jezikoslovju v Gregorčičevem času? Ob koncu 19. stoletja se je začela izoblikovati tudi analitična šola, ki je bistveno vplivala na filozofijo jezika v 20. stoletju. Zakaj je za razumevanje položaja jezikoslovnih ved v Gregorčičevem času irelevantna?

Odgovor moramo poiskati v sami strukturi jezikoslovnih ved. Teh (a ugotovitev velja tudi za druge vede, čeprav je pri preučevanju jezika fenomen še posebej izrazit) ne predstavlja samo t.i. akademsko jezikoslovje. Akademsko vednost se razvija, vsaj v začetnih fazah, izključno znotraj zaprtega okolja – v 19. stoletju so to okolje, kot smo že povedali, predstavljale univerze. V teh začetnih fazah so nove teorije, ideje, smernice znane samo zelo ozkemu krogu strokovnjakov, ki se z njimi ukvarjajo oz. jih celo sami postavjajo. Šele v nadaljnjih fazah razvoja se začnejo teorije, ideje in smernice izoblikovati v enotne šole, se širiti tudi izven akademskega kroga, najprej med strokovnjaki, ki delujejo v stiku s širšo javnostjo (npr. med učitelji, profesorji ...), nato med drugimi intelektualci, nazadnje med (potencialno) vsemi govorci. Tema zadnjima dvema fazama razvoja jezikoslovne misli (po njenem prehodu iz znanstvenih in strokovnih krogov med »laike«, uporabnike jezika) pravimo, kot že nakazano, ljudska lingvistika.

Proces divulgacije jezikoslovnih smeri je v različnih obdobjih različno dolg – na splošno lahko rečemo, da traja vsaj eno generacijo oz./ali eno šolo. Ta proces ni niti enosmeren niti enoznačen – če namreč velja, da akademska tradicija predhaja ljudsko in da nanjo vpliva, je tudi res, da se (a) v tem prehodu jezikoslovna ideja lahko tudi bistveno spremeni, razvije in razveja ter (b) da v naslednji fazi ljudska lingvistika posreduje akademski iztočnice in namige za nadaljnje smeri razvoja.

V Gregorčičevem času se je akademsko jezikoslovje resda že distanciralo od romantične misli prve polovice 19. stoletja, a na vseh drugih nivojih (strokovnem, intelektualnem – k slednjemu lahko prištevamo še umetnike, predvsem »besedne« - in ljudskem) je bila ta še prisotna oz. se je celo naprej razvijala. Druga polovica 19. stoletja, pa tudi čisto zadnje desetletje tega in prvo desetletje naslednjega stoletja – to je bil čas dejanske širitve romantičnega pojmovanja jezika in indoevropske ideje. Oboje skupaj je ravno takrat dosegalo vse večji in širši krog vsaj evropskih (in s tem tudi slovenskih!) govorcev.

Koliko od vsega tega nahajamo v delih Simona Gregorčiča in drugih slovenskih književnikov tistega časa, pa bo predmet raziskave mojih kolegov, ki se ukvarjajo z literarno zgodovino.

BIBLIOGRAFIJA

Viri:

- FICHTE, J. G. (1795) *Von der Sprachfähigkeit und dem Ursprung der Sprache*.
FICHTE, J. G. (1808) *Reden an die deutsche Nation*.
HERDER, G. (1772) *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*.
HUMBOLDT, W. von (1830) *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*.
SCHELLING, F. W. J. (1826) *Einleitung in die Philosophie der Mythologie*.
SCHELLING, F. W. J. (1850) *Vorbemerkungen zu der Frage über den Ursprung der Sprache*.
SCHLEGEL, F. (1808) *Über die Sprache und die Weisheit der Indier*.
SCHLEGEL, F. (1828) *Philosophische Vorlesungen insbesondere über Philosophie der Sprache und des Wortes*.

Študije:

- AUROUX, S. (1994) *La révolution technologique de la grammatisation*. Liège: Mardaga. It. prev. 1998.
De MAURO, T., - Formigari, L., ur. (1990) *Leibniz, Humboldt, and the Origins of Comparativism*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
Di CESARE, D., ur. (2000) *Humboldt: La diversità delle lingue*. Roma-Bari: Laterza.
GRAFFI, G. (1991) *La sintassi fra Ottocento e Novecento*. Bologna: Il Mulino.
KRAPF, V. (1993) *Sprache als Organismus. Metaphern – Ein Schlüssel zu Jacob Grimms Sprachauffassung*. Kassel: Brüder Grimm Gesellschaft.
MORPURGO-DAVIES, A. (1996) *La linguistica dell'Ottocento*. Bologna: il Mulino.
MÜLLER-VOLLMER, K. (1993) *Wilhelm von Humboldt Sprachwissenschaft*. Paderbrn: Schöningh.
MÜLLER-VOLLMER, K., ur. (1986) *The Hermeneutic Reader: Texts of the German tradiion from Enlightenment to the Present*. Oxford: Blackwell.
OLENDER, M. (1989) *Les langues de paradis: Aryens et Sémites, un couple providentielle*. Paris: Gallimard. It. prev. 1991.

SCHNEIDER, F. (1995) *Der Typus der Sprache. Eine Rekonstruktion des Sprachbegriffs W. von Humboldts auf der Grundlage der Sprachursprungsfrage*. Münster. Nodus Publikationen.
TRABANT, J. (1990) *Traditionen Humboldts*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

IV.

Nazaj

v

planinski

raj!

Janez Dolenc

Tolmin

SPOMINI NA GREGORČIČEV EDINSTVENI POGREB

Gregorčič je štiri leta pred smrtjo, leta 1902 objavil tretji zvezek svojih *Poezij*, ki z naslovi razdelkov nakazujejo vsebino: *Predsmrtnice* (64), *Pogrebnice* (7) in *Posmrtnice* (11). Dodano je še manjše poglavje predsmrtnic (23 pesmi), torej skupaj kar 105 pesmi z motivom smrti. Svojo zadnjo pesem je napisal konec oktobra 1906, ko je čutil, da se bliža ura slovesa.

Pustite, naj enkrat ves zveselim se,
iz dna srca zavriščem do neba!
Pustite, naj enkrat ves izsolzim se,
izpivši kupo grenko vso gorja.
Potem naj mine tu mi vsa radost,
z radostjo mine zemska naj bridkost!
Konča naj moj se časni tir,
objame naj me večni mir!

Res je kmalu umrl, 24. novembra, in ležal na mrtvaškem odru še v nedeljo, 25. novembra. Nekaj posebnega je bil Gregorčičev pogreb, kakršnega ni bilo ne prej ne kasneje. Pri tem je Goriška pokazala veliko ljubezen do svojega pesnika. Potekal je v več etapah. Najprej je bil v ponedeljek, 26. novembra pogrebni sprevod s Katerinijevega trga v stolnico na Travniku. Že pred hišo mu je dijaški zbor zapel žalostinko *Nad zvezdami*. Po osmi uri se je začel premikati sprevod proti stolnici. Z mnogih hiš so visele črne zastave. Takoj za križem so korakali deški razredi Šolskega doma z vencem, ki je imel na trakovih napis »Šolski dom svojemu dobrotniku«. Za njim je šla deška vadnica, nato realka in gimnazija. Za šolami so šli redovniki, nato pa častna straža štiridesetih sokolov iz Gorice in Solkana. Za njimi je šel prelat Gabrijelčič kot duhovnik obrednik s spremljevalci. Sledil je voz z mnogimi venci, za njim pa voz s pokojnikom. Ob vozu je šla častna straža, za vozom pa sorodniki in bližnji svojci. Za njimi se je zvrstilo čez sto duhovnikov in semeniščnikov, zastopniki oblasti, zastopstvo občin in društev, med katerimi sta bila prapora dveh delavskih društev. Za njimi je

šlo moško občinstvo, gojenke učiteljišča, dekliška vadnica in dekliški del šolskega doma ter naposled ostalo žensko občinstvo.

Pogled na pestro množico na Travniku je bil veličasten. Ob blagoslovitvi krste v stolnici je bil navzoč tudi nadškof Sedej. Pevci so zapeli žalostinko *Blagor mu*. Potem se je sprevod premikal nazaj na Katerinijev trg, kjer je že čakal drugi voz za prevoz v Soško dolino.

Tu se začne druga etapa. Preden je ta voz odpeljal, je pesniku v slovo spregovoril prof. Berbuč in prof. Ozvald v imenu mladine. Za njim je sledilo kar pretresljivo slovo. Zbor glasbene matice je zapel njegovo uglasbeno pesem *Nazaj v planinski raj*. Že med pesmijo je tisočglava množica padla na kolena in bruhnila v krčevit, nezadržljiv in nezadušljiv jok, ki se je mešal s srce rezajočimi odmevi: »Zakaj nazaj? Nazaj v planinski raj!«

Podoben sprejem je bil tudi v drugih krajih Soške doline: v Desklah, Kanalu, Ročinju, Volčah (sem so prišli tudi prebivalci Tolmina), predvsem pa v Kobaridu. Ob vsej poti so se zgrinjali ljudje in kleče počastili zemske ostanke svojega ljubljenca. Učitelji so pripeljali otroke z vseh bližnjih šol. Zvonili so zvonovi, pevci so peli žalostinke.

Kobaridci so sprejeli mrtvega poeta na Idrskem že v mraku, v svitu bakel in sveč ter ob zvonjenju. Kobariški dekan je blagoslovil truplo in uredil se je sprevod proti Kobaridu: spredaj gasilci, nato deset duhovnikov s prižganimi svečami, voz s pokojnikom, obložen z venci ...

Kobarid je bil ves razsvetljen in v žalnih zastavah. Okrog osme ure zvečer so krsto postavili v župno cerkev in sveče okrog nje. Pokojnikova brata Anton in Blaž sta pozno v noč bedela ob krsti, prav tako so ljudje pozno v noč prihajali kropit svojega velikega rojaka. Gasilci so imeli ob krsti celo noč častno stražo.

Tretja etapa: torek, 27. novembra, je bil tako kot prejšnji lep, jasen dan. Po cerkvenih opravilih so o pol devetih vzdignili krsto in jo spet položili na voz. Pogrebni sprevod je vodil libušenjski vikar Ivan Leban. Sprevod, kakršnega Kobarid še ni videl, se je pomikal do mostu čez Sočo, kjer so se društva s prapori in šolska mladina vrnila v Kobarid. Pred vasjo Ladra je čakala šolska mladina iz šol Smast, Vrsno in Krn ter mnogo ljudi iz libušenjske fare. Pod Sv. Lovrencem so čakali Kamenci s svojim vikarjem in šest krepkih mož iz rojstnega Vrsna je dvignilo krsto z voza in jo neslo navkreber v cerkev, vence pa so nesli gasilci. Poslovilni govor je imel pesnikov mlajši soimenjak Simon Gregorčič s Krna, tedaj kurat v Sedlu. V govoru je poudaril, da je bil pokojni ne samo duhovnik, ampak tudi velik pesnik, pesnik domovinske ljubezni, pesnik prerok, pesnik krščanske ljubezni. Sledila je še črna maša, ki jo je opravil libušenjski vikar. Šele malo pred poldnevom so krsto položili v grob ob cerkvenem

zidu. Nepopisna žalost je prevzela ljudi, ko so grude prsti zabobnele po pesnikovi krsti. Venci so zasuli njegov grob, kjer je končno našlo mir tudi njegovo nemirno pesniško srce.

KAZALO

Barbara Pregelj	3
SIMON GREGORČIČ IN (LITERARNI) KANON	3
I. <i>Pil i jaz sem sladki strup</i>	6
Mihael Glavan	7
VEČNO ŽIVLJENJE GREGORČIČEVE POEZIJE	7
Kulturnozgodovinska podoba Simona Gregorčiča	7
Branko Marušič	21
Nova Gorica	21
POSEGI SIMONA GREGORČIČA V POLITIČNO ŽIVLJENJE	21
Bogomila Kravos	32
PARODIJE GREGORČIČEVIH PESMI (30. LETA V TRSTU)	32
Silvo Fatur	43
SIMON GREGORČIČ IN NJEGOV MECEN JOSIP GORUP PL. SLAVINSKI	43
II. <i>Resnice sonce</i>	54
Irena Prosenc Šegula	55
»L'USIGNOLO GORIZIANO« – PREVODI IN OBRAVNAVE SIMONA GREGORČIČA V ITALIJANSKEM JEZIKU	55
Fedora Ferluga Petronio	64
FRANC HUSU, PREVAJALEC SIMONA GREGORČIČA	64
Zoran Božič	73
GREGORČIČEVE PESMI V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH	73
Maja Melinc	94
POZNAVANJE IN RAZUMEVANJE GREGORČIČA MED DIJAKI	94
III. <i>Poezije čar</i>	102
Aleksander Bjelčevič	103
GREGORČIČEV VERZ IN KITICA	103
Vlado Nartnik	115
SONETNE PRVINE V PESMIH SIMONA GREGORČIČA	115
Tomaž Sajovic	126
GREGORČIČ: ČLOVEKA NIKAR! MED UMETNOSTJO IN UMETELNOSTJO	126
David Bandelli	136
KOMIČNOST PRI GREGORČIČU	136
Milena Mileva Blažič	150
PODOBA OTROKA PRI GREGORČIČU	150
Matejka Grgič	155
POLOŽAJ JEZIKOSLOVNIH VED V GREGORČIČEVEM ČASU	155
IV. <i>Nazaj v planinski raj!</i>	164
Janez Dolenc	165
SPOMINI NA GREGORČIČEV EDINSTVENI POGREB	165